

Artur Silvestri

**MODELUL
„OMULUI MARE“**

Zece „Convorbiri de amurg“

cu

ANTONIE PLĂMĂDEALĂ

urmate de

„Douăzeci si opt de scrisori de altădată“

CARPATHIA PRESS - 2004

CARPATHIA PRESS, 2004

str. Ciprian Porumbescu nr. 8, București, 010652

Tel/fax: 021-212.54.34

ISBN 973-86949-0-6

Ilustrațiile ce însoțesc această carte aparțin arhivei Î.P.S. Antonie Plămădeală și reprezintă următoarele imagini, cu explicațiile date de Domnia Sa:

Coperta 1 (de la stînga la dreapta sus): *Mănăstirea Prislop din Țara Hațegului unde m-am călugărit; Arhim. Andrei Scrima, Ierom. Antonie Plămădeală și preotul Vasile Voiculescu în grădină la Mănăstirea Antim – București; P.S. Antonie Plămădeală, vicar patriarhal, P.F. Sa Justinian Marina și Î.P.S. Justin Moisescu, Mitropolitul Moldovei în fața unei piramide din Egipt; Î.P.S. Antonie Plămădeală al Ardealului și Î.P.S. Teoctist al Moldovei; Vedere generală a Mănăstirii Sâmbăta, înainte de construcția Academiei și a casei din partea din Răsărit; Vedere generală a intrării la mănăstirea Sâmbăta, cînd era gata; Mănăstirea Sâmbăta din partea de Vest; P.S. Antonie Plămădeală, episcop al Buzăului; Colonadele din fața Bisericii, unde se află mormintele mitropoliților: Nicolae Bălan, Nicolae Colan și Nicolae Mladin ai Ardealului la Mănăstirea Sâmbăta; P.F. Sa Bartolomeu, Patriarhul Ecumenic, la Mitropolia din Sibiu;*

Coperta 4 (de sus în jos): *P.S. Antonie Ploieșteanu, vicar-patriarhal și arhiepiscopul Sundby din Suedia; Mănăstirea Sâmbăta în ruină, care a fost restaurată de Î.P.S. Nicolae Bălan; Î.P.S. Antonie, Mitropolitul Ardealului și apoi de la stînga spre dreapta: Pr. Galea Ioan - secretar eparhial, P.C. Pr. Gheorghe Papuc, consilier cultural, P.C. Protosing. Casian Crăciun, Dl. Ioan Alexandru, cunoscutul poet, apoi ing. Alexe Plămădeală la șantierul noii Mănăstiri Sâmbăta; Scriitorul Marin Sorescu, scriitorul Ioan Alexandru, P.C. Pr. Sabin Verzan, consilier patriarhal, P.S. Antonie Ploieșteanu și Prof. Paul Miron din Germania; Prof. Jean Meyendorf de la Seminarul Sf. Vladimir și P.S. Antonie Ploieșteanu, stînd de vorbă la o conferință din Geneva.*

Concepția acestei ediții aparține autorului

Tehnoredactare: *Diana Șuică*

Tipar: **Evenimentul Românesc – Tipogrup Press**

DISCURS ÎMPOTRIVA UITĂRII

Prin luna Mai, în acest an, mi-am dat seama dintr-o dată că **nu mai vorbisem** de aproape cincisprezece ani cu Mitropolitul Antonie Plămădeală. „Nu mai vorbisem” este un fel de a zice căci vorbele ce schimbam odinioară, nu puține, însemnau scrisori și prea rar convorbiri, care nici nu erau obligatorii dacă epistolarul și cărțile ce primeam păreau de-ajuns. Și, întii de toate, sentimentul de solidaritate tăcută și de-la-sine-înțeleasă ce cred că ne arătasem în alte vremuri și poate că rămas încă viu. Dar acum, citind câteva însemnări publicate în „Telegraful Român” ce îmi deslușiseră amărăciune în fața ingraturii care nu mai ține minte meritul ori, poate chiar, în fața lumii repede uitătoare, m-am gândit să fac acum ceea ce, dacă amînam, ar fi trebuit să fac oricum vreodată, dar prea tîrziu. Din acest sentiment indistinct – unde intră, fără a stabili proporția, dorința de a pune lucrurile în orînduiala lor, îndreptînd ceea ce începuse a se strica, dar și obligația de a face „document”, arătînd **modelul** – a ieșit această carte ce public, la doar câteva săptămîni după ce am croit-o. La drept vorbind, soarta ei este stranie fiindcă nu ar fi trebuit să existe în această formă și, în orice caz, nu acum, deși „modelul” ce am voit să înfățișez o merita încă de demult. Cred că era prin 1988 cînd socotisem că i s-ar potrivi o descriere a operei celui ce călca pe urma lui Hasdeu și Pârvan și o efigie „mîinii” parcă neostenite ce făcuse să se ridice din nou **ziduri stricate și uitate**. Dar n-a fost să fie, fără a putea explica azi unde se împiedicase gîndul, făcîndu-se, mai apoi, doar ipoteză și regret. Poate fusese ideea că **mai e timp**, socotind greșit și ascultînd probabil de vîrsta neînțeleaptă de atunci. Apoi, cu oarecare intermitență, gîndul revenise deși luase înfățișări diferite, fără a se traduce în vreun fapt concret și încheiat. Dar acum venise timpul **să se facă**.

Și „să se facă” într-o formă neașteptată ce i-am împărtășit-o lui Antonie Plămădeală care, răspunzînd deîndată, **a reînceput să-mi vorbească**. Între timp, fără să știu de unde îmi veniseră, se nimeri să scriu, ca dictate, **două povestiri enigmatice** din vremea de demult, ce se adăugară materiei care își căuta o formă și un tîlc.

„Convorbirile de amurg” se făcură mai repede decît mi-am închipuit și într-o zi, pe la jumătatea lui iunie, le-am primit din chiar mîinile Mitropolitului Ardealului, fără să-i arăt, totuși, mirarea față de promptitudinea ce nu anticipasem.

În aceeași noapte chiar, am citit pînă către zori, ca în tinerețe, depozitia spusă parcă în voce joasă și moale, gîtuită de emoția pe care amintirile fericite o aduc năvalnic, uneori însoțite de o lacrimă secretă. Era aproape un monolog, rostit cu privirea parcă întoarsă în sine și arătînd sclipire de argint mătuit în lumina tulburătoare ce o lasă asfințitul.

Textul era, și rămîne, memorabil; dar parcă un sentiment de incompletitudine apăruse fără să știu unde își avea izvorul și am lăsat pentru câteva zile totul deoparte, fără să insist inutil. Apoi, fără un motiv precis, mi-am dat seama de unde venea gîndul că totul ar fi trebuit să fie ceva mai altfel decît era. Eu aveam în minte, și păstram ca timbru intelectual, scrisorile de neuitat pe care odinioară, acum aproape douăzeci de ani, mi le trimisese Mitropolitul Ardealului: un exemplu de eleganță și potrivire între cuvinte ce nu se mai însoțiseră decît rar, de fapt un stil ce arăta

puterea de a înșirui vorbele într-o rînduală enigmatică pe care însuși gîndul viu o dădea, fără să se bage de seamă. Alte ore ale zilei omenești, alte vremuri, alt veac.

Așa încît, spre a da întregului rotunditate și a completa acolo unde **omul mare** ce îmi vorbea în amurg lăsase deoparte, am hotărît să adaog epistolarul și să întăresc totul, în acest fel. La drept vorbind, ideea nici măcar nu ar fi fost fără rost căci, schimbînd gînduri în scrisorile de atunci, și Mitropolitul Antonie și eu fuseseam de acord, fără să ne înțelegem, că este o corespondență ce se va publica odată, cîndva, cine știe de către cine. Era făcută, de fapt, **ca să se știe**. Dar, din păcate, cînd am început să le recitesc am observat că unele din cele ce existaseră nu mai sînt, uitate sau rătăcite de mine prin cine știe ce dosare din pătura dezordonată a manuscriselor mele ori poate chiar se pierduseră iremediabil, fără să determin cu precizie ocazia. Sentimentul ce am încercat atunci este greu de descris și poate și mai greu de îngăduit căci includea, deopotrivă, senzația ireparabilului, culpa și fatalitatea nepăsării, ca o boală grea, incurabilă, ce am socotit mereu că trebuie condamnată și înlăturată dar o vedeam la mine fără să o înțeleg. Efortul de a găsi ceea ce ar fi trebuit să stea la locul convenit și să se păstreze mi se părea nedrept și absurd și un fel de pedeapsă pentru nesăbuița anilor iroșiți. Din păcate, nici mașinăria ce admirasem cîndva, de arhivistică nemțească, a Mitropolitului Antonie nu se dovedea perfectă în absolut dar, în biblioteca uriașă de la Sîmbăta, se aflară totuși destule din scrisorile ce lipseau, mai multe decît sperasem că voi recupera. Astfel am recompus împreună, din bucăți împrăștiate de timpul necruțător, un fel de dialog de oameni din alte vremuri, ce își scriau, **ca și cărturarii din vremea Renașterii**, fără a ține să se vadă la față și a se întîlni ca să se înșiruie în organizare cazonă. Și astăzi recitesc cu emoție frazele încrezătoare de-atunci; dar este o emoție îngîndurată și copleșită de tristețea vremurilor ce s-au desfășurat altfel din misteriosul caier de cînepă al zilelor și anilor ce s-au dus.

În cele din urmă, toate se așezară în forma acestei cărți neobișnuite dar **poruncită** de ceva, ce nu înțeleg acum. Poate că în ea se întrevede că este „făcută” la repezeală și nu-i echilibrată, deci nu are clasicitatea ce am căutat-o zadarnic și la altele, ce „stau” încă fiindcă n-au atins-o.

Dar, la sfîrșit, gîndindu-mă mai bine, îmi dau seama că **rațiunea secretă** ce a lucrat aici deslușește și o altă semnificație, mai adîncă și, de fapt, ireductibilă. Ea înlătură **mitologia justiției postume**, și a îndreptărilor ce se vor face de către alții, în viitor, atunci cînd au greșit contemporanii ori au uitat dintr-o prea repezită băgare de seamă. Căci într-o țară ce n-a fost capabilă să clădească un Pantheon pentru cei ce au binemeritat Patriei nerecunoscătoare și unde din o sută doar unul știe, poate, unde este mormîntul lui Constantin Brîncoveanu în București, nu este de nădăjduit decît ceea ce ne stă doar nouă în puteri să facem spre a ne păzi **fapta bună** de lipsa de memorie și de nepăsare și nechibzuință.

Împotriva acestui **rău al uitării**, aș vrea să-mi dea Dumnezeu zile spre a-mi plăti tot ceea ce datoroz tuturor celor ce au putut să-mi facă viața mai puțin misterioasă și să mă ajute să capăt înțelepciune.

Odată, nu prea demult, am aflat și eu această povăț mută de la un Păzitor și, la rîndul meu, nădăjduiesc să le păzesc pe toate cele ce merită să rămînă.

14 August 2004

DOUĂ POVESTIRI ENIGMATICE DESPRE LOCURI BINECUVÂNTATE

„INTUIȚIE” ȘI „INSUFLARE”

„Scenă de descălecat” la Palatul Episcopal de la Buzău

Cine ar fi ajuns în mijlocul Buzăului, pe la 1985, ar fi zărit de îndată o aglomerație de clădiri ce i se zicea de către localnici „Episcopia” precum parizienii denumesc, în același mod comprimat și mitic, „Île de la Cité”. Văzută de la depărtare, aceasta impresiona prin întindere, măreție și tăcere stranie, de parcă în chiar orașul cu mișcare cotidiană s-ar fi aflat **un alt oraș în machetă**, de o absență necontingentă, aproape necălcăt de picior nepoftit și populat de făpturi taciturne, parcă rămase din cine știe ce alte vremi și sustrase nu doar timpului ci pînă și memoriei. Această impresie de nefiresc ori, mai degrabă, de nepămîntean, se întărea de îndată ce te apropiai, observînd totul mai cu luare-aminte. Locurile se desfășurau mai întins pe o panoramă largă dar totul se intensifica într-o muțenie muzeistică, aproape ca de pe alt tărîm. O alee largă și lungă, pustie, ce însoțea într-o latură clădirea severă, de Saint-Cyr monacal, a Seminarului Teologic, se încheia departe, după porțile cu arcade meșteșugite în metal greu și imun, în ușa Catedralei și în fața unui Palat de o masivitate impunătoare dar uimitor prin proporție și prin încadrarea geometrică impecabilă în careul de chilii ce doar către Asfințit se desfăcea lăsînd să se întrevadă nesfîrșita grădină împădurită de pomet și nenumărate flori, ce părea că nu se mai termină.

Sentimentul de **ieșire din timp** era, la drept vorbind, copleșitor, ca și încredințarea că toate fuseră rînduite, astfel, de mult și ne-mutate. Și totuși, cu abia vreo cîțiva ani mai înainte aici nu era decît „tradiția”, povestea vorbelor populare ce fac din amintire și narațiune spusă de părinți o certitudine; dar, deopotrivă, și mitologie transmisă de la o vîrstă la alta, pînă în nesfîrșitul trecerii biologice. Aci, în ceea ce ajunsese un fel de ruină întristătoare, se zicea că, odinioară, se adăposti Nicolae Bălcescu ca să citească hrisoave și urice iar, la o vreme, înnoptase chiar Vodă Cuza, ce se întimplase să se oprească și la Buzău, aflat pe drumul leșilor. Dar **cine** ridicase aceste zidiri, **și cînd**, și mai ales **în ce fel**, nu se mai ținea minte.

O vorbă, zisă de careva vreodată, îl amintise pe Matei Basarab și astfel ajunse a se socoti acesta drept întemeietor dar fără dovadă și alt temei decît o legendă. Mai sigur ar fi fost doar că, în vremea lui Chesarie Căpățînă, ce păstorise în veacul XIX la Buzău, s-ar fi sfîrșit, la 1844, la Episcopie o înnoire de palat domnesc, ce n-ar fi putut să fie decît acesta.

Dar „înnoit“ după ce stricăciune și, mai ales, în ce mod și urmîndu-se pe care ctitor, ajuns acum, dar poate și atunci, anonim? Misterul părea să rămînă adînc și impenetrabil. Și totuși, parcă o potrivă stranie începu, la o vreme, să îl descurce în felul unui miracol consumat lent, ca un fir de cînepă tras cu greu dintr-un caier. Întîi, se dovedi că bătrînul episcop Antim Angelescu pusese deoparte, pînă la amurgul trecerii lui pe pămînt, banii trebuincioși pentru „înnoirea“ de acum, ușurînd din povara celui care, urmîndu-l, ar fi trebui **să facă**. Așadar, exista acum **cu ce** dar mai rămînea de știut **cum** și, mai cu seamă, **ce**? Apoi, se potrivea ca întîistătătorul Buzăului să fie chemat Antonie Plămădeală.

Ceea ce urmă ar fi meritat să treacă, deopotrivă, în poveste. Căci oricîtă știință de carte ar fi pus **făcătorul** aici, oricîtă răbdare în a reconstitui document și a descoperi sursă ar fi arătat, fără un **altceva** – ce înseamnă o mixtură nefirească de **intuiție și insuflare** – încheierea nu s-ar fi produs cu aceste concluzii, ce se văd. La drept vorbind, ar fi trebuit să se procedeze, mai întîi, după regulă, pornindu-se de la ceea ce se afla, adică un întreg în prag de ruină sub forma unei clădiri care îi apăruse baronului Talleyrand, cu doar cîțiva ani mai înainte de Unire, ca „o curiozitate“. O scară abruptă și fără utilitate, stricînd fațada prin aspectul semi-industrial, un hol îngust și sărăcăcios aflat la parter, bolți sparte și înlocuite cu uși de comunicație așezate fără o logică mai agregată și, în totul, un edificiu inutil, ce se locuia numai la etaj, croit după imaginația fără stil a lui Chesarie. Dar scoborînd cu cercetarea de documente mai jos decît în vremea acestuia, se descoperi o catagrafie din veacul XVIII, de pe la 1787, ce descria în largime palatul și îl încurajă pe restaurator să imagineze. Vasăzică, un pridvor cu opt stîlpi, locuință cu camere multe la etaj, pivnițe și cămări mai jos de acesta, pardoseli de cărămidă și acoperiș cu olane: iată **urma brîncovenească**. Și printr-o altă **potrivire**, acum se descoperi, la o încercare de tencuială de pe un zid, o inscripție care, apărînd ca **arătată cu mîna**, spuse către noi despre acea „casă cu pivnițaru“, începută și sfîrșită în zilele vrednicului de pomenire voievod Constantin Brîncoveanu și ale mitropolitului Antim, cel din Ivir, cărturarul. Era ca și cum se ridicase un vâl ce acoperea o realitate presimțită pe care **dovada** o deslușește și o confirmă. Căci mulțimea de urme brîncovenești în nu prea puține din locurile ce se țin minte, de pe aici, îngăduia **verificarea și schița modelului ideal** ce urma. Detalii se vădesc ici și colo, într-un tablou motiv de la Rîmnicu Sărat, ce ilustrează pe Vodă cu Doamna țării și cu fiii, apoi în „lucrăturile“ de la Berca, de la Băbeni și Drăghicești. Stîlpii de piatră cu lucrătură barocă, arătînd ca o broderie de piatră ne-destructibilă, ferestrele cu ancadrame în arabesc și ușile cu brîuri largi unde se transportară buchete stilizate de flori – acestea, existînd

acolo, trebuiau să se afle și **aici**. Restauratorul deveni, la drept vorbind, un creator, adică, de fapt, autorul unui **proiect ideal și abstract**.

Palatul însuși este, așa cum a ieșit, o ficțiune de **timp clasic**, o reformulare ce n-ar fi croit nici un arhitect de restaurație.

Mai întâi, în „fața” laterală ce privește spre Catedrală și către Răsărit, stă pridvorul brîncovenesc, unde se ajunge urcîndu-se, la pas ușor și în ritm de recunoaștere, o scară în linie frîntă, monumentală și masivă. Marginile, împodobite în sculptură ce visează la arabesc, împiedică țesătura de piatră să se reverse; aici, prin înlănțuiri ce par a nu se încheia nicăieri, golurile se umplu. Pridvorul, de fapt o încăpere destupată, fără ziduri și doar redusă la stîlpi ce-i susțin acoperișul geometric și mărunț, în ascultarea proporțiilor, este un fel de foișor larg, un loc încăpător de priveală și de reflecție în Kiev și de **loisir** în reverie, unde, dacă ar fi fost alăturat de casa boierească, ar fi domnit miroase de cafele și lichioruri, așezate lângă cheseaua cu șerbet de portocale sau de trandafiri. Nimic din toate acestea aici. Totul este auster și monumental, ca într-un loc ce pregătește, în sine fără a se folosi, intrarea în incintă, prin ușile mari, sculptate și grele, ce se mișcă prin caznă, întîrziind. Dar odată ce se pătrunde, sentimentul se modifică deodată, încercînd straniul. Aici recunoaștem și nu recunoaștem orînduiala casei boierești de oraș ce se dezvoltă, mai la o vreme, din palatul de țară brîncovenesc căci sala de primire ori de bal, de fapt o încăpere uriașă ce putea sluji și drept salon, uneori, avînd tavanul iluminat prin sticlă ornamentată în vitraliu, lăsa, în amîndouă laturile să se vadă încăperi simetrice care, altădată, ar fi putut să fie dezvoltări de aripi diverse de castel. Dispoziția nu-i aceasta căci, prea mărunte fiind, odăile colaterale par a se retrage minimalizîndu-se, spre a îngădui marelui spațiu axial să se desfășoare. Grandoare inutilă? Stil risipitor? Fantezie fără utilitate? Nimic din toate acestea, de vreme ce aici sîntem nu într-un cuib de nobili oareșicare ci într-un palat episcopal, la **voievodul-de-drept-divin**. Totul se înșiruiește, astfel, în coduri și simboluri, ce nu se deslușesc decît greu și adeseori nici măcar nu se presimt. În vasta încăpere ce ar fi trebuit să slujească, la **stăpînii clipei**, drept loc de petrecere, abia se întrezărește aici, departe și simetric așezată față de poarta grea pe unde se intră, ușa pe unde s-ar pătrunde, dacă se îngăduie, în spațiul Întîistătătorului. Căci în acel loc, ce nu-i divanul de țară al lui Vodă, nici biroul Brătienilor de la Florica și nici scriptoriul secret unde Brîncoveanu, răsfoind *Foletul Novel*, își mai adăuga cîte un gînd răzleț în Jurnalul de taină, totul **se consacră, se concentrează și se definește**. Ajungi aici numai **dacă și cînd** se îngăduie.

Întregul însuși are un aer de gîndire sumeriană. Omul nevolnic, venind de departe precum regii provinciali ce se convoacă arareori de către

Împărat spre vedere, urcă greu scări multe, pătrunde prin uși grele și trece prin saloane ce nu se mai sfîrșesc spre a putea întîlni, cu privirea lăsată către țărîna, pe stăpîn. Locul însuși arată **altitudinea** căci Stăpînii de obicei primesc „sus”.

Aici se desfășoară, la drept vorbind, „viața la vedere”, ce nu conține decît prea puțin hazard, fiind cod și ritual. Dar mai la o parte, pornind dintr-o odaie mică de lîngă interminabilul salon, se scoboară în catul de jos pe o scară îngustă din lemn ce conduce într-un alt fel de lume. Aici domnește un calm socotit, de viață ce decurge după reguli și se concentrează în contemplație. Totul pare croit spre reculegere și pînă și cuhnia aflată în apropiere apare ca fiind trebuitoare vieții sobre iar nu pentru petrecere și exces. În vasta și somptuoasa sufragerie a cărei mobilă parcă ar fi venit la porunca lui vodă Brîncoveanu din Sibiul baroc, vremea se măsoară aproape palpabil și se desfășoară apăsător în bățile implacabile ale unui pendul. Abia, mai la o parte, vine capodopera de muzeu. Căci din ceea ce, la vremea începutului, fusese un „pivnițaru”, a ieșit acum o sală nesfîrșită și parcă inutilă, stranie în imensitatea ei pe care zidul în cărămidă vizibilă, lustruită, nu o face nici măcar neliniștitoare ci doar scenografică. Fost-a aceasta realitatea ce s-a „înnoit” și s-a „pre-făcut” spre a sluji altfel decît odinioară se gîndise a se face? Cine poate să știe cu precizie dacă nu chiar **omul de-atunci**, ce nu ne mai poate vorbi. Rămîne **re-creația** de azi.

Dar, la drept vorbind, este acesta un palat brîncovenesc, în forma ce a luat? „**Este**” și **nu este**. De fapt, **este** pentru că **putea fi**; și „**nu este**” fiindcă, în ultimă analiză, aceasta este **ipoteza** lui, **realitatea paralelă** în epură.

MAREA HIEROGLIFĂ

„Utopie” și „Restaurație” la Mănăstirea Sâmbăta de Sus

Examinat „după carte”, **brîncovenismul** Episcopiei de la Buzău se confirmă în detalii și chiar în ținută dar secretul faptei abia dacă se întrezărește și, deci, nu-i ușor a se defini.

De fapt, hotărîtoare sînt aici, în acest gen de restaurări închipuite de Antonie Plămădeală, **metoda** și **magia** și, în ultimă analiză, **miraculosul**. Era în vara lui 1989, cînd, într-o după-amiază stranie cu cețuri aproape germanice și o ploaie burnițată și rece de Septentrion, ajunsesem la Sibiu, la Mitropolie. În Cetatea Sacră ce constituia acel șir de clădiri unde, de la Catedrală pînă la Institut, totul se înșiruia misterios și aproape nevăzut îndărătul fațadelor săsești ridicate, în aliniamentele de coridor, pînă la stradă, una dintre unități, nedeslușită de nu s-ar fi arătat personalul de primi-

re, era reședința Stăpînului acestor locuri. Văzută din afară, dinspre orașul „teutonic” cu geometria severă, aceasta nu arăta nimic spectaculos și nici măcar o urmă ceva mai apăsată de **loc ritualic** alta decît cele ce se indică, tabelar, în mod curent. Dar de îndată ce se pătrundea printr-o poartă grea și acoperitoare ce respecta tradiția exteriorului, totul își modifica semnificația și parcă și cronologia. Aci, de fapt, concepția era, ca și **locul și tradiția**, atît de diferită de „brîncovenismul” solemn dar exuberant al Episcopiei de la Buzău încît sentimentul ce apăruse era **de altă țară și altă lume**. În locul formelor **ce se arată** și se impun prin masivitate, prestigiu și **simbol de putere**, aici apăreau sensurile **ce se închid**, arătînd **forța penumbrei**, secretul, lucrarea sublunară. Loc de cărturar, nu de Stăpîn vădit. Un fel de atrium lunguiet ce despărțea două aripi ale clădirii ce cu greu s-ar fi putut numi „reședință” căci era, la drept vorbind, un palat cu o concentrație uimitoare de încăperi, spații și funcțiuni, crea dintr-o dată o impresie de izolare și nefiresc ce se încerca repede și stăruia. Abia într-un tîrziu mi-am dat seama că Timpul se dizolvase precum și Spațiul începuse să pară că nu se mai termină. În acel timp neclar, ce putea fi de **oricînd** pe cuprinderea a cîtorva sute de ani ce își pierduseră șirul, toate se orînduiseră parcă într-un mod ritualic, cu putere de canon și cu o stăruință în datele esențiale ce uimea. De îndată ce se pătrundea pe o ușă și se înainta pe o scară întortocheată ca de Quattrocento, urcîndu-se la întîiul cat, se putea observa, undeva, către ceea ce s-ar fi putut să fie ferestrele ce dădeau în **ulița vreunui veac**, un birou unde ședea, cu aerul absent de înțelept asiatic, un bărbat mai degrabă mărunț care, în alt timp și în alt loc, ar fi putut fi un Mazarin, un Fouquet și un Le Notre deopotrivă, învîrtind pe degete soarta unor popoare și a Europei. Dar la acea vreme el era Mitropolitul Ardealului. Incinta însăși avea un aspect nedefinit ori, mai bine zis, neobișnuit față de însărcinările ce i se atribuiă. Cînd, la o vreme oarecare după ce trecurăm prin sufragerie, ajunserăm în bibliotecă, acest sentiment se întări, devenind clar și distinct. Căci mai nimic din ceea ce s-ar fi închipuit a fi o reședință nu se recunoștea aici ci, mai întîi de toate, aerul de instituție precisă, definitivată și clasificată, ordinea „nemțească” și spațiile încăpătoare și pregătite prevăzător. Omul însuși ce păstora aceste lungi săli, înalte și umplute pînă la refuz de o arhivă aproape habsburgică prin ordine și cuprindere părea – și era chiar – o instituție. În biblioteca lui Antonie Plămădeală toate erau orînduite pentru o vreme nedefinită și fără o lungime precisă, de fapt fără un capăt hotărît de parcă ar fi fost lăsate, cînd Stăpînul s-ar fi retras, pentru nenumărate generații de ucenici, ce se bănuiau că vor fi fiind cîndva, căci trebuiau să fie.

Viziunea însăși ce se presimte este atât de rară încât merită să se sublinieze. Viziune, întâi de toate, de **om mare**, ce știe că **urma** lăsată valorează, când este, și ridică prea de tot părelnică noastră făptură dincolo de vremea ce ni s-a dat prin intervenția hazardului. Apoi, o viziune de **continuități, înșiruii latente** și de **cicluri** care, odată ce se întrevăd și se cunosc, dau sens faptei noastre și o păzesc de rătăcire risipitoare și de perisabilul nemeritat. În sfârșit, o viziune stranie, ce nu am mai întâlnit, constând într-o seninătate desăvârșită în fața ireparabilului final, ce se depășea nu prin „bărbăție” sau „curaj” nesemnificativ înaintea înfricoșatei clipe ci prin sentimentul **păcii în firea lucrurilor**, ce vine pentru că aceasta este, peste orice filosofie, marele mister. Un sentiment ce nu l-am înțeles decît tîrziu, altădată și mai aproape de ziua de azi, ce mi l-a arătat o vietate la fel de stranie, ce am pierdut, pentru totdeauna, în această iarnă, ce parcă s-a instalat definitiv.

Dar omul ce ne îngăduise aci, în acest timp tainic și în aceste odăi sustrase contingentului ca în vremuri de alchimiști, era nerăbdător să ne arate **lamura**, poate chiar „aurul Carpaților”, nu al Rinului, extras din materia neagregată și trecătoare: „Sâmbăta”. Când, la o vreme de după-amiază ne abăturăm, a doua zi, de la drumul Făgărașului, urmînd linia munților ce se vedeau prin ceață către Miazăzi, sentimentul de neobișnuit – ce așteptasem – nu se presimțise ci doar o înșeninare ce venea treptat, prin depărtarea de lumea agitată rămasă în urmă și uitată. Cu cît înaintam, o liniște secretă și o pace fără origină definită ce se întîlnesc în preajma munților se așezaseră pretutindeni și se clătinaseră puțin doar într-un tîrziu, cînd, de după un colț de pădure de mesteceni și paltini, se arătă, ca o nălucă albă și nefirească, Mănăstirea.

Abia atunci mi-am dat seama de ce oamenii de la Mitropolie scădeau vocea cu cîteva tonuri cînd pronunțau numele acestui loc, ca și cum ar fi evocat o taină grea, înfricoșată și neînțeleasă. Sentimentul era de **poruncă divină, insuflată**.

Căci, în definitiv, Mănăstirea **se încadrează și nu se încadrează în peisaj**. De o parte stă masivitatea ei geologică, arătînd de parcă o coastă de munte s-ar prelungi pînă aici, în vegetația crescută în depresiune. Dar culoarea ce deosebește și impune, proporțiile ce nu repetă hazardul alcătuirilor minerale și deopotrivă sentimentul că o mîină necunoscută le așeză pe toate acolo urmînd o hotărîre mai presus de străvechimea munților și a lumii văzute – acestea se întrezăresc și tulbură iremediabil.

Curînd, ne așezarăm în „mănăstirea veche” în mijlocul unui parc de o liniște nefirească, unde iarba atât de verde și de neverosimil de curată părea a oglindi însăși pășunile Raiului. Dar, cîndva, către seară, cînd ne retrăsesem pe terasa casei Mitropolitului Nicolae Bălan, se auziră vreme lun-

gă pași aproape nenumărați, ca ai unui popor în exod ce venea dinspre „Sîmbăta Nouă” și se îndreptau către undeva, încoace, pierzîndu-se în apropiere și stingîndu-se treptat. Mulțimea ce clădea Mănăstirea se retrăgea la odihnă, în noaptea nepătrunsă ce se așezase cu răceala sticloasă a Munților Făgăraș.

Căci, la drept vorbind, construcția însăși era faraonică. Dar nu atît dimensiunile – ce impresionează, cu toate acestea – și scala acestui prototip de așezămînt impun de îndată, oprind graiul comun ci, la drept vorbind, **nedeslușitul tainei**. În toate acestea, stau șiruri de sensuri, recapitulări de tîlcuri, fragmente de Timp smulse hazardului și prefăcute într-un altceva ce se proiectează în întregul ca o hieroglifă, unde, la sfîrșit, însuși Stăpînul vine, precum Faraonul, să-și doarmă somnul de veci sub steaua necunoscută ce îl veghează. Fiindcă, de fapt, ca și Piramidele, dacă au, „Sîmbăta” are codul ei misterios ce nu se așează nici măcar în impresia de speculație geografică unde s-ar întrezări „axa” lumii de pe aici, „omphalos”, **osia getică**.

Concepția este tulburătoare și uimește, de fapt, printr-o viziune atît de enigmatică încît nici măcar nu s-a studiat cum se cade, căci mulțimea de evocări ce se fac de obicei arată superficialitate și triumfalism ușuratic, fără penetrație. Este aci un amestec de **utopie și restaurație** și de **revoltă a fondului neconsumat pînă la capăt**, alături de un fel de a înțelege istoria prin recuperări ce ignoră dezvoltările ei neprielnice și adesea chiar dramatice prin ostilitatea neînțeleasă. Gîndul caută a crea și a întreține o **realitate paralelă**, arătînd o lume a lui **Als Ob**, a lui *ca și cum* nu s-ar fi întîmplat, și, la drept vorbind, creează o cu totul altă idee despre români decît se evocă în mod curent. În fața celor ce deplîng absența destinului istoric al Franței la acești carpatini cu vitalitate misteriosă, Antonie Plămădeală înfăptuiește **ce are de înfăptuit**, încredințat că noi **am avut** destinul istoric al Franței și istoria ne-fracturată ce o merităm. Totul este refăcut **ca și cum** nu s-ar fi risipit odinioară, demult, ci ar fi continuat, în cicluri lungi ce se răsfrîng în aceleași cadre și ieri și azi pînă într-un mîine nedefinit. „Sîmbăta” însăși – care nu mai este „mănăstire” ori „așezămînt complex” cum i se mai zice, prin vorbe de repertuar – devine o hieroglifă de **altfel** de istorie decît cea consumată, de fapt. Principiul însuși păstrează schemele originare, de parcă și ceea ce s-a lăsat, ca o semănare mistică pe ogor, generează din bob peren aceleași mecanisme de atunci pînă azi. Aci, Vodă Brîncoveanu închi-puise un **ceva** nedeslușit prin putere de a înrîuri și de aceea apărură, la doar cîțiva ani după zidire, școală de grămătici și de zugrăvie, avînd dascăli, „tiparnici” și pictori „de subțire” și iconari. Schema nu se modifică, în ultimă

analiză, căci ceea ce astăzi ar fi **Academia de la Sîmbăta** este, la drept vorbind, **matricea reprodusă**, modelul neclătit cu, inclusiv, evoluția lui.

Ceva simbolic se întrevede aci, traducînd ideea de „a pune piatră pe piatră” într-un fel de continuitate de gest ritualic ce ar semăna cu o reconstrucție de Templu ce se va încheia odată, nu prea tîrziu. Vodă Brîncoveanu ridicase mînăstirea pe locul ce destinase unei bisericuțe de lemn rubedenia lui, Preda, cu aproape jumătate de veac mai înainte; Andrei Șaguna se învrednici a pune o piatră peste pietre iar Nicolae Bălan făcu, la o vreme, acum aproape un secol, alt zid mai mărunț peste zidurile rămase neisprăvite. Și acestea pînă cînd, la o vreme, apăru omul providențial, cu metodă și insuflare.

Sensul faptei lui este altul decît se spune îndeobște în limba fără o semnificație mai înaltă ce evocă „restaurare”, „ctitorie”, „grijă pentru istorie” ceea ce se confirmă, de fapt, dar nu traduce **misterul, filosofia** și, la drept vorbind, **mitul**. Căci în acest om cu atitudine împăcată și ce impune în imediat doar celor ce știu să întrevadă **sensul** și să deslușească **tîlcul**, stă o energie uimitoare, ce **nu-i aparține**, și care, în ultimă analiză, explică totul. Dar, deopotrivă, și fenomenala lui singurătate neînțeleasă.

Iunie 2004, în Duminica Sfinților Români

ZECE „CONVORBIRI DE AMURG”

„O Mănăstire frumoasă, acum cincizeci de ani, unde s-a uitat totul ...”

Artur Silvestri: Cred că era prin 1988, sau poate în 1989, când am citit în „Lucefărul” o „precizare” semnată de Antonie Plămădeală, de fapt o notă ceva mai extinsă ce dorea să așeze lucrurile în datele lor corecte. „Punerea la punct” avea în vedere un articol ce apăruse cu ceva timp în urmă, unde i se atribuiseră altcuiva meritul de a fi descoperit niște manuscrise slavone, cu o anumită importanță; dar autorul sau, mai bine zis, „descoperitorul” adevărat se arăta abia acum și, cu o anumită delicatete, amintea când și în ce fel avusese norocul să afle, **ca din întâmplare**, la Mănăstirea Dragomirna, acele documente ce prezentau însemnătate.

Reparația morală se făcu, deci, atunci, deși n-aș zice că era la mijloc, cu tot dinadinsul, o mică „delapidare intelectuală” din acelea care se produc nu prea arareori la noi, astfel încît sînt **idei, fapte și formulări** ce ajung într-un folklor cult și se anonimizează, depozitînd pe autor de meritul de a le fi emis. Cred, mai degrabă, că vinovat este **omul prea repede uitător**, înclinația lui de a crede că lucrurile sînt așa de nu se știe cînd și că nu au un făptuitor, o mîină ce le-a împlinit ori le-a așezat cum se cade. Iată, de pildă, la Mănăstirea Râșca, despre care am scris și eu, să tot fie vreo jumătate de an, un fascicul ce am intitulat „Clopote sub ape” și unde, nici pe atunci pe cînd am văzut-o prima oară și nici astăzi chiar, nu se menționează că, odată, demult, pe acolo un ieromonah tînăr și întreprinzător „ridicase” mănăstirea din necazul unde o duseră vremile și „răotățile”. Să fi știut că troița ce străjuește porțile mari și impunătoare și că pîină și lacul din apropiere sînt ieșite din mîna lui Antonie Plămădeală, m-aș fi întrebat **de ce** le-a făcut atunci, **cum și cu cine** și de ce se vor fi uitat faptele bune ori, poate, sînt tot atît de „anonime” cum **devine anonimă „fapta mare”**. Sînt, de fapt, întrebări pe care mi le-aș pune și acum.

Antonie Plămădeală: Întrebările acestea vin parcă dintr-un trecut îndepărtat. Au trecut de atunci peste 50 de ani. Îmi pare însă bine că mi le-ați pus, pentru că e un prilej de a mă întoarce eu însumi în trecutul meu și să încerc o autobiografie pe care altfel nu aș mai realiza-o.

Era încă de pe vremea cînd eram călugăr la Mănăstirea Slatina, pierdut în mulțimea călugărilor noi care veneau acolo spre a face călugărie în jurul părintelui de vrednică amintire Ilie Cleopa. Trebuie să o spun, totuși, că eram cu facultatea terminată la Cluj și mă călugărisem la Mănăstirea Prislop din Țara Hațegului, unde era pe atunci stareț părintele Arsenie

Papacioc, care abia ieșise din închisoare și se călugărise, mi se pare, la Mănăstirea Antim din București unde stareț era părintele Vasile Vasilache, după care a urmat, părintele Sofian Boghiu. Cunosco foarte bine Antimul din vremea aceea, pentru că eram printre cei doisprezece ucenici ai părintelui Daniil Tudor (Sandu Tudor), care începuse o mișcare împreună cu scriitorii Alexandru Mironescu, Ion Marin Sadoveanu, Vasile Voiculescu și mulți alții, printre care a venit acolo și părintele Ioan Culăghin, refugiat din Rusia, împreună cu arhiepiscopul Nicolae al Rostovului, cu care se stabilise în Mănăstirea Cernica.

În timpul acela, părintele Daniil a înființat, la Mănăstirea Antim, un cerc de studiu numit „Rugul Aprins”, în care se țineau conferințe, nu-mi mai aduc aminte bine acum, dar parcă de două ori pe săptămână. La început, cercul era foarte restrâns, dar apoi a crescut încetul cu încetul, adunînd lume multă în jurul lui. Mi-aduc aminte, cum am mai spus, că erau acolo și doisprezece studenți, de la mai multe facultăți, printre care, de la Teologie, eram eu și Nicolae Bordașiu, azi preot la Sfântul Silvestru din București. Mai pe urmă, timpurile ne-au dispersat pe toți, ba chiar ne-au condamnat la pedepse grele pentru aceasta. Căci fenomenul „Rugul Aprins” era un fenomen de atitudine și de rezistență împotriva „noilor stăpâni”. Părintele Daniil a fost un vizionar. După o vreme el s-a călugărit în Mănăstirea Antim, iar, mai apoi, când „Antimul” s-a destrămat, el a trecut pentru o vreme stareț la Schitul Crasna. Tot pe atunci, eu am fugit din București, stînd o vreme la Schitul Crasna și de aici am plecat, sfătuit de părintele Arsenie Papacioc, și am ajuns la Mănăstirea Slatina, unde, de altfel, am fost făcut și preot. Părintele Daniil era deja scriitor, publicase un volum de versuri intitulat „Comornic”, apoi mai publicase câteva Acatiste și versuri care își găseau locul în gândirea vremii.

Acestea le-am spus, pentru a face legătura, în trecere, cu biografia mea anterioară. Când am ajuns la Slatina, eram deja licențiat în teologie, la Cluj, și credeam că voi fi apărât de numele meu schimbat din Leonida în Antonie, ceea ce s-a și întîmplat o vreme. Cam patru ani.

Mă stabilisem în Mănăstirea Slatina. Mi-aduc aminte că purtam o dulamă albă, din când în când, și părintele stareț Cleopa m-a pus să lucrez la cancelarie. Tot pe atunci au venit la părintele Cleopa câteva maici din Mănăstirea Râșca, să-l roage să-mi dea voie să le ajut să se organizeze. Ele tocmai veniseră dintr-o mănăstire de lângă Iași, erau tinere și voiau să pună bazele unei mănăstiri mari, deși la început erau puține. Cu timpul s-au organizat atât de bine, că au ajuns la o sută de maici și surori, toate tinere dar cu mare râvnă către Dumnezeu. Am lucrat mult împreună

nă. A trebuit să curățim curtea și să îngrijim livada dimprejur. Am făcut acolo în timp, pentru că am lucrat câțiva ani cu ele, o mânăstire de toată frumusețea. Trebuie să spun că Mânăstirea Râșca avea o sută hectare de pământ împrejur, vie la Cotnari și un lac de toată frumusețea sub pădure, aproape de mânăstire.

Mi-aduc aminte și astăzi ce muncă deosebită am întrepris acolo. Pentru că erau foarte tinere, mi-a trebuit o înțelepciune de om bătrân, deși aveam doar 23-24 de ani. Veneam apoi la Mânăstirea Slatina, unde părintele Cleopa mă avea de mare ajutor. Nu puteam sta însă mult la Slatina, pentru că maicile veneau mereu acolo și mă chemau înapoi. Maica stareță era oarecum în vârstă, Dumnezeu s-o ierte, și se ocupa mai mult de tipicul Bisericii. Nu știu cum, dar când veneam eu la Râșca, lucrurile parcă se linișteau, și viața își relua cursul după toată rânduiala călugărească. Mă ajuta la cancelarie o maică – acum este foarte în vârstă – maica Minodora. Acum se află la Mânăstirea Agapia. Și așa, treburile începuseră să meargă foarte bine. Am reparat bucătăria, sala de mese (trapeza), încă o sală mare care se afla deasupra beciului. Am strâns pietrele din ogradă în fața mânăstirii, și apoi am zidit un grajd nou, pe un loc mai ridicat, schimbându-le locul dinainte, care era cam jos și inundabil. În el ne țineam toate animalele și calul cu care ne făceam toate treburile necesare. Îmi aduc aminte că mă ajuta un părinte pe nume Iosif, care era diacon, apoi Părintele Pangratie; și mai era un părinte, care se numea, mi se pare, Damaschin. Am mai făcut apoi un iaz, destul de mare, pe câmpul din fața mânăstirii. Am construit pe urmă alei foarte frumoase, mărginite de flori, care, vara, ne dădeau un miros foarte plăcut. În sfârșit, am înălțat în fața Bisericii o troiță mare, care mai există și astăzi. Chiar dacă nu are numele pe ea, așa era obiceiul pe atunci și eu eram foarte tânăr.

Cum astăzi mânăstirea a devenit din nou de călugări, – după ce fusese desființată prin decretul 410 – ea s-a refăcut pe urmă. Călugări care au uitat, sau nici nu au știut, cine a făcut troița măreață care străjuiește în fața Bisericii și astăzi, frumos sculptată în lemn, și care îi dă liniște mânăstirii. Uneori se mai amintesc acestea, precum într-o carte bună despre „Râșca, vatră de istorie și spiritualitate”, unde autorii notează ca din întâmplare: „În anii 1950, pe când Ierodiaconul Antonie Plămădeală (actual mitropolit al Ardealului), era la Slatina, adesea poposea la Râșca, preferând răcoarea și liniștea lacului mânăstirii, pe malul căruia se sfătuia cu Vasile Lovinescu”. Într-adevăr, Vasile Lovinescu venea adesea acolo pentru că era o mânăstire veche pe care eu o restaurasem și în care mi-am petrecut aproape vreo trei ani.

Era stareță Maica Nimodora Baltag, dar de fapt eu conduceam mănăstirea.

Toate aceste lucrări le-am făcut din bunăvoința mea, pentru că am considerat că maicile trebuie să aibă o casă frumoasă. Și, într-adevăr, era o mănăstire foarte frumoasă. Nu știu cum mai e astăzi. Știam că maicile, mai ales, au nevoie de un spațiu plăcut, și ele m-au ajutat foarte mult în privința aceasta. Proiecte mai aveam încă. Am vrut să restaurez casa din fața bisericii, care desigur fusese înainte stăreția mănăstirii. Proiectul însă nu mi-a reușit, pentru că, atunci, cei aflați la putere nu ne-au dat voie. Ar fi fost frumoasă, dacă am fi construit-o atunci și am fi reușit desigur s-o facem, pentru că maicile erau tinere, obișnuite cu munca și toate binevoitoare.

M-au întrebat unii dacă am lucrat cu ingineri sau cu arhitecți la toate acestea? Dar ce ingineri și ce arhitecți ar fi putut să-mi ajute? Tot ce am făcut acolo, și îmi aduc aminte că erau foarte frumoase, am făcut singur, cu ajutorul lui Dumnezeu și binecuvântarea starețului meu și, bineînțeles, cu ajutorul maicilor. Toate acestea, și mai ales educația maicilor, mi-au luat foarte mult timp, dar cred că am reușit să creez un mediu plăcut, pentru ele și pentru ceilalți pelerini.

Acestea toate s-au întâmplat până în anul 1954, când am fost arestat la Iași, de Securitatea care-mi dăduse de urmă. După ce am făcut închisoare și am ieșit, gândurile mele s-au orientat spre studiu. M-am înscris la doctorat, iar între timp mănăstirea a fost desființată, maicile s-au dus care pe unde au putut, multe din ele au murit, iar cele care mai trăiesc, cred că păstrează amintirea unei frumoase mănăstiri și a unei vieți închinată lui Dumnezeu.

Mai întâlnesc și astăzi pe unele din ele, iar altele îmi scriu într-un duh de smerenie și bunăvoință, mai ales cele care s-au stabilit la Schitul Buciumeni de lângă Fălticeni-Suceava. Îmi aduc aminte cu plăcere de anii petrecuți acolo, de incinta frumoasă pe care o lucrasem. Acum e iarăși mănăstire de călugări, încât până și numele maicilor s-au uitat de parcă n-ar fi fost vreodată mănăstire de călugărițe.

Îmi amintesc acum de maicile Epistimia și Tecla, Tomaida, Adriana, Eupraxia și Antonia, și de multe altele care ajungeau până la o sută. Acum unele au mai rămas, dar au peste 70-80 de ani.

Dumnezeu să le țină amintirea, iar mănăstirea să cunoască progres și mântuire pentru cei ce astăzi locuiesc acolo.

„Am venit hotărât să accept orice chemare din partea Bisericii“

Artur Silvestri: *Dacă mă gândesc bine, „acțiunea“ de la Râșca parcă s-ar fi petrecut în vremea fanarioților, cu tot ce presupune o astfel de clasificare: anonim, retragere din fața istoriei negative, în hibernare dinspre „partea văzută“ și în recesiv. Dar, după mai mulți ani și după ce vremurile așezară o pecete ce poate că nu se vede întotdeauna dar există în voința **de a face repede** și, poate, cu frica de a nu se încheia „cînd trebuie“, desăvîrșindu-se, îl aflăm pe Antonie Plămădeală ridicat la treapta de „episcop-vicar patriarhal“. Impresionantă și surprinzătoare ascensiune, ce parcă s-a făcut „peste noapte“ dar, de fapt, „chemare nouă“ și **ocazie, alta, mai mare, de a înfăptui.***

Antonie Plămădeală: Terminasem studiile de doctorat în Anglia și, îndată după aceea, am fost chemat la București de Patriarhul Justinian Marina. Sigur că am venit cât de repede am putut, dar, spre deziluzia mea, aici lucrurile nu erau prea clare. Eu venisem în București, am luat viața de la capăt și am fost aproape de sfârșitul peregrinărilor mele. Mi-aduc aminte că, încă în Anglia fiind, mi-a venit vestea că Patriarhul m-a propus să-i fiu vicar, ceea ce desigur mă încânta, deși știam că va fi foarte greu. Eram însă hotărât să îmi încerc destinul, alături de cei în nevoie, alături de persecutați. Ar fi fost ușor să rămân în Occident, dar nu știu cât ar fi fost de productiv și cât ar fi corespuns aceasta idealului meu. Căci în timpul studiilor fusesem la Roma, în Franța, Spania, Germania, în Statele Unite și apoi în Grecia și Israel. Cunoșteam, deci, viața din țările Occidentale și nu numai din ele. M-am întors hotărât acasă, după ce chiar aici fusesem exclus din mănăstire, așa încât știam foarte bine unde mă întorc, în ce vremuri; dar am hotărât să risc.

M-am întors astfel la București. Fiindcă avusesem o bursă de la Vatican și fiindcă în Anglia lucrurile erau foarte ieftine, am adus multe cadouri pentru familie care sigur că i-au bucurat. Am venit imediat la Patriarhie dar aici lucrurile nu erau prea clare. Desigur că am venit hotărât să accept orice chemare din partea Bisericii. În primul rând, am luat parte la Sinodul Bisericii Ortodoxe Române. Patriarhul Justinian m-a asigurat că voi fi ales vicar patriarhal.

Au început lucrările sinodului. Erau, mi se pare, încă doi candidați la alegerea în episcopat, părintele Nestor Vornicescu și părintele Vasile Coman. Cu dâșii problema părea foarte simplă. Când s-a pronunțat însă numele meu, Mitropolitul Justin, care era la Moldova în acea vreme, s-a opus. Cred că aceasta se petrecea pe la ora 10. Atunci Patriarhul Justinian a închis lucrările Sinodului, spunând că va merge undeva la conducere.

Și au mers împreună cu Justin, la șeful cultelor, care era generalul Emil Bodnăraș. Au stat acolo până la ora două. Mi s-a spus mai târziu, de către Patriarhul Justinian, că acolo au fost lupte mari, că eu fusesem muncitor aproape 10 ani la mase Plastice, și că acum el mă propunea pentru vicar patriarhal, fapt pentru care, el, Justin, se opunea. Ce va fi fost acolo, cât se vor fi luptat, Dumnezeu știe. Fapt e că până la urmă Patriarhul a fost acela care a biruit.

S-au întors apoi la Patriarhie și, trecând pe lângă mine, patriarhul mi-a spus: „Hai, vino la masă că, în sfârșit, s-a terminat”.

Am înțeles atunci ceea ce de altfel mi-a povestit mai târziu chiar el, că totuși el a biruit. După-amiază am fost ales și astfel a început activitatea mea cea nouă, care a durat 10 ani. Apoi mi-am început munca de vicar al Patriarhului Justinian și nu mi-a fost deloc ușor. Cât am lucrat împreună cu Patriarhul, nici măcar o singură dată nu m-a certat.

Pe urmă am intrat în Mișcarea Ecumenică și în Conferința Bisericilor Europene, unde am pus tot sufletul. Mergea și Mitropolitul Justin cu mine, dar nu mi-a pomenit niciodată despre cele ce se întâmplaseră la începutul alegerii mele. Dimpotrivă, când mergeam la Mișcarea ecumenică, mă puneă pe mine pe primul loc, fiindcă el era mai rezervat. Doar o singură dată, când a ajuns el patriarh, mi-a spus ceva de felul: „Ei, ce-ai să te faci acum?”. I-am răspuns că Domnul va avea grijă de mine. După ce a fost ales Patriarh, nu mi-a mai amintit niciodată despre aceasta, dar mă oprea la masă până noaptea târziu.

În timpul cât am fost vicar la București, mă ocupam de toate. Am făcut multe călătorii în străinătate dar, de câte ori eram în țară, Patriarhii, Justinian și apoi Justin, erau prea ocupați acasă, cu treburi internaționale și naționale. Eram foarte puțini, pe vremea aceea. Acum la patriarhie sunt cinci vicari patriarhali, iar pe atunci, o vreme l-am avut pe episcopul Antim Nica la Arhiepiscopie, iar eu singur făceam treburile de la Patriarhie.

Apoi, Episcopul Antim Nica a plecat Arhiepiscop la Galați și eu i-am ținut locul până ce a fost ales Episcopul Roman Stanciu, fost stareț la Mânăstirea Cernica, care acum devenise episcop vicar al Eparhiei Bucureștilor.

E greu să-mi aduc aminte acum, după atâția ani, câte biserici am ajutat să se restaureze, să se picteze, nu mai spun de mânăstirile din jur pe care le vizitam cu timp și fără timp. Mi-aduc aminte că tot eu am organizat atelierile de la Mânăstirea Pasărea și, pe urmă, cât am ajutat atelierile de lumânări și obiecte bisericesti care s-au organizat la București, la Popești-Leordeni, Plumbuita, Mânăstirea Țigănești și multe altele. Toate acestea le-am făcut cu binecuvântarea Patriarhului Justinian și Justin. Pro-

blema bisericilor era lăsată mai mult în grija mea. Apoi, bineînțeles, am condus lucrările de restaurare la administrația patriarhală, unde șef era părintele Sabin Verzan.

Tot în aceeași perioadă, am fost și rector al Institutului din București și, de ce să nu spun despre casele de la Mănăstirea Antim, pe care le-am restaurat după cutremurul din 1977. Și multe, multe altele.

Munca la Patriarhie era foarte grea și numai tineretea mea au reușit să o facă. Mi-aduc aminte că plecam la Antim pe la ora 10 dimineața și mă întorceam acasă târziu, era poate chiar și 11, 12 noaptea. Pentru că eram singur cu toată responsabilitatea din Patriarhia Română și mai eram în același timp Secretar al Sfântului Sinod, Președinte al Comisiei de Pictură Bisericească, unde aveam ședințe foarte dese. În orice caz, făceam de toate, eram trimis pe la diferite parohii și mănăstiri în refacere, dar niciodată nu am refuzat nimic pentru că era nevoie și pentru că Patriarhia nu mai avea alți vicari.

Tot pe atunci, sub Patriarhul Justin, au început și mutările de biserici. Aceasta a fost o găselniță a unui inginer pe nume Eugen Lordăchescu. Cu utilaje foarte moderne, el a început mutările de biserici care stăteau în calea modernizării orașului. Mi-aduc aminte că am fost cu Patriarhul Justin la câteva dintre ele. Desigur că n-au fost mutate toate. Voi aminti doar câteva: Schitul Maicilor, Biserica Olari, Biserica Sf. Ilie-Rahova, Biserica Mihai Vodă adică construcția lui Mihai Viteazul, apoi Biserica Sfântul Ioan Botezătorul din Piața Națiunii, apoi Biserica monument istoric Sfântul Gheorghe (Capra) construită în 1877. Nu trebuie să uităm nici de Palatul Sinodal de la Mănăstirea Antim, care a fost mutat cu câțiva metri mai în față, fiindcă împiedica construirea străzilor dimprejur.

În orice caz, această metodă a mutării bisericilor a salvat doar câteva biserici, însă a fost o mare durere pentru București, fiindcă locul în care erau mutate era în dosul unor clădiri și nu se mai vedeau deloc. Totuși, să zicem că aceste biserici au fost totuși salvate. Multe însă au fost distruse în ciuda protestelor a o mulțime de credincioși. Dacă ar fi să ne gândim numai la Biserica Sfânta Vineri, Mănăstirea Văcărești, care au dispărut cu totul fiind pur și simplu dărâmate. Nu s-a cerut voie Bisericii, regimul de-atunci făcea cum voia el.

Apoi trebuie să ne amintim de ajutorul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Au dat bani pentru construirea unui spital la Roșiorii de Vede, și apoi, cu alți bani, de fapt dolari, dați tot de Consiliul Ecumenic s-a restaurat Seminarul Teologic de la Radu Vodă, afectat în mare parte de cutremurul din 1977.

Mi-aduc aminte că, deși eram încă la București, am dat vreo 30 de mii de dolari la construirea Muzeului de Icoane vechi de la Parohia Sibîșel unde, datorită vredniciei și priceperii preotului Zosim Oancea, s-a înfiripat un Muzeu cu icoane pe sticlă de toată frumusețea. Acest Muzeu ne face mare cinste, atât sibienilor cât și locuitorilor din Mărginimea Sibiului. N-am putea spune că a fost o contribuție prea mare dar totuși a fost ceva care a întărit credința poporului în Biserica sa.

Când îmi aduc aminte de toate acestea, sufletul meu se bucură că, deși vremurile erau anti-bisericești, noi am reușit, măcar în parte, să salvăm unele biserici în fața unui regim ateu, care nu le vedea bine, și care doar cu ajutorul poporului nostru credincios s-au putut reface.

Acestea am avut de spus despre o perioadă destul de lungă – zece ani – în care am fost vicar patriarhal. Totuși țin să se amintească un fapt care a trecut drept o mare izbândă a Patriarhiei Române, acela că a dus la menținerea tuturor preoților și a tuturor bisericilor, în măsura în care a fost posibil.

Faptul că regimul s-a temut să procedeze la distrugerea lor propriu-zisă, a însemnat totuși o biruință a credinței asupra necredinței.

„La Buzău, când am venit acolo, totul trebuia refăcut, și refăcut cu grija de a nu strica ceva”

*Artur Silvestri: Prin 1987, când am ajuns la Episcopia din Buzău, imaginea unei cetăți sacre impunătoare, ce ocupa întinderi mari din centrul orașului și părea să oglindească fața lui purificată, era uimitoare și emoționantă de îndată. Palatul brâncovenesc, aproape scenografic și impresionant prin concepție, „nou” de parcă abia ieri Vodă Brâncoveanu l-ar fi ridicat din temelii, dădea un sentiment straniu, ca de **ocean întors** și de tulburare de timpuri și te-ai fi așteptat să se audă, de undeva, zgomot de trăsură și voci de odinioară și să-l vezi pe chiar Mitropolitul Antim Ivireanul scoborînd din vehicolul tras de cai. Episcopul de atunci, Prea Sfințitul Epifanie, făcea parte din această tulburătoare pictură imaginată, de epocă gîndită, ceva mai înainte, de predecesorul lui ce stătuse acolo numai doi ani, numit Antonie Plămădeală. Mai încoace se desăvîrșise ceea ce începuse „omul faptei”, când, așa cum am și scris mai recent, **descălecuse** în Buzău.*

Antonie Plămădeală: Întâi și întâi trebuie să știți că, în momentul când am trecut eu din vicar-patriarhal în Episcop al Buzăului, totul acolo

trebuia refăcut și refăcut cu grija de a nu strica ceva; dar în mai mare măsură de a restaura palatul așa cum va fi fost el.

Palatul era aproape în situația de dărâmare și era într-un hal fără de hal, deoarece în decursul istoriei el mai fusese reparat așa încât i se pierduse identitatea. Eu am pornit cu mare grijă aceste lucrări. Cum și biserica era afectată de cutremur, am început lucrările la biserică și nu mică mi-a fost mirarea când am găsit, sub pietrele care pardoseau biserica, mormântul unui ierarh de care nu se știa nimic. Și am găsit scris pe cărămida care se afla sub cap timpul când a fost înmormântat, care coincidea exact cu data Palatului Episcopesc de acolo. Am avut deci un prim indiciu.

Iar mai apoi am găsit pe peretele dinspre nord al palatului, ascunsă sub straturi nenumărate de var, inscripția originală de pe timpul zidirii palatului. Și acolo se spunea clar că palatul a fost zidit de Constantin Brâncoveanu, ceea ce mi-a dat un motiv de entuziasm, când lucram deja la restaurarea palatului. Dar tot atunci am descoperit, în sfârșit, printre pietrele mari care sunt întrebuințate în zidărie, desigur după alte cutremure și dărâmături, o piatră mare pe care scria: „Eu, Constantin Voievod”, ceea ce ne-a întărit credința că palatul era din vremea lui Constantin Brâncoveanu, ceea ce însemna foarte mult.

De îndată am început restaurarea palatului, legându-l cu centuri de oțel, așa cum probabil nu s-a făcut la prea multe clădiri. După aceea am început cu palatul în interior. Trebuia să degajez beciul, care între timp se stricase. Din opt bolți, câte avea la început, mai rămăseseră doar patru, așa încât a trebuit să-l construiesc aproape din nou.

De asemenea am început să refac intrarea în palat, printr-o construcție nouă, așa cum găsisem în documente că fusese odinioară. Astfel, am ridicat o scară exterioară, am comandat stâlpi de susținere, și am obținut o intrare cu totul nouă direct la etaj, obținând o cameră nouă la intrare, care până atunci era stricată, prefăcută în casa scărilor ceea ce nu era cazul să mai păstrez. Mi-a dat multă bătaie de cap, dar am reușit. Nu știu dacă am terminat foișorul, dar știu că atunci coloanele erau deja aduse, bine sculptate de părintele Simion Tatu de la Plumbuita. Dumnezeu să-l ierte, că a murit.

Palatul episcopal, când m-am mutat eu de la Buzău la Sibiu, nu era încă gata în interior, dar erau începute toate lucrările care îi dădeau profilul viitor. Mi-aduc aminte că era la etaj o cameră Cuza Vodă, în care stătuse Cuza Vodă în drum spre București, și palatul avea o ieșire care ducea în paraclisul episcopiei de unde episcopul putea asculta slujba și putea avea momente de liniște oricând dorea.

Toate acestea au însemnat un pas important pentru cultura românească, de vreme ce am descoperit un palat brâncovenesc.

E păcat că Episcopul Antim Angelescu era prea bătrân, avea 86 de ani; și a mai trăit încă o vreme, fiind însă bolnav la pat. El a făcut tot ce a putut în timpul episcopatului său, dar a ajuns la vârsta neputințelor omenești. A strâns însă banii necesari și e bine că Episcopia a mai durat sub dânsul, așa încât lucrările de reparare au putut începe, fiind el încă în viață. Dumnezeu să-l numere printre aleșii Săi, pentru că a lăsat o Episcopie care, deși era trecută de un cutremur, avea banii necesari pentru începutul restaurării.

Odată cu biserica am refăcut și Seminarul Teologic pentru că, deși aveam un Seminar nou, „noi stăpâni” îl ocupaseră și numai după plecarea lor s-a putut recupera Seminarul.

Am avut la Buzău, printre multe altele, și timpul să scriu o carte: „*Nume și fapte în istoria culturii românești sec. XVII-XIX, la Buzău*”. Am mai scris apoi o carte foarte mare cu contribuții diferite la istoria eparhiei Buzăului, intitulată: *Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților*, care a apărut în 2 volume, format mare.

Ideea restaurării palatului, a Seminarului și a bisericii, era să fie făcută de oricine ar fi ajuns episcop acolo. Sau, cine știe, dacă n-ar fi găsit oameni cu știință în reparații de mare valoare, poate că ar fi dărmat clădirea. Eu mă bucur că am avut răbdarea și-am găsit oamenii prin care s-o refac. Nu trebuie uitat marele arhitect Nicolae Diaconu. El și-a pus în mișcare toate cunoștințele lui ca să o scoată așa cum este astăzi.

Eu mă bucur și binecuvântezez atitudinea arhitectului și a altor arhitecți care mi-au ajutat să duc clădirea la bun sfârșit.

Mă bucur că lucrarea a fost terminată de Prea Sfințitul Epifanie Norocel, care a respectat toate ideile avute de mine, și-a scos *palat nou*, care face cinste Bisericii Ortodoxe Române. Munca n-a fost ușoară, pentru că problemele erau multe și soluțiile trebuiau descoperite de noi.

Acum am vestea că Prea Sfințitul Epifanie vrea să picteze trapeza, care a apărut acum după restaurare, și cred că este o idee foarte bună. El a fost zilele acestea să vadă trapeza de la Mănăstirea Sâmbăta, pe care am pictat-o și care este destul de frumoasă.

Buzăul își reface astfel toată bogăția din trecut, bogăția culturală bineînțeles, și eu sunt bucuros că toate acestea vor duce la înflorirea Episcopiei și la mai binele ei.

„La Sibiu, multă lume nici nu mai știe ce am făcut acum două zeci de ani”

Artur Silvestri: Era, precum țin minte o altă atitudine, mai deschisă, a Bisericii, vădită către '80. Epoca „apostolatului social” nu se încheiase complet dar începea să se modifice trecînd în aceea a „bisericii slujitoare”, ca un act continuu, distinct și cu efect instituțional. O „slujire” ce aparținea și unui intelectual, nu doar unui ierarh. Prin anii '70, se auzise despre „vicarul de la Mitropolie” care, scormonitor și neliniștit, făcea nu doar din „cele bisericesti” ci și literatură, eseu, scria cărți de o natură ce nu semăna cu aspectul didactic și catedratic, ținea predici înflorate și literare. „Stilul distinct” ce deschidea „bisericescul” către viața curentă se văzu la Buzău dar și-a căpătat la Mitropolia de la Sibiu înfățișarea, ca să zic așa, clasică. Și **urcarea pe scaunul lui Șaguna** s-a făcut parcă „peste noapte”, ca și cum **asa ar fi fost dat**.

Antonie Plămădeală: Parcă așa și este, căci am venit la Mitropolia din Sibiu cumva pe nepregătite. După ce stătusem zece ani la București, apoi aici la Buzău abia aveam doi ani, și începusem să refac tot, Palatul, biserica și Seminarul, numai la plecare nu-mi stătea gândul. De aceea, spuneam că alegerea mea la Sibiu era pe negândite. De altfel, Patriarhul mă și întrebase dacă n-aș vrea să trec în locul Mitropolitului de la Banat, al Înalt Prea Sfințitului Nicolae, că acesta va merge la Sibiu.

Am răspuns că nu vreau să merg nicăieri, că am început atâtea lucrări la Buzău și vreau să le termin. Nu știu ce a mai urmat după aceea, fapt este că m-am trezit numit Mitropolit la Sibiu, unde locul era vacant, deoarece Mitropolitul Nicolae Mladin era bolnav de multă vreme și a fost dus la Mănăstirea Sâmbăta să se odihnească, iar eparhia a rămas vacantă.

Astfel, într-o zi de februarie 1982, m-am trezit la Sibiu. Din București venise Patriarhul Justin, consilieri și alții. Erau bineînțeles și mulți ierarhi, dintre care au murit cea mai mare parte dintre dâșii.

Sibienii au pregătit o agapă la un restaurant, așa că totul urma să fie bine. Nu știu de ce – poate din vechea antipatie legată acum și de faptul că am refuzat să mă duc la Banat – Patriarhul Justin a întrerupt masa, când nimeni nu se gândea la aceasta. I-am dat pace. Când am terminat, eu m-am întors la Palat unde Patriarhul Justin era culcat. Ne-am sculat a doua zi, el nu mi-a spus nimic ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, și vesel a plecat spre București, eu rămânând cu povara unei Mitropolii mari, cu camere dezorganizate și, bineînțeles, cu întreaga răspundere.

Trebuie să spun că la început mi-a fost foarte greu, mai ales că nu îmi încetaseră legăturile cu Organizațiile creștine internaționale, pe care

le aveam încă din timpul când eram șeful Relațiilor extreme bisericești. Dar să trec peste acestea.

O vreme m-am preocupat de lucrările cele mai apropiate, punând ordine în ele. Cred că eram în anul al doilea de activitate când am început să pun, încetul cu încetul, ordine în cele ale Arhiepiscopiei. Astfel nu era mult de când se crease Episcopia de Alba Iulia și nouă ne-a revenit via de la Sărăcsău. A trebuit să o pun la punct, pentru că era aproape pierdută. Cu timpul am mai reînnoit-o, așa încât acum ne dă circa douăzeci de mii litri de vin pe an, când anul este bun. Am început pe urmă lucrări la reședința mitropolitană. A trebuit să refac încăperile, am schimbat covoarele, mobilierul și a trebuit să-mi instalez biblioteca personală care număra aproximativ 25 de mii de volume. Aceasta mi-a luat destul timp, pentru că trebuia s-o pun bine în camerele care existau. Am cumpărat corpuri suspendate de bibliotecă și am instalat-o în două camere mari, iar parte am depus-o în dormitor, în birou și prin camerele alăturate. Nici nu știam când s-au adunat atâtea cărți!

Cărțile erau averea mea personală, de care aveam nevoie tot timpul în munca mea de zi cu zi. De altfel, am scris, mai ales noaptea, circa 35 de volume care sunt în creștere mereu pentru că ideea scrisului nu m-a părăsit niciodată. E drept că romanul *Trei ceasuri în iad* l-am scris încă pe când eram muncitor necalificat în fabrică la București. Am ajuns cu el la ediția a patra, pentru că e un roman de neliniște, scris direct, pentru că era mai mult autobiografic și nici nu l-am dus la vreo editură. Și așa, de fapt, am produs primul roman de critică socială. De atunci nu am mai scris romane, am spus ce am avut ca pentru veșnicie.

Aud că, ieri chiar, un scriitor a început din nou tipărirea lui, socotindu-l ca pe un roman mereu actual și o să vedem acum cum reacționează publicul la asemenea romane. Și mie încă îmi mai place. Nici nu știu cum mi-a dat Dumnezeu în minte o asemenea carte. Așa că sunt, aproape fără vrerea mea, și un autor de cărți beletristice, în afară desigur de celelalte volume, care tratează din punct de vedere istoric fenomenele literare din trecut și de astăzi.

Să revenim însă la Mitropolia Ardealului. Pe lângă multele probleme pe care le aveam cu preoții, care au fost cuminți totuși, am observat însă curtea interioară a palatului, care era cam părăsită, cu un lac care se învechise și cu o clădire care era plină de cărți. A trebuit deci să le găsesc un loc mai civilizată, înainte de a începe o clădire nouă. Și le-am găsit. De aceea, acolo trebuia să scot camioane de moloz, să pun pardoseală nouă și să obțin astfel în *Casa Eminescu* un Muzeu de toată frumusețea.

Mi-a trebuit mult timp până să-l realizez. Dar mi-a reușit. E plin de icoane și de alte obiecte bisericești din epocă și mai dinainte. E păcat că, cei care l-au avut în grijă, l-au ținut mai mult închis. Oricum, el e acum acolo și păstrează bine fondul de icoane.

Apoi am revenit la curtea Mitropoliei. A trebuit să curăț locul mai întâi, apoi s-o proiectez, lucru la care m-a sprijinit arhitectul Nicolae Diaconu. Trebuie să spun însă înainte de toate, că am lucrat cu poarta închisă și, așa, nimeni nu m-a deranjat. Am făcut-o de altfel repede de tot, fără să cer vreo aprobare de la cineva.

La parter am făcut cinci camere de oaspeți, pe care le-am îmbrăcat cu paturi noi, șifoniere noi, cu tot ce le mai trebuia. Apoi, la mijloc, am creat o mare sală de recepție, de circa o sută de persoane pe care am îmbrăcat-o cu modele artistice, cu candelabre iar în cele din urmă am adus un pictor din București, pa care îl chema Moroșan, care a pictat pe peretele din față scena instalării mele ca Mitropolit, de către Patriarhul Justin și mulți ierarhi, părinți profesori și consilieri mitropolitani, care va rămâne, fără îndoială, o probă istorică a trecerii prin Mitropolia Ardealului. Am chemat apoi un alt pictor, Lefter, tot din București, care a pictat pe toți Mitropoliții, începând cu Vasile Moga, până la cel de azi. Trebuie să spun în mod deosebit că, printre tablourile pictate înainte de 1989, l-am reșezat și, deci, reabilitat și pe Vasile Mangra, care fusese scos din Dipticele Mitropoliei. De asemenea, i-am introdus și pomenirea în biserică, la locul convenit printre Mitropoliții Ardealului. Nu se dovedise sinuciderea lui, ba chiar au apărut multe articole ale istoricului Pr. prof. dr. Gheorghe Lițiu care l-a apărat foarte mult și care m-a convins de necesitatea reabilitării lui. Și apoi era și membru al Academiei Române.

Revenind la clădirea care am înălțat-o în curte, am făcut deasupra ei o sală de conferințe a Sinodului Mitropolitan și a Adunării Eparhiale, în care am expus icoane vechi pe sticlă și a ieșit un lucru de toată frumusețea.

Au trecut de atunci aproape douăzeci de ani, așa că multă lume nici nu știe că am făcut atunci această clădire, absolut necesară. Astfel, am dotat Mitropolia cu cele necesare unei funcționări bune. Apoi am pavat drumul din curte, am pictat intrarea în reședință, am pus al doilea rând de porți, apoi am pictat casa scării de la intrarea în Palat, am înlocuit scările, care erau de lemn, prin scări de marmură. Și, de asemenea, am refăcut ușa de la intrare în Palat, făcând în loc o ușă masivă sculptată. În grădină, am făcut un foișor pe care l-am împodobit cu pictură în mozaic. Și, în sfârșit, am îmbrăcat din nou în gresie și faianță, un frumos

bazin de peste un metru adâncime, în ceea ce a mai rămas din grădina Mitropoliei.

De asemenea, am făcut un frumos gard de sticlă verde între curtea Palatului și Facultatea de Teologie, așa încât curtea era acum frumoasă, plină de copaci cum este azi; nu lipsesc nici florile de tot felul, bine miroitoare.

Apoi, tot în acest timp, am modernizat altarul, organizându-i proscoidiarul și îmbrăcându-l în scaune noi, moderne, de jur împrejurul altarului.

M-am apucat apoi de modernizarea schitului Păltiniș, o casă de vară a Mitropoliei pentru odihna preoților în special. Am făcut la o parte încălzire centrală, am acoperit casele cu șită, am mobilat camerele, așa fel încât preoții să aibă un loc de odihnă prielnic. Iar deasupra, la Schitul l-am acoperit din nou, tot cu șită și am făcut o casă ultramodernă în care locuiesc slujitorii Schitului. Am pictat biserița și, așa, Schitul Păltiniș a devenit ceva cu totul nou în istoria Bisericii Transilvane. În dreapta Schitului l-am înmormântat pe Constantin Noica, care se retrăsese în Păltiniș și acum îi îngrijim mormântul ca pe ceva scump inimii noastre. La îngroparea lui au luat parte mii de credincioși. Slujba înmormântării am săvârșit-o chiar eu.

În felul acesta am dat Schitului Păltiniș rosturi noi, o funcție nouă într-o stațiune modernă, care s-a dezvoltat din ce în ce mai mult. Și, câte încă nu am putea spune despre lucrările care le-am făcut!

Mai avem o casă destul de mare la Bazna. Am numit acolo o maică administrator, care, sper, să o întrețină, mai ales acum când viața Stațiunii se pune pe picioare.

Apoi, viața mănăstirilor a început să crească și să se dezvolte în mod neașteptat. Am refăcut pe urmă Mănăstirea Predeal, pe care am dat-o în folosință unor maici care sper să-și facă datoria așa cum trebuie. Asta pe lângă faptul că am deschis în Predeal și o Biserică nouă, care va fi foarte frumoasă.

„Nu știi cum, la Sâmbăta Dumnezeu m-a luminat să pornesc restaurarea ei”

Artur Silvestri: *S-a nimerit să văd, de fapt, Mitropolia și casa Eminescu, prin 1989, și am și descris, în acest an, într-un fascicul recent ceva din senzația stranie ce am încercat atunci. Dar parcă, totuși, „Sâmbăta” rămîne lamura, mesajul final, „marea hieroglifă”. Avea și ceva simbolic în stratul cel mai adînc ce a scăpat contingentului și asaltului ruinător al vremurilor pline de rele. Țin minte, cred că de acum un deceniu și jumătate, sentimen-*

tu greu de tradus în cuvinte ce am încercat privind „biserița” brâncovenească, parcă o parte dintr-o Atlantidă ce se scufundase într-un cataclism neexplicabil.

Antonie Plămădeală: Mănăstirea Sâmbăta este singura rămasă în picioare, dar cu biserica zdrobită de uniți la anul 1785. Era o mănăstire frumoasă. Era sprijinul Transilvaniei. Rezistase după 1700 pentru că mai trăia cineva din familia Brâncoveanu la Brașov. Când însă au murit toți cei din Brâncoveni, nu a mai putut rezista. Înainte, un general austriac, von Bukow, distrusese o sută cincizeci de schituri și mănăstiri ortodoxe din Transilvania, în numele unui catolicism agresiv, care a crezut că astfel omoară toată Ortodoxia din această parte. Dar cel care a distrus mănăstirea Sâmbăta era generalul Preiss, care conducea și el o armată din Imperiul austriac. Astfel, Ardealul a rămas fără nici o mănăstire ortodoxă iar monahii au fost fie uciși, fie trimiși pe la casele lor. Trebuie să ne închipuim că a fost o mare jale în popor după aceste mănăstiri.

Tradiția ne spune că pe locul acela a existat mai demult o biserică de lemn, în locul căreia, în jurul anului 1692, Constantin Brâncoveanu a zidit mănăstirea de piatră, înconjurată desigur de chilii. Când ultimul din familia Brâncoveanu a murit, ei au distrus totul și Biserica a rămas o ruină până în anul 1925, când Mitropolitul de piosă amintire Nicolae Bălan s-a hotărât să o restaureze. Se schimbaseră vremurile, Transilvania era în sfârșit liberă. Și el a purces la alcătuirea planurilor mărețe de restaurare a mănăstirii. La circa un kilometru de biserică a construit chilii, în care locuiau câțiva călugări. Era o epocă în care Mitropolitul Bălan era în relații bune cu arhiepiscopul greco-catolic, căruia era gata să-i cedeze Mitropolia, dacă ar fi trecut la Ortodoxie.

Ideea a fost însă stopată de începutul celui de-al doilea război mondial. Totuși, biserița brâncovenească fusese zidită, dar a rămas în acest stadiu, adică numai ea, tocmai din cauza războiului. Când a fost profesorul Nicolae Iorga pe la Sâmbăta, el a găsit casele dărâmate, „cu totul sfărâmate”.

Avem și o altă însemnare despre o vizită la mănăstirea dărâmată, de pe vremea Mitropolitului Andrei Șaguna. Ultimul stareț al ei a fost Visarion. Așa cum a fost restaurată de Mitropolitul Bălan, ea a fost sfințită în 1946. Același lucru îl scrie și Ilarion Pușcariu, vicar la Sibiu.

Episcopul Petru Pavel Aron de la Blaj a distrus peste 37 de mănăstiri, care erau la poalele Făgărașului. Era episcop unit în 1785, când a fost distrusă Sâmbăta, Grigore Maior. El i-a scris generalului Preiss.

Eu am cunoscut situația mănăstirii, vizitând-o încă pe când eram student în anul doi sau trei, când stareț era părintele Arsenie Boca, care era un predicator înnăscut, căruia i se păstrează încă amintirea pe acele locuri. Destinul a făcut să ajung Mitropolit la Sibiu în 1982. Nu știu cum și când, și în ce împrejurări, mi-a venit ideea restaurării mănăstirii.

În acea vreme la București se dărau biserici, sau se translatau în locuri ascunse. Ducându-mă eu pe la Sâmbăta, am verificat atent locurile, și, nu știu cum, Dumnezeu m-a luminat să pornesc restaurarea ei. M-am asigurat mai întâi de o aprobare, care spunea că mi se permite să restaurez, la Sâmbăta, o casă în care să se adune obiectele de patrimoniu din ținutul Țării Făgărașului, aprobare dată de un director de la Cultură, care mai avea câteva luni până la pensionare. Pe baza acestora, am început cu forțe mari construirea mănăstirii. Nu era lucru ușor, dar am fost ajutat mult de arhitectul Nicolae Diaconu, de prof. dr. Răzvan Theodorescu, de ing. Sinu, de ing. Țițaru, care mi-a făcut mai ales, la clopotniță, foarte puternice baze.

Desigur că m-am sfătuit îndelung cu prof. Vasile Drăguț, cu arhitectul Cristian Moiescu și cu arhitectul Mircea Mihai. Toți aceștia știau că nu aveam autorizație să fac mănăstire. Totuși au lucrat cu noi în viteză mare, construind Palatul Brâncovenesc, apoi loc pentru bibliotecă, muzeu, sală de mese (trapeză) și apoi, în partea de nord, am construit clopotnița și biserica nouă.

Trebuie să spun că biserica, deși era mare, am declarat-o mai întâi ca sală de expoziție. Dar i-am făcut bineînțeles și altarul, așteptând vremuri mai bune, când trebuia să-l descopăr și, dintr-odată după aceea, după decembrie 1989, am dărâmat zidul și l-am prefăcut în iconostas. Apoi am pictat Biserica, am pictat trapeza și am sfințit-o în 1993, cu Sanctitatea Sa Bartolomeu, Patriarhul Ecumenic de la Constantinopol. Nu mai fusese un Patriarh Ecumenic în România din 1517, când Patriarhul Teolipt a sfințit Mănăstirea lui Neagoe Basarab, la Curtea de Argeș.

**„Oamenii erau gata să-mi dea voie să fac orice,
pentru că ei nu mai puteau face nimic”**

Artur Silvestri: *În „modelul Antonie Plămădeală”, ce a lăsat urmă – o urmă mare – în lumea românească de azi intră, după cum s-a văzut, restaurarea și re-facerea nu doar purtarea de grijă. Bineînțeles că se va zice – și nu fără dreptate – că orice întîistător, de la stareț de mănăstire în sus, are datoria aceasta și, la drept vorbind, așa se și prezintă lucrurile în „realitatea ne-ideologică”. Prin anii '80, cînd se pretinde că dezastrul ar fi fost maxim în*

*materie de monumente, Episcopul de Alba Iulia, Emilian Birdaș restaurase zeci de biserici și o mulțime de mănăstiri. Și nici măcar nu era singurul, după cum ar trebui să se știe. Și nu **se vrea să se știe!***

*Dar aici parcă ar fi mai mult decât atitudinea firească de **mare protector de văzute și nevăzute**, parcă ar fi un fel de „misiune” ce vine dintr-un dat enigmatic, dintr-o viață potrivită într-un anume fel, ca să scoată omul trecător din mulțime și să-l ducă acolo unde, în atmosfera rarefiată, rămîne doar **fapta**.*

Antonie Plămădeală: Nu știu cum, dar parcă toată viața am lucrat la restaurări. Când stau și mă gândesc acum, mi se pare că aceasta a fost îndatorirea mea dintotdeauna. Peste tot pe unde am umblat am găsit lucruri dărăpănate așa că a trebuit să mă gândesc la ele cu urgență, ca să le pun la punct. Astfel, dacă m-aș gândi numai la Râșca, ar trebui să spun că am găsit-o dezorganizată, pentru că monahii care trăiau acolo erau în vârstă, puțini, și a trebuit să depun o muncă deosebită când au venit aici maicile. Nu știu cum s-a făcut că această mănăstire aproape dărâmată, cum am găsit-o eu și câteva maici, trebuia să capete o înfățișare cât de cât civilizată, ca un loc în care trăiau maici, venite din alte părți. Așa că a trebuit să o reparăm și să facem din nou multe lucruri.

Mi-aduc aminte că mănăstirea era plină de pietre din case dărâmate. A trebuit să le adunăm, să le adunăm, să le dăm o formă cât de cât omenească, ceea ce a însemnat multă muncă, și mai ales o muncă cumva calificată.

Eu m-am dus acolo, așa zice, la întâmplare. Nici nu știu pentru ce m-au chemat la început. A trebuit să-i aranjăm pietrele mai întâi, să le dăm niște forme omenești, fiindcă nu era posibil să le aruncăm la întâmplare în altă parte.

Apoi am făcut rânduială în gospodărie. Am început cu grajdurile, le-am mutat din locul unde erau pe un loc mai ridicat și le-am făcut din nou. Apoi pământurile, iazurile, toate ne-am luat o muncă deosebită. Ba chiar am făcut, cum am mai spus, în fața mănăstirii un lac nou.

Toate acestea au însemnat pentru mine o experiență cu totul nouă. Stareța era foarte bună, dar nu în gospodărie. Era foarte bună doar la biserică. Așa că din punctul acesta de vedere, eu am putut să mă ocup de toate aceste amănunte însemnate, care puteau da chipul unei mănăstiri. Aici, prin urmare am făcut cunoștință, mai întâi, cu toate nevoile unei gospodării. Cred că aceasta m-a ajutat foarte mult în viață.

Când m-am dus la Dragomirna apoi, mănăstirea avea doar câțiva monahi și neputincioși, bineînțeles fără carte, așa încât a trebuit să iau totul de la început.

Toate acestea m-au pus în situația de a învăța, de a mă strădui să învăț. Norocul meu a fost că și într-un loc și în celălalt, oamenii erau gata să-mi dea voie să fac orice, pentru că ei nu mai puteau face nimic.

Ei, pe urmă a urmat perioada grea din viața mea. Am fost dat afară. Apoi cu greu, după alți ani de munci necalificate, m-am angajat la Mase plastice. Abia după zece ani, după Praga mai ales, Patriarhul Justinian a putut să mă recupereze din fabrică, și m-a trimis la Facultatea de Teologie, m-a reîmbrăcat în haina călugărească, și am putut încetul cu încetul să-mi dau examenele de anul trei de doctorat, pe care, spre mirarea mea, le-am luat pe toate cu zece. M-am mirat și eu pentru că eram după zece ani în care nu pusesem ochii pe o carte teologică.

Apoi, în aceeași toamnă am plecat în Anglia, cu o bursă romano-catolică, ca să îmi fac doctoratul în teologie. În același timp am făcut și doi ani de filozofie, la un colegiu foarte renumit, condus de iezuiți la Oxford. În doi ani mi-am terminat lucrarea, și am fost apoi chemat acasă. După multe peripeții, Patriarhul Justinian a reușit să mă aleagă episcop-vicar patriarhal.

Pe atunci, eram plin de viață. Viața mea se scursesese greu, dacă nu foarte greu și acum, în sfârșit, mi se oferea o muncă grea. Acum sunt cinci vicari patriarhali, dar eu am dus singur această muncă grea. Fiind angajat mereu și în munci ecumenice, am făcut călătorii aproape în toată lumea. Abia după aproape zece ani, Patriarhul Iustin Moisescu mi-a dat cu greu voie să candidez pentru Episcopia Buzăului.

La Buzău am rămas doi ani, în care am fost nevoit să restaurez palatul brâncovenesc, biserica și seminarul. A fost o muncă grea, mai grea decât și-ar putea închipui cineva. Și aici însă m-a ajutat Dumnezeu, așa încât aproape am terminat unele lucrări.

După doi ani, tot cu greutate, m-am trezit totuși numit la Sibiu. Nu știu cum s-a făcut, dar și aici totul era dezorganizat. Mitropolitul Nicolae Mladin era bun cărturar, dar n-a mișcat nimic în casă. Așa încât, am mai spus deja, am făcut o casă nouă, le-am modernizat pe toate celelalte, dar în special am făcut Mănăstirea Sâmbăta, care pentru mine este o mândrie fiindcă, în timpuri grele am început să o fac și apoi chiar am terminat-o.

Nu știu dacă am spus despre celelalte nouăsprezece mănăstiri, toate fiind clădite din nou, și având acum o viață mănăstirească bună.

Toate aceste restaurări, care au fost destul de multe, mi-au luat timp mult până să le văd gata.

Dumnezeu mi-a ajutat mai mult decât am sperat eu. Aceasta, desigur, și pentru cazul în care m-a trimis tot la lucruri învechite pe care a trebuit să le înlocuiesc.

„Pe multe ar fi trebuit să le public eu, încă din vremea când mai eram în viață”

Artur Silvestri: *Ceea ce de obicei se cheamă „restaurare” și, la drept vorbind, identificare de valori ce se află uitate ori aproape de a se sfârîma exemplifică nu doar un gen de activitate ce folosește dar exprimă numai instinctul de protecție căci acțiunea însăși este mai extinsă și ilustrează o doctrină. Prin 1989, cred, s-a nimerit să public, în „Contemporanul”, un comentariu despre „descoperirea arhivelor ignorate” ce se observase – mai mult decât ca o metodă ci propriu-zis ca o **idee literară** – în câteva **cărți mari**, unificate de același „instinct de restituire” ce am observat, tradus în alte formulări, la Buzău, la Sâmbăta și la Sibiu. Aici nu se restaurează ci se „descoperă” ceea ce se uită, se pierde ori se risipește, zăgăzuind prin lipsa de memorie și nepăsarea colectivă, ce trebuie înlăturate și stinse, în cele din urmă. Aici se vede, de fapt, **omul mare** ce s-ar putea descrie în felul unei acțiuni ce lasă „urmă” distinctă și memorabilă în toate cele ce făptuiește dar întii și-ntii în **sentimentul misiunii**. „Misiune” într-un anumit fel arată și literatura, de un eseism superior, memorabil în formulare și mult prea puțin sacerdotal în concepție, ce a dat „operă” nu schiță, de la „Tradiție și libertate” și pînă la „Cuvinte la zile mari”.*

Antonie Plămădeală: Eu am până acum publicate vreo patruzeci de volume. Multe din ele sunt asupra literaturii și asupra unor subiecte mai mult sau mai puțin curente. Printre aceste volume însă, am câteva care sunt cu totul speciale. Am scris, de pildă, vreo trei cărți despre Miron Cristea, când el fusese aproape uitat. Mi-au trebuit multe căutări, în multe cărți, ca să scot în evidență personalitatea **omului mare**, care a fost și va rămâne Miron Cristea, primul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Și mai mult decât atât, a fost omul care a luat parte la Unirea României, alături de viitorul cardinal Iuliu Hosu și de alți candidați și laici, care au realizat Unirea.

Am fost bucuros când am putut face aceasta, scoțând la lumină figura marelui mitropolit primat al României, de altfel și Primul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Apoi am descoperit eu cel dintâi manuscrisele lui Lazăr Leon Asachi, preot, tatăl lui Gheorghe Asachi. Nici nu știu cum, până

la mine el fusese total ignorat de istoria Bisericii noastre. Am fost bucuros când am putut să-l scot la lumină și să-l pun la locul potrivit, în istoria Bisericii și Culturii române.

Am redat astfel literaturii române un mare scriitor de epocă. Poate că aceste lucruri se vor descoperi cândva, de cercetători conștiincioși ai literaturii noastre vechi. Am descoperit apoi mai multe lucrări de la 1848-1850, care își așteaptă de acum încolo tipărirea. De asemenea, am mai descoperit încă o carte de versuri, din aceeași perioadă, pe care o am gata pentru publicare. Se numește „Ceasuri slobode” de M.I. Kițulescu, scrisă în 1845.

Toate acestea își așteaptă încă apariția, așa cum am spus. Sunt sigur că acestea și celelalte sunt nepublicate, așa încât voi face, cu ele, un serviciu mare literaturii române vechi. Nici nu știu cum de au ajuns în mâinile mele, de la cine anume. Cred că le-am cumpărat de la cineva din Iași, pentru că fac parte din literatura veche a Iașului. Din aceeași categorie mai este „Unitate, romanitate, continuitate” în care am cercetat ceea ce s-a scris de Johann Troster. El cercetează dacii apoi vechimea și romanitatea românilor din spațiul vechii Dacii. Se ocupă apoi, de argumentele lingvistice ale romanității românilor, de îmbrăcămintea și jocul românilor din Transilvania, și originea lor romană. E o carte foarte bună care însă, nu prea e folosită de istorici, deși e o sursă frumoasă și obiectivă asupra originii și traiului românilor din Transilvania.

O altă carte, tot din arhive inedite, cuprinde 245 pagini, format mare, cu scrisori de Emil Babeș, Ioan Bianu, Martha Bibescu, Valeriu Braniște, I. A. Brătescu-Voinești, George Coșbuc, Onisifor Ghibu, Gala Galaction, Spiru Haret, Nicolae Iorga, Ioan Lupaș, Simion Mehedinți, Ioan Mețianu, I. Petrovici, Stelian Popescu, Sextil Pușcariu, Vasile Stroiescu, Elena Văcărescu; am până la o sută șaiszeci de scrisori de la oameni mari, pe care le-am descoperit într-o arhivă moartă, amestecate cu gunoaie, în subsolul Palatului Sinodal de la Mănăstirea Antim. Toate acestea le-am publicat la Editura Minerva sub titlul: „Pagini dintr-o arhivă inedită”, București, 1984. Tot aici am publicat *Viața și Opera lui Eminescu*, scrisă în limba maghiară, de Miron Cristea, pe când era student la Filozofie în Budapesta. Nu știu cât e de exactă, pentru că e scrisă în limba maghiară și eu am vrut să salvez cât pot din această carte. Nu cunosc limba maghiară dar m-am ajutat de unii maghiari din Sibiu.

Pe urmă am publicat, tot în cartea aceasta, *Proverbe, maxime nepublicate*. Am publicat apoi un apel pentru întemeierea unui muzeu etnografic din Sibiu, apoi datini la nuntă din Toplița, Cântecul orbilor și ursi-

rea, toate rămase nepublicate din opera lui Miron Cristea. Și acestea au fost găsite amestecate cu gunoiul. Eu cred că acest volum e foarte necesar când e vorba de operele lui Miron Cristea, precum sunt și scrisorile pe care le-am publicat sub semnătura **oamenilor mari** din Țara Românească.

Toate aceste cărți au fost publicate, sau nu încă, dar eu cred că sunt valori pe care istoricii literaturii ar trebui să le folosească.

Aceste cărți sau manuscrise vechi, care sunt încă în posesia mea, le voi publica dacă Dumnezeu îmi va mai da sănătate și putere. Dacă nu, le voi lăsa la Mănăstirea Sâmbăta, de unde vor putea fi folosite. Pentru că, drept să spun, ar fi trebuit să le public eu încă din vremea când mai eram în viață. Știu că la Mănăstirea Sâmbăta este un bibliotecar bun, dar el încă nu a avut timp să le descopere printre multe pe care le-am depus acolo.

În orice caz, acestea și încă multe altele se vor găsi între hârtii rămase de la mine. Le urez tuturor răbdare în cercetarea arhivelor, din care, dacă vor găsi ceva demn de publicat, au voie să le publice după moartea mea.

„N-am lăsat nici un timp să treacă fără a-l umple cu ceva, folositor atât mie cât și celor din jur”

Artur Silvestri: *Opera chiar impunătoare, cum se prezintă, pare să rămână neterminată ceea ce, de fapt, caracterizează pe **marii enciclopediști** de la noi, unde Hasdeu rămîne exemplul tipic. Dar, în ultimă analiză, ea dăinuie deschisă și probabil chiar oarecum neînțeleasă fiind „prea bisericească” pentru laic și „prea laică” pentru mediile bisericești, în fond o combinație de cărturarism de **Ev Mediu perpetuu** și de atitudine intelectuală modernă, cu metodă ce urmează pe Nicolae Iorga dar formulată în stil strălucit, cu pagini ce merită „antologia”.*

Antonie Plămădeală: Cărturarul și intelectualul n-a lipsit niciodată din tot ce am făcut. La mine, de altfel, acestea s-au îmbinat. Desigur că la început am fost mai cu grijă, cu mai multă atenție spre ale serviciului, până când m-am obișnuit cu el. Apoi, chiar la București încă, mi se pare că sub Patriarhul Iustin, am și început să scriu cărți. Ce aș vrea să menționez: romanul „Trei ceasuri în iad” a fost dat spre publicare înainte de a pleca la studii în Anglia. Aceasta se petrecea în anul 1968. De altfel această carte, care a fost publicată în timp ce eram eu la studii în Anglia, a fost cea dintâi carte care mi-a apărut. Acesta e singurul meu roman scris. De ce am scris acest roman? Acest roman a fost scris mai mult ca să las o amintire a vieții pe care am dus-o. Nu aveam de gând să-l public, pentru că nici nu mi l-ar fi publicat nimeni. Cum însă trebuia să-mi ocup tim-

pul cu ceva absolut diferit de ceea ce mă obliga serviciul, l-am scris acasă, și apoi câțiva buni amici, cărora l-am dat să-l citească, l-au trimis la o editură fără să mă întrebe. Mi se pare că era Constantin Bărbulescu. Nici nu știu dacă mai trăiește. El a făcut pe urmă ce a crezut că e mai bine. Așa m-am trezit chemat la Editura Eminescu din București, unde mă aștepta un fost coleg de-al meu de cămin, care a murit între timp, dar care nu știa că e vorba chiar de mine.

E drept că înainte de aceasta l-am mai arătat cuiva, și anume lui Geo Bogza, care i-a sesizat structura de roman care nu se poate publica, și mi l-a dat înapoi după ce l-a citit într-o singură noapte, scriindu-mi textual cam așa: *Dacă vrei să mori, trimite-l la o tipografie*. Tocmai de aceea eu nu l-am trimis la tipografie, ci l-am dat colegului Bărbulescu să-l vadă. Abia pe urmă am aflat că el nici nu prea îl citise, ci l-a dus direct la editură, unde a încăput pe mâna lui Cursaru. După câteva luni, Cursaru a descoperit că sunt undeva la facultate, și mi-a trimis vorbă să vin la editură, fără să știe cine sunt eu. Abia la editură m-a recunoscut. Mi-a spus că ar mai trebui să intervin într-un loc, dar eu i-am răspuns că mâine nu mai pot veni, pentru că plec în Anglia. Aveam de altfel biletul de avion în buzunar. Și atunci Cursaru a luat manuscrisul, l-a întors pe toate părțile și mi-a zis că nu-i nimic, să-l las acolo și ei îl vor publica. Era de altfel într-o perioadă bună, după cele întâmplare la Praga, așa încât ei au avut curajul să-i dea drumul. Așa că romanul a apărut, când eu îmi făceam doctoratul la Oxford. Am spus aceste lucruri pentru că mi s-a părut interesant modul lui de apariție. A fost o scurtă perioadă când a putut să treacă prin editură și un asemenea roman, care evident era împotriva a tot ce se întâmplase până atunci.

La întoarcerea de la Oxford, era deja epuizat tirajul. Au mai dat totuși aprobarea să se tipărească și o ediție în limba bulgară.

După întoarcerea mea, am mai publicat teza de doctorat susținută acolo: **Biserica slujitoare**” în care profesorul coordonator al tezei de doctorat scria: *„Este speranța și rugăciunea mea că splendida carte a părintelui Antonie va aduce o contribuție majoră la refacerea înțelegerii reciproce, încrederii și a dragostei între toți creștinii, și la restaurarea mărturiei unite într-un Domn, o credință și o comuniune, în așa fel încât întreaga Biserică să poată străluci în fața întregii omeniri, ca un semn adevărat în această lume a lui Hristos – Slujitorul”* (Prof. Robert Murray).

După aceea am fost ales vicar patriarhal, și mi-am făcut datoria întâi pe lângă Patriarhul Iustin Moisescu, așa cum am crezut eu și cum au crezut și alții, adică bine. Numai după ce îmi făceam datoria, îmi mai

rămânea puțin timp și pentru cărți. De foarte multe ori făceam din noapte zi.

Așa am scris: *Biblia de la București. Cine a făcut traducerea*, apoi: *Hans Kung și declarația „Mysterium Ecclesiae”*, apoi: *Bizanț, Constantinopol, Istanbul în trecut și astăzi*, apoi: *Clerici, ctitori de limbă și cultură românească*. Și apoi au urmat cărțile mele mari, cum ar fi: *Ca toți să fie una*, așa încât am ajuns la patruzeci de volume. Dar nu sunt încă toate.

Toate se găsesc acum prin biblioteci și la instituțiile mari bisericești, mai ales la cele ctitorite de mine. Și dacă mi-ar fi permis să adaug la acestea încă vreo opt volume care sunt sub tiparul Arhiepiscopiei noastre. Apoi am în manuscris încă vreo câteva volume, după care, cu ajutorul lui Dumnezeu, dacă îmi va mai da timpul necesar, voi mai continua și cu altele.

O bună parte din scrierile mele s-au ocupat de cartea veche românească, pe care am descoperit-o pe unde s-a putut, ceea ce-mi aduce astăzi o mare bucurie sufletească.

Multe cărți am scris. Nu știu dacă toate vor avea trecerea despre care am gândit eu. Eu cred că mi-am făcut în mare parte datoria cum se cuvine atât față de Biserică, cât și față de Cultură. N-am lăsat nici un timp să treacă fără a-l umple cu ceva, cu ceva folositor atât mie cât și celor din jur, și să nu se uite că-n tot acest timp am condus și o Eparhie relativ grea, ca aceea a Sibiului.

Cred că am avut colaboratori foarte buni de-a lungul anilor, cum sunt și cei de astăzi. Fără colaboratori buni nici nu aș fi putut să scriu atâtea cărți și să zidesc o mănăstire din temelie, apoi să refac o parte la Reședința, Schitul Păltiniș, Muzeul Eminescu și multe altele. Și nici n-aș fi putut să adun atâtea cărți, cu care voi face astăzi biblioteca de la Sâmbăta și n-aș fi adunat atâtea cărți străine de prin toate locurile unde am fost.

Și mai presus de toate, nu aș fi putut aduna atâtea lucruri de prin străinătate, cu care să împlinesc cele două camere mari de muzeu de la Mănăstirea Sâmbăta, în care muzeul s-a trezit dintr-o dată ca fiind unul mare și frumos. Mi-au dat la aceasta un concurs larg și părinții de la mănăstire, în frunte cu Părintele Stareț Ilarion Urs cărora le mulțumesc. În tot acest timp a trebuit să țin seama și de Eparhie, să-i dau ce i se cuvine mai bun, s-o fac înfloritoare, s-o găsesc ca pe o mireasă înaintea lui Dumnezeu.

Paginile acestea, dacă ar fi să le scriu cum trebuie, s-ar înmulți peste măsură, dar mai las și altora să se gândească ce a însemnat trecerea mea

prin Sibiu, pe care l-am iubit și am dorit să-l văd frumos, vrednic de cinste și laudă.

„Dacă mă vor pomeni sau nu urmașii? Fie voia lor”

Artur Silvestri: *Cred că am mai invocat „omul mare” aici dar, de fapt, ar fi trebuit să adaug ceea ce îi dă acestuia accesul în memorabil, adică aptitudinea de erou civilizator ce, lucrând mult, extins și misionar, „face să se miște” în imediat ceva esențial și, poate, printr-o potriveală ne-explicată, înalță contingentul în simbolic. Dar, mai mult chiar, nu avem „om mare” și „fapte mari” acolo unde nu se răspunde gândul și „făcutul” în produs ce rămâne viu și netrecător spre a se vedea nu doar de câțiva aleși ci de mulțimile unde, printr-un mister al misiunii, se răspîndește tîlcul și se însușesc povețele. Noi nu știm, de aceea, care ar fi cea mai de seamă faptă și care se va răspîndi mai în largime și va pătrunde mai în adînc ori va avea durată nu doar clipă de glorie.*

Antonie Plămădeală: Dacă ar fi să încep într-o ordine, nici nu știu bine care ar fi întâi și care după aceea. Așa că voi începe mai întâi cu Casa Eminescu. Cred că era goală, zdrobită, și eu am început să o refac, cu gândul de a face într-însa un muzeu. Ceea ce mi-a și reușit. Dar a trebuit să muncesc destul. Oare de ce îi zice Casa Eminescu? Pentru că se zice că atunci când a fost Eminescu prin Sibiu ar fi fost găzduit în această casă care aparține Arhiepiscopiei. Așa și a fost. Dar cum era, ce avea într-însa, cum era împărțită, aceasta se știe mai puțin.

Când am venit eu, casa era într-o stare jalnică, având îngrijit doar peretele dinspre stradă, pe care era și inscripția despre Eminescu. A trebuit să scot de acolo camioane de moloz, să pun parchet pe jos, și numai după aceea să-i găsesc o întrebuintare. Și care a fost aceasta? Aveam multe cărți bisericești vechi, aveam icoane pe sticlă, așa încât m-am gândit pe loc că ar fi un bun muzeu, ceea ce s-a și făcut. Măcar acum vom hotărî deschiderea lui câteva ore pe zi, în cursul fiecărei săptămâni. E o casă recuperată. Obiectele expuse merită să fie văzute și merită apreciate.

Apoi la Catedrală am făcut străni noi în Sfântul Altar, pentru ca să poată sta preoții în timpul când le permitea slujba bisericii.

Am făcut apoi o clădire nouă în curtea Arhiepiscopiei, cu două etaje. La parter am făcut camere de locuit pentru oaspeții mai importanți, le-am mobilat frumos cu tot ce era necesar, dându-i și încălzire centrală. Am trecut apoi la etajul întâi, unde am făcut o mare sală de recepție, care lipsea Arhiepiscopiei, i-am pus marmură pe jos, i-am făcut o pictură a celor ce au fost prezenți la instalarea mea, împreună cu Patriarhul Iustin

și alți membri ai Sfântului Sinod. I-am pus mese. Încap în jur de 85 de persoane. E o sală în care au loc mese oficiale, la diferite sărbători cât și mai ales masa Consiliului Eparhial al arhiepiscopiei, cel puțin de două ori pe an. Am mai făcut și alte lucruri care erau de strictă necesitate. De ce le-am făcut? Pur și simplu pentru că nu erau și Mitropolia simțea o lipsă mare din cauza lor. După 1989 am început să zidesc mănăstiri care au acum o biserică, chilii și tot ceea ce le trebuie pentru a funcționa în bune condiții. Și bineînțeles, revin și aici, am zidit din nou Mănăstirea Sâmbăta, de a cărei frumusețe se bucură toată lumea.

De ce le-am restaurat? Pentru că toate acestea trebuiau restaurate, pentru ca Mitropolia să arate cu totul altfel, mai bine și nu ca și cum ar fi ceva părăsit, uitat, pentru că în ultima vreme a avut mitropoliti bolnavi. Așa că m-am simțit eu dator să fac toate acestea.

Eu am bucuria de a fi făcut toate lucrările acestea din nou. Dacă mă vor pomeni sau nu urmașii? Fie voia lor. Eu am căutat să fiu cât mai îndatorat față de toate nevoile Eparhiei.

„Nu știu cum mi-a fost dat, dar parcă lucrurile anume ar fi așteptat un om pe care să-l pună la treabă”

Artur Silvestri: *„Misiunea” și datoria morală apar, deci, fără a se compune cu intenție și cu obiectiv precis ci aproape ca o potrivire ce face să se intre în **urzeală** și unde ne conduce mîna nevăzută care, alegînd „omul mare”, îl orînduiește **unde** și **cînd trebuie**. Gîndul propriu apare, evident, dar cînd se organizează, el organizează un „ceva” ce i se spune adeseori fără cuvinte ci doar în felul unei insuflări care, spre a se incorpora, îl îndrumă prefăcînd viața prea repede trecătoare în destin și, deci, în model. Totul „se lucrează” în enigmatic, în tăcut și neauzit de către cei ce percep doar rumoarea clipei, cu lentoarea geologică a picăturilor de apă ce modelează, în sute de ani, piatra cea mai tare.*

Antonie Plămădeală: Cred și eu că toate acestea le-am făcut încetul cu încetul și le-am făcut din proprie inițiativă, fără să țin cont de nimeni, uneori lucrînd chiar împotriva timpurilor. În orice caz, toate câte le-am făcut, le-am făcut de nevoie. Trebuia să țin cont de realitățile cu care mă confruntam, și acestea n-au fost puține, ci dimpotrivă. Căci așa mi-a fost mie dat. Să găsesc peste tot situații învechite, conduceri de instituții bătrâne, așa că a trebuit de fiecare dată, în fiecare loc să refac lucrurile, să mă bizui pe inițiativa mea. Cu plăcerea unui destin care parcă a trecut prea repede, dar pe care l-am împlinit, peste tot pe unde am fost trimis, cu credincioșie. Nu știu cum mi-a fost dat, dar parcă anume, peste tot

pe unde am fost, lucrurile erau în așa fel orânduite de parcă anume ar fi așteptat un om să-l pună la treabă. Toate acestea pe care le-am spus în mare, mi-au făcut și o bucurie deosebită, deși am lucrat greu. Deși mi-a fost foarte greu, pe toate le-am dus până la capăt. Și astăzi încă mai am grijă de ele ca să le încheie, să le dau o suprafață vrednică de un număr de ani, cât va vrea bunul Dumnezeu de acum încolo.

N-aș putea spune care e cea mai mare operă a mea, fiindcă pe toate, mici sau mari, le-am tratat ca pe cele mai interesante. Firește că mie mi-e drag ce-am făcut mai ales la Sâmbăta. Și sper să rămână multă vreme.

Am avut însă norocul să fac niște lucruri în niște timpuri grele, când nu s-a prea vorbit de ele. Dar le-am făcut totuși. Dacă m-aș mai gândi acum, spre exemplu la Mănăstirea Râșca, aceea a fost la prima mea tinerețe, și stau acum și mă gândesc, îmi vine greu parcă să gândesc, că în tot acel timp eu eram deja condamnat, și dau slavă lui Dumnezeu acum, că am îndrăznit să fac ceea ce un om normal nu ar fi îndrăznit nicidecum.

Când m-au trimis apoi la Dragomirna, eram de asemenea condamnat, dar am lucrat cu conștiință pusă parcă anume sub responsabilitatea mea, și am salvat astfel o mulțime de manuscrise, care altfel cine știe ce s-ar fi întâmplat cu ele. Și așa mai departe.

Cât am fost la București, și acolo am avut parte de restaurări. Cine mai știe astăzi, că atât casa cât și împrejurimile au trebuit date jos, interioarele, și făcute din nou? N-ar trebui poate să mă repet, dar aici într-o viziune de ansamblu, cred că se poate vorbi și de Episcopia Buzăului, pe care aproape că am refăcut-o din nou. Biserica și Palatul brâncovenesc. Și apoi mi-a revenit greaua sarcină să restaurez totul aproape, într-o Arhiepiscopie și în jurul său, și au ieșit lucruri frumoase, dar mai cu seamă folositoare.

Iar noaptea am reușit să scriu aproape 40 de cărți, despre care eu cred că vor fi folositoare în viitor. Cu acestea toate mă bucur că milostivul Dumnezeu m-a binecuvântat și m-a ajutat ca să le termin.

Iunie 2004

„DOUĂZECI ȘI OPT DE SCRISORI DE ALTĂDATĂ”

*Epistolarul ce urmează cuprinde cam tot ce s-a păstrat atât de mine cât și în arhiva Mitropolitului Antonie Plămădeală, din cele câteva zeci de scrisori concepute acum mai bine de un deceniu și jumătate. Unele s-au pierdut definitiv, altele sînt, poate, rătăcite dar ceea ce a rămas este, cu toate acestea, esențial spre a fi, deopotrivă, **document de epocă și foaie de temperatură intelectuală**. Citite astăzi, după atîta timp, ele păstrează un uimitor aer de entuziasm și o febrilitate în a înfăptui, ce aparțin, poate, altei vîrste decît cea de acum, cînd toate se privesc cu mai pronunțat scepticism și cu un gen de seninătate mată, ce începe să aducă a resemnare. Am hotărît să le publicăm **ad litteram** căci, indiferent de opinia comună, acestea exprimă puncte de vedere și concluzii ce nu am retractat și poate vor sluji drept exemplu și pentru alte suflete înaripate ce vor trăi în ani de plumb.*

București, 10 martie 1987

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Nu știu ce mă face să cred că nu ați primit nici felicitarea mea de Anul Nou și nici scrisoarea pe care v-am trimis-o ulterior, la o relectură – de noapte – a lui „Miron Romanul”, care m-a încîntat făcîndu-mă să vă scriu pe loc, entuziasmat. Adevărul este că, repet și aici ceea ce spusesem acolo, demonstrația e cu totul impecabilă; las deoparte mizele, care sînt cele care sînt! Din acest punct de vedere, o consemnare mai bogată a cărții mi se pare absolut necesară și intră sub imperiul urgenței.

Acum, să mă întorc la ceea ce voiam să vă spun: oare nu ar fi indicat, acum, în conjunctura mai recentă, să se gîndească cineva la o sinteză, fie și de dimensiuni mai mici decît de obicei, asupra continuității românilor în Transilvania (secolele III-X) privită din punct de vedere confesional? Creștin? Oare nu e necesară o subliniere à propos de situația ortodoxiei în Transilvania din secolul al X-lea și pînă, să zicem, către secolul al XVI-lea, cînd regimul confesiunilor se modifică din rațiuni de ordin istoric (după „Mohacs”)? Vă pun aceste întrebări, poate de tot brutale, întrucît vă știu (și vă apreciez în chip superlativ) ca unul dintre bărbații lucizi ai acestei țări, țară care trece, vai, prin clipe atît de grele.

Nădăjduiesc, Înalt Prea Sfinția Voastră, că nu am îndrăznit prea mult, propunîndu-vă aceste subiecte de reflecție; m-am întemeiat pe semnele de simpatie pe care mi le-ați arătat și, de ce să n-o spun? pe prețuirea pe care v-o port.

Cu adîncă stimă și prețuire,
Artur Silvestri

11 aprilie 1987

Stimate Artur Silvestri,

Sînt tot așa de încurcat ca și dv. în legătură cu corespondența. Nu numai că am primit felicitările și scrisoarea dvs. mai veche, dar am și răspuns la ele, pe adresa dvs. de la „Casa Scînteii”!

Vă mulțumesc încă o dată pentru cuvintele bune pe care mi le scrieți despre „Miron Romanul” și aștept cu mult interes „consemnarea” de care vorbiți. Mă întreb numai cînd veți mai avea timp s-o faceți, *pentru că sînt mereu uimit de cît de mult scrieți, și cit de diverse teme vă atrag. Și, dincolo de toate, cu cîtă competență le abordați pe toate! Vă urmăresc scrisul cu interes și am vorbit adesea despre dvs. în cercul meu de legături culturale, cu admirație și prețuire.* Despre perioada dualistă am mai scos de curînd o carte pe care, de îndată ce va ieși de la legat, îmi voi îngădui să v-o trimit. De data aceasta am alcătuit-o pe bază de documente, scrisori etc. rămase de la Elie Miron Cristea, și ca să termin odată cu arhiva fostului patriarh, pe care am descoperit-o într-o cameră oarbă de la M-rea Antim, îndată după Paști voi scoate ultima carte despre Miron Patriarhul, de data aceasta consacrată perioadei 1918-1939. Printre altele, în addendă, voi publica și însemnările sale. E mai mult decît interesantă și binevenită sugestia dvs. în legătură cu o sinteză asupra continuității românilor din Transilvania (sec. III-X), privită din punct de vedere al istoriei bisericești. Tot așa de interesantă și necesară ar fi și o prezentare a istoriei bisericești din Transilvania din sec. X-lea pînă în al XVI-lea.

Vă mulțumesc pentru sugestia și pentru a vă fi gîndit la mine în legătură cu aceasta.

Deși am pe mesele de lucru vreo 4 cărți în pregătire (și în plan aprobat), pe care le simt ca pe niște pietre de moară pe creștetul meu, totuși sugestiile dvs. mă ispitesc, cu atît mai mult cu cît vin să confirme o idee foarte apropiată pe care o am și eu de cîtva timp, și iată despre ce este vorba:

Am organizat cu Profesorii de la Institutul Teologic din Sibiu o carte care va apare, cum se zice, „sub îndrumarea I.P.S. Mitropolit” sau cum se zice în Apus „Edited by ...” sub titlul: „Teologia românească din Transilvania”. Cartea a și fost scrisă, e aprobată în planul anului acesta și, chiar dacă nu va apare în anul acesta, în orice caz culegerea ei va începe în jur de luna septembrie. Am inițiat cartea tocmai cu gîndul de a arăta cum a acoperit Biserica spațiul spiritual și cultural transilvănean cu contribuțiile sale de-a lungul vremurilor, de la primele începuturi sesizabile documentar. Ar fi trebuit ca acestei cărți eu să-i fac o introducere mai mult formală, cum se obișnuiește, dar după ce a apărut mult discutata acum „Istorie a Transilvaniei”, editată sub egida Acad. Ungare de științe, mi-am schimbat planurile și mi-am propus să scriu o introducere de cca. 60-80 pagini, care să sintetizeze tot ce va fi mai important în articolele celor care contribuie la volumul nostru, cît și ceea ce aș mai putea eu adăuga, exact în sensul sugestiilor dvs.

O mică schiță scrisă la repezeală într-o noapte – știți cum se întâmplă cu asemenea lucruri – am și publicat în „Telegraful Român” sub titlul „Transilvania, adevăruri din trecut – adevăruri de azi”. Nu știu dacă primiți „Telegraful român”, dar dacă nu-l primiți, vă rog să-mi scrieți de urgență ca să vi-l trimit regulat. Numărul acesta, în care, repet, nu e vorba de un studiu, ci de o schiță, vi-l trimit totuși aparte, chiar dacă-l mai aveți o dată.

Din cele de mai sus vă puteți da seama cât de mult mă încurajează sugestiile dvs. Și cât de mult m-a bucurat scrisoarea dvs. Cer iertare că răspund atât de târziu, dar am găsit scrisoarea după o mai lungă ședere în Elveția, așteptându-mă acasă.

Cu doriri de bine și multă sănătate,
Antonie, Mitropolitul Ardealului

P.S. Sper să nu-mi luați în nume de rău că vă pun alături tradiționala Pastorală pe care o trimitem noi, lerarhii, de marile sărbători, împreună cu un gând bun de sărbători.

Antonie

21 aprilie 1987

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Cu mulțumiri pentru admirabilul număr al „Telegrafului Român”, primit chiar acum, și cu felicitări pentru intervenția (nu mă îndoiesc că plină de miez) a Înalt Prea Sfinției Voastre, vă reînnoiesc urările de sănătate și fericire, de succes în ceea ce întreprindeți în direcția propășirii acestui neam.

Contribuția Înalt Prea Sfinției Voastre la zidirea sufletească a românilor transilvăneni, la coagularea unei conștiințe românești de pretutindeni este binecunoscută și merită, încă o dată, admirația unanimă.

„Hristos a înviat!”

Artur Silvestri

București, 30 aprilie 1987

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Citesc cu încântare epistola Domniei Voastre, primită, din păcate, abia astăzi, cu aceeași întârziere devenită tradițională, căci serviciile poștale merg, de la o vreme, mai rău decât pe vremea olăcarilor; e, ca întotdeauna, plină de sugestii și dătătoare de entuziasm. E sigur că atîta timp cât vor exista conștiințe apte să înțeleagă sensul unei culturi, evoluția acesteia nu se va abate de la principiile ei ordonatoare, conducîndu-i mișcările dinlăuntru. Aștept, de aceea, cu un nedisimulat interes, cele două contribuții pe care mi le anunțați (aceea privind arhiva lui Miron Cristea și, desigur, cea de a doua, privitoare la Miron Patriarhul); ele se vor adăuga unei cercetări îndelungate și impunătoare-

re, aplicate pe o perioadă de „istorie negativă”, cum e aceea a „dualismului”. Apoi, metoda este cu totul insolită; această comunicare exhaustivă a unei arhive (ajunsă la altitudine de model odată cu „Lazăr-Leon Asachi”) e rarissimă și arată soluția științifică cea mai potrivită pentru cercetările de aparență bibliografică pură. De la investigație la sinteză, trecând prin conexiuni, cronologii, disociații, e distanța care desparte studiul îngust de impunătoarele desfășurări de pânze sociale și politice; o distanță pe care astfel de scrieri, cum sînt cele ale Înalț Prea Sfinției Voastre, o elimină cu repeziciune.

Ideea de a vă dedica o vreme studierii continuității românilor în Transilvania, privită din perspectivă confesională, mi se pare, de aceea, cu totul salutară și poate aduce încheieri cu valoare de eveniment; însă va fi, nu am nici o îndoială, o cercetare grea. Cu aproape zece ani în urmă, când am început să elaborez un vast ciclu de volume (care, nădăjduiesc, cel puțin, va fi definitivat în următorii 2-3 ani) intitulat „Imago Daco-Romaniae”, nu-mi închipuiam că documentația propriu-zisă e atît de laborioasă. În aceste șapte cărți (începute cu „Hiperborei și traci”, urmată de „Ordinul getic”, de „Dacia scufundată” – primele trei dintre ele, aflate în forme încheiate în chip mulțumitor) voiam să fac cercetare de istoric literar și să compar „imaginea” spațiului românesc (y compris civilizație, cultură, politică, istorie) așa cum rezultă din izvoarele străine, cu realitatea lui, documentată arheologic, etnologic, istoriografic. „Izvoarele”, cum se zice, sînt citite nu o dată rău și o lectură nouă, interdisciplinară, aduce adeseori lumini; desigur că și **tradiția falsurilor** trebuie consemnată și îndepărtată.

Sigur este că am citit, pentru aceasta, zeci de mii de pagini și am făcut cam tot pe atîtea fișe: cîteva stagii de specializare și documentare în străinătate au venit tocmai la vreme, spre a putea să completez, în biblioteci mari, o înțelegere altfel fragmentară a materiei. Norocul de a cunoaște cinci limbi străine (franceză, engleză, spaniolă, italiană și portugheză) m-a ajutat; însă a trebuit să adaug la cunoașterea latinei (pe care o știu bine) și documentația grecească; învăț acum germana, care e necesară pentru cercetări în Evul Mediu tîrziu și, bineînțeles, în chestiuni de bibliografie elementară.

Epoca post-aureliană o cunosc bine și am făcut disocieri interesante (de ordin filologic) pe „Breviarium” a lui Eutropius: nu rezultă de nicăieri, cel puțin la examenul semantic al părților de vorbire folosite, ideea de „evacuare” și nici de „nimicire” a dacilor. Eutropius nu utilizează, de pildă, verbele de golire („Vastare”, „relinquere”) ci „intermittere”; Dacia este „intermisit”, este „interpusă” de romani între ei și barbari. E un fel de autonomie, rezultînd dintr-o gîndire imperială care lasă pe autohtoni să primească ei, și nu legiunile, lovitură asiatică.

Sînt multe de spus pe teme precum acestea și, de aceea, îmi permit, în ideea că veți începe să lucrați la sinteza privitoare la continuitate, să vă atrag atenția asupra unor „chestiuni de metodă”. Disociații metodologice nu se fac

la noi și din acest motiv cercetătorii lucrează cum dă Dumnezeu, salvați uneori de intenție și adeseori de un simplu noroc; așa se explică și atitudinea de tot necritică față de rezultatele anterioare ca și față de „izvoare”. Metoda nu e totul, însă atunci când ea nu e potrivită obiectului, încheierile suferă. În privința istoriei vechi a creștinismului la români se pot face, de pildă, câteva discuții absolut necesare.

Mai întâi de toate, apariția acestei religii la români. Noi zicem că *am devenit români fiind creștini*, ceea ce e înălțător și, în definitiv, corect, însă ne mulțumim la adaosul că întâile îndemnări creștine vin pe canal roman, prin intermediul legiunilor. Există, desigur, *un folclor al taberei militare*, asemănător cu amestecurile monetare produse, în economie, prin existența comerțului și piețelor; însă întrebarea este: putea creștinismul să pătrundă masiv prin mijlocire alogenă, prin militari? Prin raport la Imperiu, *doctrina creștină e o răscoală a marginilor*, un principiu centrifug, o revoluție socială și egalitară, un fel radical de a înțelege o lume de existență anterioară: nu e o întâmplare că persecuțiile imperiale apar devreme și sînt într-atît de brutale. Aceasta nu vrea să spună că nu vor fi fiind creștini militari (dovadă stau „pătimirile” lui Dasius, a lui Astion și Epictet, a lui Aemilianus, unde chiar dacă nu întotdeauna martirul e militar, sînt creștinați unii dintre aparținătorii de ierarhia militară). Însă argumentul, în sine corect, este insuficient. Încin să cred că vechimea creștinismului a considerabilă în raport de ocupația Daciei și trebuie să-i fixăm originile în epoca apostolică. Izvoarele propriu-zise sînt puține și desigur că este indicat să luăm *cum grano salis* știrile lui Origene (Comentarii de ist.ed., III), ale lui Eusebiu din Cezareea (la Geneză, III, 1) privind misiunea Sfîntului Apostol Andrei în Sciția Mică. Însă tradiția folclorică asupra acestui sfînt e impunătoare și însemnează document etnoistoric. I-am recomandat P.S. Epifanie Norocel să continue studiul asupra acestei chestiuni, schițat în „Pagini din istoria veche creștinismului la români” (pg. 194), examinînd *toate* fragmentele din folclorul românesc unde e vorba de Sfîntul Andrei (cel care leagă gura lupilor, fel de a comunica simbolic opoziția doctrinei propovăduite de el față de aceea a autohtonilor „lupi”, adică „daci”); sînt numeroase și pot să se confirme, prin răspîndire teritorială (înțelegînd prin aceasta frecvență geografică, intensitate a imaginii etc) în spațiul de misiune. Desigur că acesta poate fi un stereotip, ajuns în folclor prin degradare de informație cultă (tradiția andreiană e prezentă, mi se pare, și la Dosoftei); însă imaginile andreiane (*legarea gurii lupilor*, magia, descîntecele, arătînd un miraculos al Învierii) sînt, fără îndoială, fapt spontan de creație, adică *document*.

Altă chestiune de metodă: noi studiem adeseori geografia creștină a românilor în raport de geografia politică de azi, ceea ce e, să o mai spun?, cu totul greșit. Rareori îndrăznim să ne raportăm la episcopatul de la Durostorum, la Novae, la Remesiana însă demografia europeană a lumii Evului Mediu timpuriu nu e nicidecum aceea a lumii de azi; aveam atunci români (în sta-

diu proto-român, desigur) în dreapta Dunării pînă la Balcani, în munții Haemus, chiar în Pind, la Salonic, în Moesii, în Sciția Mică, dincolo de Nistru probabil (căci populația getică e documentată continuu în acele teritorii). Acestea nu sînt „pînze de populație” (teoria lui P.P. Panaitescu) e *spațiu compact de etnogeneză*; cine ar fi fost, așadar, obiect de misiune pentru episcopatele de la Odessa, Markianopolis, Nikopole ad Istrum?

Vin acasă la spațiul transilvan și arăt că a invoca emoționantul document de orferierie „Ego Zenovius” este cu totul insuficient. Avem certitudinea unei basilici în Porolissum, arătînd o structură creștină mai mult decît rurală, o formă de organizare mai înaltă decît aceea horepiscopală. Însă Porolissum e o localitate aflată către nord, într-un spațiu de civilizație a cărui legătură cu apusul e continuă și veche (mișcările celtice sînt o dovadă); astfel de contacte nu au caracter întîmplător, ele ajung tradiții atunci cînd se organizează teritoriul. De aci, rezultă o întrebare: ce înseamnă, în Evul Mediu timpuriu, a fi „pannonian”? „Pannonieni” sînt, se știe aceasta, Martin de Tours și Martin de Dumio sau „de Bracara”; nu cumva sînt ei la fel de „pannonieni” cît sînt de „sciți” călugării din „Sciția Mică”? Pannonia Superior e abandonată de Roma în jur de 400; cele două Pannonii trec, la 424, la Imperiul Roman de Răsărit. Cel puțin unul din cei doi Martini, cel „de Dumio”, crește în spațiul determinării politice a Bizanțului. Ce se știe despre el? Că era „Pannonius genitus” (după epitaful compus chiar de el; cf Florez – „Espana sagrada”, vol. XV, pg. 449), că „Pannoniae ut perhibent veniens e parte” (după cum zicea Venantus Fortunatus; Florez – ibid, pg. 379; la Venantius F. „Carmina”, V, 8, 21-22). Venise de acolo, s-ar părea, prin Sirmium, trecînd, pe uscat, prin Balcani, pînă la Bizanț. Însă Venantus Fortunatus explică mai bine acest itinerar („Carmina”, V, 1, 10 pagini): „Pe apele înspumate ale *Pontului* ai venit pînă la mine, desăvîrșit părinte, ca un dar aducător de adevărată dulceață”. *Pontul* e *Pontus Euxinus* și căile de acces către Bizanț, prin Pont, trec, desigur, pe Dunăre (instabilitatea politică a Balcanilor la 525-530 e.n. cînd se produce această călătorie e considerabilă. Cf. Theophylact Simocatta). Martin de Dumio merse în Orient la Locurile Sfinte: este itinerariul lui Ioan Cassian, poate al lui Dionysus Exiguus Ca și aceștia, ajunge la Roma; apoi ca și Ioan Cassian, ajunge într-un mediu gallic (însă în Spania de azi), la Dumio, înființînd, ca și Cassian, o mînaștire. Celebritatea cîștigată de el îi vine din combaterea arianismului (adoptat de suevi, la 465, prin insistența episcopului galat Ayax); însă inteligența anti-ariană nu era exercitată la Dunărea de Jos, unde erezia se întinsese mult și persista în mod sigur și la 520-25 (poate și mai tîrziu, de vreme ce la curtea lui Simeon cel Mare, la 966, se traduceau scrieri anti-ariene ale lui Atanasie de Alexandria)?

Față de Martin de Tours, „pannonian” și el, Martin de Dumio arată mai mult decît simpatia unui concetățean. El știe că predecesorul contribuise la creștinarea unor neamuri felurite: „Alamanus, Saxus, Toringus / Pannonus,

Rugus, Sclavus, Nasa, Sarmatus, Datus / Ostrogothus, Francus, Burgundus, Dacus, Alanus" (Florez, „Espana Sagrada, vol. XV, p. 448). Un „pannonian" care creștinează pe „daci", așadar; ce ar însemna aceasta întâi de toate? Că geografia misiunii leagă Transilvania și de Pannonia și de Moesia Superior și de Tracia; e o străveche regiune daco-romană, unde legăturile de cultură sînt străvechi (scoborînd în arhaic) și continue. E *spațiul nicetian*, ca să îi zicem așa (nu fără semnificație, de vreme ce înrîurirea teologiei lui Niceta de Remesiana asupra lui Martin de Dumio e fapt sigur – cf. J. Perez de Urbel – „Les monjes espāños en la Edad Media", vol. I, p. 189, aceeași discuție la J. Zeiller – „Les origines chrestiennes dans les Provinces Danubiennes", 1911, p. 553, n.2, p. 556), activ cu multă vreme înainte și încă mult timp după aceea, de vreme ce „bulgarul" Menumorut (care trebuie să fi fost român balcanic) are voievodatul în Bihor. À propos de Menumorut, declarația lui de ascultare față de împăratul de la Bizanț presupune și ascultare confesională (sînt încredințat că avea episcopie în Biharia).

Presupune *spațiul nicetian* o slăbiciune de argument în fals folos roesslerian? Nicidecum, eu nu cred că trebuie să ne ferim să spunem ceea ce e de spus și anume că: legăturile romanilor din Europa estului se produc pe spații largi, într-o geografie *nu luată în posesiune ci moștenită*; ele au caracter sta-tornic și au origine arhaică; conțin și Moesiile, Tracia, o parte din Pannonia (unde sînt găsiți de unguri „pastores Romanorum"). Putem zice, în concluzie, că avem documentate coagulări creștine (cu rang probabil episcopal) la Porolis-sum (în sec. IV și mai tîrziu), într-o regiune incertă, la limita estică a Pannoniei (începutul sec. VI, regiune unde se formează Martin de Dumio), foarte probabil la 787, cu Ursus (despre care trebuie făcute cercetări suplimentare), în secolul IX, în Biharia lui Menumorut etc.

Întrebarea este: sînt aceste episcopii documentate în cataloage patriar-hale ori (să zicem!) papale? Cu excepția aceleia a lui Ursus – nu! Explicația vine din *paradoxul creștinismului la români*: geții cu credință în raport direct cu Dumnezeu și predispuși la ideea ortodoxă a bisericii naționale, erau schisma-tici față de Roma prin aceea că nu admit intermediar în legătura cu Ziditorul deși vorbesc limba apostolică romană; ortodocși prin esență, ei vorbesc latinește, ceea ce îi arată predispuși la schismă, de aceea primesc de la Constantinopol nu îngăduință ci reprimări.

Eh, sînt multe de spus și constat că am înaintat pe prea multe pagini, supunînd, posibil, răbdarea Înalt Prea Sfinției Voastre la grele încercări. Însă introducerea la un studiu vast, pe care o faceți în „Telegraful român", cu titlul „Transilvania, adevăruri din trecut – adevăruri de azi" (foarte solidă, scrisă cu aceeași peniță de eseist care, de n-ar fi fost a unui ierarh, ar fi fost a unui urmaș al lui Pârvan) m-a interesat peste măsură și mi-a amintit cîteva dintre dosarele mele de studiu, încă deschise.

Mulțumesc, de aceea, pentru acest număr din „Telegraf” și pentru pastorală, scrisă cu aceeași iubire laică pentru formula literară de stil nobil (iertare pentru erezie!); ideea contemporaneității prin credință, dezvoltată acolo, atinge dimensiunile gândirii mitice.

Mă întrebați, cu aceeași amabilitate, dacă primesc regulat „Telegraful”; nu l-am primit niciodată și dacă vă gândiți să-l primesc de acum înainte, prefer la adresa de acasă, pe care v-o comunic printr-o carte de vizită, unde există și numărul de telefon. Nu ascund că aș fi încântat să vă reîntîlesc, la București, într-una din zilele pe care le petreceți aci, drept care vă invit la mine ori de cîte ori veți avea cîteva ceasuri mai libere; ar fi o reînnoită delectare intelectuală, unul din momentele rarissime de biografie spirituală.

Îndrăznesc să vă reamintesc promisiunea făcută în decembrie vis-à-vis de un exemplar din „Tradiție și libertate”; e atât de greu să procuri aceste cărți fundamentale încît adeseori rămii doar cu un gust incert, al iluziei.

Cu adîncă stimă și prețuire,
Artur Silvestri

16 iulie 1987

Iubite Artur Silvestri,

Deși cred că între timp v-am mai scris și v-am trimis și ultimele cărți despre perioada dualismului, după documente de la Miron Românul, și o alta după documente de arhivă Miron Cristea, totuși cred că nu v-am confirmat primirea scrisorii dvs. din aprilie 1987, care își așteaptă de mult rîndul sub un maldăr de corespondență, de care n-am avut timp să mă ocup, din cauza multelor călătorii din ultima vreme. Vă urmăresc atent și în presă și, cu și mai mult interes, am citit lunga dvs. scrisoare. **Sînt uimit de cît de multe lucruri știți și pe cîte portative ale spiritului vă încercați gîndurile și cuvintele, fiind dintre cei cu posibilități de a cuprinde ușor mai multe octave.** Deși am avut prilejul să stăm puțin de vorbă, mi-a fost de ajuns să-mi dau seama de izvoarele pure ale cunoștinței din care beți cu nepotolită însetare. De aceea mi-ar face plăcere să stăm mai mult de vorbă, prilejuindu-ne încîntări de care nu în fiecare zi și în tot locul are parte omul pămîntului din galaxia noastră.

N-am vrut să fac mai mult decît să confirm primirea unei scrisori care m-a bucurat, și să vă risipesc nedumerirea pe care mi se pare că am întîlnit-o în unele din scrisorile dvs. cu privire la aceasta.

Vă doresc o vară cu folos, cu gînduri și cu pagini bune,

Antonie
Mitropolitul Ardealului

5 august 1987
București

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Mă emoționează și mă bucură cuvintele atât de frumoase și de însuflețitoare pe care mi le adresați: ele îmi arată că, atunci când izvorește de la o conștiință culturală născută, prețuirea trebuie, cu atât mai mult, însoțită de eforturi pe măsură. Adeseori, în viața noastră, vai, prea repede trecătoare, nu înțelegem la vreme ori înțelegem târziu unde stă valoarea etică și punem mize care se dovedesc, la încercări felurite și, câteodată, nu prea mari, a fi perisabile și, de aceea, greșite. Iată de ce vă fac părtaș la această confesiune, exprimată poate alegoric, însă cu atât mai sinceră cu cât desprind din admirabila epistolă a Înalt Prea Sfinției Voastre semnele unei solidarități intelectuale care e, în ziua de azi, lucru rar.

Solidarizări de o clipă, urmînd o părelnică adeziune la niște idei, am mai văzut și nu mă mai impresionează, mai ales că acestea lasă întotdeauna un gust amar; nu am simpatizat cu ele și nu voi simpatiza, căci am un instinct al lealității față de valori și un cult al prieteniei intelectuale egalitare pe care nu le schimb pe nimic. Am avut întotdeauna, în petto, o prețuire superlativă față de anvergura intelectuală a contribuțiilor pe care le-ați dat și împrejurară că nu m-am putut exprima deocamdată despre ele o socotesc de-acum înainte, un accident. Sînt sigur, însă, că voi avea, cît de curînd, prilejul să corectez această, vai, atât de neplăcută lacună.

Din nefericire, n-am primit volumele pe care ați avut amabilitatea să dispuneți a mi se expedia și aceasta împiedică definitivarea unui studiu (la care țin!) și care privește un tip de cercetare istoriografică, aparținînd, deocamdată, prin inițiativă și concretizări, doar Înalt Prea Sfinției Voastre: e vorba de, să-i zic așa – cu un termen provizoriu – *epuizarea unei arhive*. O procedură interdisciplinară, fundamentală de români, unde documentele încă sînt nu în totalitate cunoscute. Aceasta nu mă împiedică, firește, de a reciti, în momentele faste și calme, pagini din „Dascăli...”, unde eseistica e la nivelul celor mai de seamă stilști ai acestei literaturi. Dați-mi voie, să închei cu acest elogiu pentru cărturar, om și ierarh.

Cu adîncă prețuire,
Artur Silvestri

31 august 1987

Stimate Artur Silvestri,

Voi face un nou pachet cu ultimele cărți, cu riscul pentru Dvs. de a le primi, pe unele, a doua oară. Nu știu ce s-a putut întîmpla. Poate Providența, auzind (are auzul bun) de „epuizarea unei arhive”, a făcut ceva ca să întîrzie lucrurile. Foarte repede va ieși de sub tipar ultima carte alcătuită din rămășițele arhivei lui Miron Cristea (1918-1939), și pentru „epuizare” era nece-

sară și aceasta! Dar fiți vă rog încredințat – și știu să-mi măsoar cuvintele – că nu pentru a scrie în comuniune spirituală cu un om ca Dvs., cumva ca unui profesor căruia elevul vrea să-i arate ce scrie. Ceea ce fac, de altfel, și cu publicul.

Cîțiva prieteni îmi reproșează că m-am lăsat ademenit de arhive, că aș putea face și altceva. Poate. Poate dacă mă desfășuram ca romancier și creșteam cum se cuvine, aș fi fost azi altceva. Poate eseistica mi-ar fi oferit posibilități mai largi de comunicare. Încerc acum ce pot: un fel de eseistică într-o carte de ... predici, pentru sfîrșitul anului. S-a mai întîmplat și altora, lui Varlaam, lui Antim Ivireanul, lui Lazăr-Leon Asachi și dintre cei vechi, lui Ioan Gură de Aur.

Dar de fapt voiam să vă spun altceva. Că le-aș reproșa prietenilor care nu-mi înțeleg pasiunea pentru arhive, că nu mă pot înțelege pentru că nu trăiesc ceea ce trăiesc eu cînd scot oamenii din hîrtii. Am sentimentul că-i nasc, că fără mine ar rămîne ca orașele vechi, acoperite de vreme, ca niște Histrii nedescoperite.

Am aproape convingerea că *mi s-au descoperit* ca să-i reconturez, să-i redau vieții. Ce s-ar fi făcut ei fără mine? Lazăr-Leon Asachi, Miron Românul, Miron Cristea, Vasile Stroescu și mai am cîțiva care așteaptă. Dumnezeu îi duce pe oameni unde are El nevoie de ei, nu unde cred oamenii că trebuie să fie. Și hai să mă laud puțin: fără mine nu ar exista un palat brîncovenesc la Buzău. Am descoperit după cutremur niște pietre cu numele lui Brîncoveanu, am săpat în fața casei și am găsit fundațiile unui foisor și am imaginat un palat brîncovenesc. I-am făcut scară exterioară cu foisor din piatră sculptată, i-am schimbat ferestrele, iar în interior am prefăcut o pivniță împărțită în vreo cinci încăperi mici, pentru vin, cartofi, varză etc. într-o elegantă sală de recepție, cu marmură pe jos, cu o scară interioară care nu exista, refăcînd și cele opt bolți din care trei nu mai existau.

Cînd m-am dus la Buzău episcop, nu știam *de ce* mă duceam acolo. Cînd am văzut pivnița, am știut: ca s-o fac sală de recepție. Apoi a venit ideea cu întreg palatul care devenise o casă oarecare în urma deselor cutremure din zonă. Cînd am pus totul pe roate și urmașul n-avea altă alternativă decît să termine ce începusem eu, inclusiv seminarul dărimat și refăcut, m-am trezit mutat la Sibiu. Și nu știam de ce. Cînd am ajuns la Sibiu am descoperit din prima zi. De vreo 25 de ani nu se mai bătuse un cui nicăieri și nu se zidise o cărămidă. În doi ani am înnoit totul. Totul. Aproape incredibil. Ba am mai făcut și o clădire cu trei nivele, cu săli de ședințe și recepție moderne, cu camere de oaspeți confortabile și am umplut casa lui Șaguna cu vreo 30000 de cărți (Cartea veche e cea mai nouă pasiune. M-aș bucura să mi le vedeți).

Și apoi am descoperit și motivul adevărat al venirii la Sibiu. Trebuia să scot din uitare pe Miron Românul și pe Miron Cristea. Și mai trebuie să re-ctitoresc Sîmbăta lui Brîncoveanu din care rămăsese doar o bisericuță în

bătaia vînturilor. Am imaginat o incintă à la Hurezu și, pe iarba verde, incinta e acum la acoperiș. Am înnoit ca din temelie și Păltinișul.

Gata cu această lungă paranteză autobiografică. Poate, de nu se va pierde, să fie singura, deși sînt ispitit s-o povestesc uneori la mai mulți, dînd-o exemplu despre **convingerea mea că Dumnezeu ne cheamă unde are treabă cu noi. Cu mine a vrut să-i scoată din uitare pe niște oameni pe nedrept uitați. Echilibrul trebuia restabilit. Oare, cîndva, va face și pentru noi, cineva, așa ceva? Cred că da. Cel puțin în măsura în care facem noi pentru alții.** În ce mă privește, fiindcă acum sînt obligat la multă modestie, ceea ce îmi face bine, (dacă veți vrea, într-o zi vă voi explica ce însemnează aceasta) și aproape că se organizează tăcerea asupra unora din cele ce fac, grămădesc mărturii într-o arhivă personală. Vai de cel care, peste vreo 100 de ani, va fi sortit să mă scoată de acolo! Voi fi greu de realcătuit!

Și tot la autobiografie am rămas! Asta pentru că nu țin un *jurnal*. Îl împrăștii așa. Vreau așadar să mă scuz pentru dreapta acuzare de orgoliu cu care aș putea fi gratulat!

Dar toate acestea nu vor să însemne decît o dovadă de comuniune și asta duce inevitabil la confidențe. Uneori obositoare pentru lector. Mai ales cînd trudește, cum ar zice confracții basarabeni, ca o țesătoare eroină, la nu știu cîte războaie deodată. Așa că mă opresc, mulțumindu-vă pentru scrisoare și pentru gîndurile bune. Le trimit și pe ale mele, *cu admirație și mirare pentru cît de mult puteți face în cultura românească.*

Antonie
Mitropolitul Ardealului

7 septembrie 1987

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Primesc, cu emoție și cu încîntare, cărțile pe care ați avut amabilitatea de a mi le trimite prin intermediul părintelui Damian. Înainte de toate încîntarea de a putea citi „Tradiție și libertate”, pe care „folclorul” de azi o socotește o contribuție fundamentală și, acum, la o lectură atentă, mă conving că așa și este. Mai mult chiar, este o cercetare de filosofia culturii pe care dacă o așezăm doar în mediul teologic, o lăsăm fără nu puține din vigori. Ca și cele mai multe din sintezele pe care le-ați înfăptuit, aceasta e, în primul rînd, o expresie a experienței istorice românești, un răspuns către universalitate însă întocmit în termen carpatin. Aceasta e caracteristica operei științifice a Înalt Prea Sfinției Voastre, evidențiată de „Dascăli”, de „Biserica slujitoare”, și pe care acum o primesc, iată, în volum, pe care o aveam, prin desfacere din „S.T.” 5-8/72, unde apăruse întîi și întîi și pe baza cărei apariții îmi făcusem un „volum” util pentru studiu.

Desigur că o personalitate completă, cum îndrăznesc să susțin că sunteți (și nu greșește cine vă consideră cea mai proeminentă figură a ortodo-

xiei de la Petru Movilă încoace) are operă în sensul creației integrale și al atitudinii integratoare; în acest fel se explică prezența „Românilor în Transilvania” (cercetare esențială) și, în general, a ciclului dedicat lui Miron Romanul. Cine ține partea a lor lui, prin studiu și înțelegere a stratului celui profund, simte că trebuie să o țină și în mod susținut și vizibil, la lumina zilei. Sîntem un popor încredințat că sensul lumii e și sensul nostru, încă obligat să afirme, prin lucrare istorică, azeziunea la aceste mișcări ale universului.

Prin august, anul acesta, m-am retras, cu îngăduința Prea Sfințitului Epifanie la o mănăstire unde, năzuind să mă odihnesc, nu mi-am luat nici o carte ci doar carnetul de însemnări și stiloul, pe care nu le las niciodată acasă. Însă, prin hazard, am nimerit peste mai multe colecții de reviste bisericești, pe care nu puteam, desigur, să nu le studiez. Și ce constat? Că o impunătoare parte din opera Înalt Prea Sfinției Voastre zace în publicații, ceea ce nu e deloc recomandabil, o spun chiar și eu, care am mai bine de 2-3000 de pagini în reviste și constat adesea că ideile mele au trecut în „folclor”. Și ce mai constat? Că oriunde se exprimă acest condei miraculos pe care vi l-a dat Dumnezeu, din el răsar minuni. Iată, de pildă, un lung reportaj „Bizanț – Constantinopol – Istambul, în istorie și astăzi” (în BOR, 9-10/74) care ar putea să fie un fragment dintr-o admirabilă carte de călătorii, pe lângă care alcătuirii de felul „Drumurilor prin memorie” s-ar dovedi șterse. Ori excepționala evocare „Un episod important din lupta pentru limba română” (“Ort.”, 3/78), care scoate la iveală evenimente ascunse cu grijă de cei care ar dori ca acest popor să nu aibă memorie; de aci ar putea să iasă o continuare a „Românilor din Transilvania” – sau, poate (fără adăugiri), un opuscul de sine stătător. Cu delicii am citit, în „BOR” 5-6/80, despre „Stolnicul Cantacuzino în istoria și cultura românească”, o sinteză cum nu s-a mai făcut și care ar merita editată separat (ca, de altfel, și studiul despre Dionisie Romano). Însă cite nu sînt! și, de aceea, dați-mi voie să vă prețuiesc ca pe un spirit înalt, enciclopedic și ca pe un admirabil scriitor, de însemnătatea lui Hașdeu și Pârvan.

Cu stimă,
Artur Silvestri

10. IX. 1987

Iubite Artur Silvestri,

Mai mult o telegramă decât o scrisoare! Am coborît azi de la Păltiniș și am găsit „Revue Roumaine” cu articolul Dvs. *uluitor de informat*, ca și „Poeziile” lui Zaharia Stancu post-fațate cu o cheie care, cum am scris în semnarea pe care am dat-o redacției, te obligă să reîncepi lectura de la capăt, dacă n-ai avut inspirația s-o începi ... de la dreapta spre stînga.

Vă mulțumesc. Th. Damian, poetul nostru, mi-a spus că v-a găsit și că v-a dat pachetul cu cărți. Cînd veți trece prin Sibiu, veți controla dacă Vă mai lipsesc unele din cele scrise de mine, și, de se vor mai găsi, le vom completa.

Graba mea în a vă răspunde se datorește faptului că mâine plec într-o lungă călătorie din care mă voi înapoia la începutul lui octombrie (USA-Canada-Finlanda) și, ca înainte de orice plecare, sînt atîtea de pus la cale, mai ales în administrație. Dar n-am vrut să rămîn dator cu confirmarea scrisorii Dvs. din 31.VIII.1987.

Cu prețuirea dintotdeauna,
Dr. Antonie Plămădeală,
Mitropolitul Ardealului

27 septembrie 1987

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Nici nu știu de unde să încep: să mulțumesc, totuși, mai înainte de toate pentru gîndurile bune pe care le aveți față de studiul meu din „R.R” nr. 7/87. Nădăduiam să se vadă acolo *viziunea* despre *formula culturală autohtonă* și erudiția, adică două dintre însușirile care se observă poate mai greu în foiletonistică, deși nu cred. Apoi, semnalarea pe care (încă o dată – mulțumiri!) ați făcut-o à propos de „Cîntecul arhaic”: e o întîie formulare publică a metodei de studiere antropologică a scriitorilor romîni, care dezvoltă o tehnică intuită de G. Călinescu (și care nu mai are nici pînă azi pandant european) însă abandonată de el îndată după „Istoria literaturii române”. E un fel de a vedea, într-o cultură, straturile componente, atît regional (adică geografic) cît și antropologic (adică rasial), bineînțeles cu atenție la proporțiile care exemplifică opera unui individ căci tipologii pure nu există. Cînd am început, acum cîțiva ani, să cercetez literatura română contemporană din această perspectivă nu credeam că voi ajunge acolo unde am ajuns, adică la formulări care o individualizează antropologic și îi dă într-adevăr o dimensiune istorică. Sîntem români: însă una este, dezvoltînd acest postulat, a fi român din Schei, să zicem, (adică „bulgari” deci aromâni) și alta – din Subcarpații Buzăului, adică podgoreni. „Dunărenii” au o psihologie, cîmpenii, alta. Chiar și danubienii se diferențiază, căci într-un fel înțelege elementele un dunărean „de fluviu” și altfel „un dunărean de Bălți”. Desigur că aceste unități regionale *impulsează individualitățile* și dau impresia de impunătoare diversitate, evidență de îndată cînd privești această literatură în viziuni rezezi și lente; ele nu afectează ci întăresc ideea de românităte.

Apoi, antropologia: avem, încă active, straturi celtice, agatîrse, slave de sud și de est, pe lîngă acela, fundamental, tracic, adică indo-european cu legătură în Georgia și Armenia, esențial în Carpați, în Caucaz și pe Ararat. Recuperarea acestor straturi (unele din ele – firave) nu-mi aparține mie ci creației literare însăși; sînt autori care, ignorînd ceea ce sălășluiește (rasial vorbind) în ei și voind să exprime o individualitate, eliberează aceste componente ca și necunoscute, adormite precum „gena crimei”. E un proces care nu se repetă

în aceleași cadre la doi scriitori diferiți; el dă, în ultimă analiză, ceea ce noi socotim că este „inconfundabilul”.

În acest fel e gândit ciclul „Ortogeneza literaturii române” (care introduce noțiunea de „ortogeneză” cu o semnificație deosebită de aceea pe care i-o dă Cioran, în „Schimbarea la față a României”), proiectat în 5 volume, aflate și ele pe o masă de lucru deja neîncăpătoare. Ceva din acest proiect a pătruns și în mica sinteză (aprox. 200 pagini), pe care am intitulat-o „The archaic island” și pe care urmează s-o trimit, pînă la Crăciun, la editura „Nagard”, unde e așteptată spre a apărea anul viitor. Sînt acolo comentariile mele din „Romanian News”, „Romanian Review” (în prima din ele am ținut doi ani la rînd „Cronică literară” săptămînală); însă totul se „îmbucă”, cum se zice, dovadă că n-am făcut foiletonistică întîmplătoare ci am gândit totul cu o strategie pe termen lung. Deocamdată, afit: nu vorbesc decît rar despre aceste cărți și cred că, afară de soția mea, sînteți singurul om căruia i-am mărturisit cîte ceva pe această temă.

Constat, însă, că îmi propusesem să încep cu o scurtă punere în curent și am intrat într-o disertație; îmi cer iertare însă condeiul se arată capricios și nu ascultă de regulile compoziției. Voiam, mai întîi de toate, să întăresc încă o dată impresia pe care „Tradiție și libertate” mi-a lăsat-o: e o sinteză majoră, aș zice genială (dacă nu ar fi un cuvînt greu și care întotdeauna poate fi întîmpinat cu scepticism, aci însă de tot potrivit). Spre a defini spiritualitatea românească, e cercetarea contemporană deschizătoare de drumuri, a cărei anvergură trimite, de îndată, la Hașdeu, însă și la Blaga, fără să aibă, strict, mai nimic din aceștia, decît puterea de sinteză și viziunea (de la cel întîi) și *formulistica visătoare* (de la cel de-al doilea). Științificește, soluțiile sînt noi și, îmi pare rău că trebuie să o spun, arată declinul formulei blagiene (de unde e întrebuițată, cu altă funcțiune, *sugestia sofianică*). Însă e un deces istoric, ca să zic așa. Și eu susțin că trebuie înlocuit „spațiul mioritic” (formulă care datează, istoricește vorbind) cu o altă noțiune, inteligibilă pentru români în ciclul de civilizație unde sălășluiesc acum. „Spațiul mioritic” exemplifică un ciclu de civilizație pastorală, țărănească, un ciclu lung, de altfel, cu obîrșie în neolitic și viu pînă recent. Însă noi nu mai sîntem țărani, oricît am evoca această cultură populară care ne-a asigurat regenerarea, ori de cîte ori nația a fost primejduită. Țărănimea a fost distrusă și poate că în chip organizat, în vremea cînd totul părea să conducă la ștergerea de pe fața pămîntului a acestui popor; procesul este inexorabil. Și, totuși, cum se poate înlocui pornind de la procese organice de cultură, un concept, activ pînă la un punct istoric, cu un altul? E posibil a se descoperi un astfel de concept? Opinia mea este că există o astfel de soluție și am și scris, într-un număr din „Argeș”/1986, cred că 10 sau 11, pe această temă (un eseu pe care, cît de curînd, vi-l trimit în copie xerox, împreună cu altele, pe care cred că nu le cunoașteți, de la rubrica „Argumente ale continuității”, pe care o țin, de mai bine de un an, în revista „Pentru Patrie”).

Putem înlocui „spațiul mioritic” cu „spațiul eminescian”; însă termenul de pe urmă nu e doar melodramatic și neoperativ. Numesc „spațiu eminescian” acel spațiu de cultură (teoretizat de Eminescu, în publicistică) unde răspunsul național la presiuni inter-imperiale se organizează spontan și își găsește formele proprii de conservare. Acest „spațiu” e recent istoricește, el se arată în istorie, mai întâi și mai întâi, pe la 514 înainte de Hristos, când un „anonim istriian” (așa îl denumesc pe acel rege al geților....) a îndrăznit, prin „nechibzuință” („anaphrosyne”, zice Herodot) să se opună perșilor lui Darius care făceau război imperial cu un alt imperiu, cu scitii. Doctrina apare mai târziu; o vedem enunțată clar în *apologul lui Dromichete*, care e celebru. În acest spațiu de cultură intră monahismul, isihasmul, retragerea la munte, în păduri, în grote, în bălți, în pământ (în „bordeie”, ceea ce îi face pe celți, neînțelegători de specific, să o considere viață de „trogloditi”) și în general, în regresiv și recesiv. Este istoria negativă pe care o trăiesc românii, adică propria istorie pe care o fac ei, respingînd istoria scrisă, făcută de alții și de unde ei sînt nevoiți să lipsească.

Pentru români, soluția istorică este clară: a dezvolta acest spirit organicist și negativ față de orice însemnează determinism supra-etnic, integraționism. Formele hibride, de felul „uniației”, nu sînt românești și conduc la dezastre; ele fac parte din ceea ce am denumit (într-o carte, „Sfidarea apatridă”) *iluzia protecționistă*. Este aci prezent un nociv *spirit creol*. În acest fel interpretez (ca punte de legătură) ideea întregitoare a operei Înalț Prea Sfinției Voastre, care afirmați organicitatea (în „Tradiție și libertate”) și negați „uniația” (în ciclul transilvan, ca să-i zic așa).

Ajung acum, inevitabil, la aceste contribuții mai recente, privind pe Miron Românul, pe Miron Cristea, pe care le înțeleg poate mai bine decît alții. Sînt contribuții nu doar științifice și arătînd înaltă morală, sînt gesturi pe care le calific, în mod decis, eroice; și dați-mi voie să mă tem pentru Înalț Prea Sfinția Voastră. Eu știu mai bine decît mulți, în această țară, ce însemnează a te confrunta cu *mîna obscură*: am scris, timp de aproape trei ani, un ciclu de comentarii ideologice unde am putut spune ceea ce nu s-a spus, atît de direct, niciodată; am umplut peste 600 de pagini; au apărut, Dumnezeu știe cum? Însă volumul nu s-a tipărit și nu se va tipări; împotriva autorului s-a pronunțat „Keremul”; sentimentul de singurătate morală e absolut; izolarea e deplină. Ceea ce m-a salvat, în aceste condiții și la această tensiune practic de nesuportat (pe care alții n-au putut s-a îndure, cum s-a văzut la jumătatea lui august, anul acesta....), a fost certitudinea că dreptatea e de partea mea și că dreptatea e întotdeauna, la români, de partea acelora care țin cu poporul român. Un popor sărac, trist, singur și veșnic.

Însă dați-mi voie să vă mărturisesc, încă o dată, ceea ce mă frămîntă: am impresia că gesturile Înalț Prea Sfinției Voastre, care păstorîți acum Ardealul și ați scris ceea ce ați scris, nu vor fi iertate. Mîna obscură e poate mai activă decît oricînd. Acum șapte-opt ani, de pildă, cine se preocupa de chestiunea

confesională și cine, afară de cei interesați (care niciodată nu dorm) își mai amintea de „uniți”? Însă anii de pe urmă au modificat cu totul acest tablou, arătând năzuința de a lega pe români la o forță internaționalistă străină și de a poloniza, apoi, acest popor pașnic și cu simțul măsurii și al rosturilor lumii. Spre a traduce în faptă acest plan nu a lipsit nimic: presiunea diplomatică, politică, economică, transportul întregii afaceri (care e, repet, politică și nu confesională) în domeniul culturii. E prea mult „Blaj” în jurnalistica românească de azi ca să fie totul o întâmplare. Întâmplare e volumul „Blaj – vatră de istorie”, prefătat de „monsieurul” Ion Brad? Întâmplare e recenzia făcută acestei cărți, în „România literară” din 6 decembrie 1986 când se știe că pe 9 decembrie se sărbătorește ziua „morților” uniți? Autorul recenziei (V. Râpeanu) să nu fi știut aceasta? Însă textul e plin de „parole”! Întâmplări să fie: reeditarea unor romane de același Ion Brad, care pune acum, la începutul „Romanului de familie”, istoria unui preot unit care nu vrea să treacă la ortodoxie (episod absent din volumul inițial „Descoperirea familiei”); volumul lui Ioan Chindriș – „Figuri de cărturari”; articolul lui Ion Brad (din „Suplimentul Scînteii tinerețului”, revistă care i-a oferit rubrică și debușeu „unit”), de ziua Președintelui, intitulat „România unită”? E întâmplare că Vasile Sălăjan mărturisește, într-un interviu recent din „Flacăra”, că scrie o piesă despre Blaj? Sînt gesturi întâmplătoare mărturisirea de credință „unită” pe care o fac, public și nu doar prin viu grai, un număr considerabil de intelectuali? Ascult, în 24 sept. a.c., la „Voice of America”, un interviu al avocatului american Pamfil Ripșașan (recunoscut drept „prieten” al mai multor președinți de „state”) care slăvește „Biserica Blajului” și profetește „vremea ce va să vină” când aceasta va ieși din „întuneric” – și mă înfior.

Veți zice, poate, că afacerea unită mă preocupă obsesiv și vă va fi greu să explicați de ce eu, un valah, cu obîrșie vlăsceană mă interesez de această bătălie confesională. Și răspund: am ajuns la chestiunea aceasta și la aversiunea totală pe care o am față de această categorie pornind de la una definitivă pentru stalinism. E același fenomen, aceeași mișcare anti-națională, e aceeași încercare de a înlocui forțele organice, cu legătură lăuntrică în rădăcina populară, și legitime, să le înlocuiască, deci, prin artefact creol, prin hibrid care disprețuiește legea tradițională. Nu e doar o întâmplare că afacerea unită place atît de mult aceluia dintre staliniștii care sînt în viață; căci, în definitiv, ce este internaționalismul proletar dacă nu un catolicism ateu?

Iată de ce (dați-mi voie să repet) mă tem pentru Înalt Prea Sfinția Voastră!

Cu dragoste,
Artur Silvestri

2 octombrie 1987

București

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Îmi face o deosebită plăcere să vă semnalez o însemnare a Mariane [Brăescu] despre „Românii din Transilvania” și „Lupta împotriva deznaționalizării”, lecturi, de altfel, esențiale pentru orice intelectual lucid. Nădăjduiesc că, foarte curînd, un comentariu al meu, intitulat „Restituirea arhivelor ignorate”, va apărea în „Lucefărul”, la rubrica „Idei literare românești”. Apoi, desigur, și altele, provenite din lecturile noi și din impresii numeroase, pe care m-aș bucura să le împărtășesc Înalt Prea Sfinției Voastre, dacă veți avea plăcerea de a ne vizita, la București, în noua locuință pe care ne-am luat-o.

Cu dorința ca epistola aceasta să vă găsească sănătos, închei asigurîndu-vă de admirația mea necondiționată.

Cu prețuire
Artur Silvestri

7 octombrie 1987

București

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Constat că, în nici una din precedentele două scrisori, nu v-am pus în curent cu o inițiativă pe care o am, acum, mai recent, și care vă poate interesa. Iată despre ce este vorba. Alcătuiesc (și trebuie să închei, pînă cel mult la 15 nov. a.c.) o antologie, pentru editura „Nagard”, din Milano, al cărei titlu va fi „Originile literaturii române: epoca străromână”. Antologia va apărea anul viitor, în românește, urmînd să fie difuzată de editor în mediile românești din Occident, o parte a tirajului (circa 500 ex.) fiind adusă în țară spre documentarea celor care nu cred în această idee. Vor figura acolo texte privitoare la această chestiune aparținînd unor categorii diverse de intelectuali, în speță de trei feluri și anume: istorici și lingviști (Gh. Ivănescu, I.I. Russu, Petru Vaida, Octavian Lazăr Cozma, Ștefan Ștefănescu) istorici literari și scriitori (Edgar Popescu, I.C. Chițimia, Dan Zamfirescu, Ioan Alexandru, Mihail Diaconescu, Pandele Olteanu etc.) istorici ai fenomenului creștin (Nicolae Corneanu, Ioan G. Coman, Gh. Drăgulin, Nestor Vornicescu, Epifanie Norocel). Aceste nume sînt doar cîteva din cele peste 20 de semnături pe care le am în vedere (mai selectez cîteva: Ion Barnea, Dinu. C. Giurescu, Răzvan Theodorescu). Voi avea și eu un studiu acolo, ca și o prefață (de 10-15 pg.) privind „ideea de literatură străromână” în istoriografia noastră, susținînd teza vechimii acestei idei și a eliminării ei, din periodizări, sub presiunea unor modele istoriografice străine.

Cum poetul Th. Damian a divulgat tema cărții pe care o scrieți (privind „Unitatea, romanitatea și continuitatea”) v-aș fi îndatorat dacă ați selecta un fragment din ea, de pînă la 20-25 pg., pe care să-l introduc în această antologie. E preferabil ca el să se refere la cultura românilor în perioada de început

a creștinismului carpatic (nefiind obligatorie respectarea temei din titlul întregii antologii, căci un cadru general, pe care îl dau Gh. Ivănescu, I.I. Russu încă vreo câțiva câțiva, trebuie să existe). Prezența Înalt Prea Sfinției Voastre în această ofensivă ar înălța cu grade multe tăria acestui lichid pe care năzuiesc să-l ofer celor cu minți prea înfierbântate și puși pe excluderea românilor din istorie.

Cu dragoste,
Artur Silvestri

30.XI.1987, Păltiniș

Iubite Artur Silvestri,

S-au adunat câteva scrisori de la Dvs. pe care le-am tot amînat. Unele sînt din septembrie, octombrie. Cred că v-am dezamăgit cumplit. Întîrzierea ar trebui însă să vă spună, dimpotrivă, că am dorit să vă pot răspunde pe răgaz, să iau rînd cu rînd și idee cu idee ... Ceea ce n-am să pot face nici acum, dar nu mă mai pot răbda în culpă continuă.

Din aducere aminte mă voi opri la câteva lucruri. *Mai întii la felul cum curge erudiția Dvs., parcă luînd-o înaintea condeiului care abia se ține după dînsa.* Un adevărat Har de la Dumnezeu. „Dumnezeu să-ți ție Harul”, spunea poetul pe limba lui ardelenescă pe care a cules-o din popor. Și astăzi se zice tot așa.

Scrisoarea din 17 septembrie a.c. era gata, gata să mă îngrijoreze. Dar am stofă de luptător. Vin, ca și ardelenii, dintr-o margine care a trăit luptînd. Eu m-am născut la opt ani după Unire și strămoșii mei – sat dacic, atestat de pe vremea lui Burebista, prezent în hărți cu o cetate (Stolniceni) – deși abia ieșiseră din suta de an (1812-1918) nu știau o boabă rusește. Și absolut nimeni din sat. Au luptat pentru „Limba noastră”. Și luptă și azi (v. „Constelația lirei”). Așa că m-am repliat „pe poziții dinainte stabilite” (așa se zicea în vremea războiului, pe care eu l-am apucat), și nu mă mai tem. Avertismen-tul Dvs. e util și generos. Vine dintr-o pățanie și e cu atît mai prețios. Dar eu nu sînt un negativist. Eu lupt pentru unitate. Sînt membru în Comisia internațională de dialog cu romano-catolicii și – hai să dau drumul un pic, să crap ușa orgoliului – sînt cel mai apreciat și de catolici. Eu găsesc soluțiile de ieșire din impas. Și dacă vom reuși cu dialogul, uniția nu-și va mai avea rostul nicăieri. Nu e socotit nici de romano-catolici ca un model de unitate. Am stat îndelung de vorbă cu Marele Inchizitor, Cardinalul Ratzinger, și catolic și german, cu card. Etchegaray, francez din sud, mai mult basc, cu cardinalul Willebrands, din Olanda tuturor contestatarilor de după Conciliul Vatican II, cu blîndul cardinal Hume, al Angliei, cu alt țaran cumsecade, ieșit la ogor acum, Marty al Parisului, cu, poate, viitorul Papă, Martini, din Milano, cu care mă voi întîlni din nou în februarie și cu mulți alții, și cu ultimii doi papi (îl scot din rînd pe cel de o lună) – cu mari teologi, și pot să vă spun că nici unul nu vede în uniaticism soluția. De el se țin doar cei care și-au găsit în religie un mod de

protest politic. Poate, la unii, inconștient. Canalizat pe naționalismul școlii ardelene etc. Dar eu am spus întotdeauna: blajenii au făcut ce au făcut pentru că erau buni români, nu pentru că erau uniți. E zguduitoare cuvântarea lui Bărnuțiu din catedrala de la Blaj din mai 1848. Și Bărnuțiu era unit! Alecu Russo a crezut că în 1848 va fi momentul revenirii la ortodoxie, sfârșitul dezbinării confesionale. S-a înșelat și a spus-o mai apoi. Ei ne acuză acum că revenirea s-a făcut forțat și vorbesc, mai ales cei din afară – cei dinlăuntru gîndesc – că e o faptă împotriva drepturilor omului la religia pe care și-o vrea. Problema nu se pune așa. Anul revenirii, 1948, a fost o restaurare, nu o convertire forțată. Restaurările nu se fac totdeauna cu rugăminți, și cu flori. Ele se fac de drept. Mai ales în cazul ortodoxiei transilvănene care, a rezistat prin ortodoxie cînd n-a avut nici prinț, nici guvern, nici constituție. Le-a dat Șaguna, camuflete sub forme bisericești. Uniația ne-a ajutat? Dimpotrivă. Ne-a rupt în două. Numai pentru că țărănimea a rezistat, nu s-au maghiarizat toți. Conducătorii s-au făcut Kleini, Lemenyi, Szabo... Nu toți de bună voie, dar au intrat în sistemul care le-o cerea. În palatele lor au apărut papi cu tichie, grofi și cardinali. În casele țăranilor uniți au rămas icoanele ortodoxe pe sticlă, cu sfinții ortodocși. Nici un Sfînt Francisc, nici o Sfîntă Tereză, nici un papă. Țărănimea a rămas ortodoxă mereu. De aceea a și trecut în 1948, și pînă acum, la ortodoxie, fără probleme. Nu-și mai aduce nimeni aminte de Papă. Doar cîțiva „intelectuali” ici și colo. Suprastructura, ca și altădată, dar aceasta e o suprastructură de frondă. Atît. Sînt sigur că mai mult de Școala Ardeleană nu mai știu nimic.

Ei nu știu cum s-a făcut uniația. Că s-a făcut cu tunul, desființînd precum Titus Ierusalimul la anul 70, două sute de mănăstiri pe care le-au ras la nivelul ierbii.

Nu știu cît l-au umilit pe bietul Atanasie Anghel, numit de popor Satanasiu, coborîndu-l de la mitropolit la vicar al Arhiepiscopatului catolic din Ungaria;

Nu știu cît a suferit, exilat, Ioan Inochentie Micu, zis și el Klein, pentru că îndrăznise să ceară respectarea condițiilor de trecere la uniaticism în 1700.

Nu știu de rolul iezuitului din coasta episcopilor trecuți la uniaticism;

Nu știu de cîte ori episcopii au fost siliți să treacă de partea Budapestei, în momente cruciale din istoria românilor, cînd românii trebuiau să fie uniți;

Nu. Nu știu nimic din toate acestea. Au nostalgii după Blajul tineretilor lor și e firesc. Școală, colegi, pater-i îmbumbați cu fireturi roșii sosiți de la Roma lui Traian... Îi înțeleg. Dar nu le înțeleg lipsa de discernămint politic. De cel bisericesc nu mai vorbesc. De unde să-l aibă?

Am vorbit acum o lună la Constantinopol despre „Icoanele pe sticlă din Transilvania”, la un Congres organizat de Universitatea din Augsburg. Le-am spus tot ce v-am scris și Dvs. mai sus, despre țăranii uniți și sfinții exclusiv ortodocși. Auditorul era 90% romano-catolic din Occident. Dar aceia sînt oameni cu discernămint.

Duminică 22 nov. a.c. am resfințit o biserică restaurată – monument istoric din sec. XVIII, fostă unită, în comuna Cuciulata, jud. Brașov. Participarea masivă din toate satele dimprejur. Călăreți la marginea satului. Toți foști uniți. Toți ortodocși. Dar nu acesta e lucrul cel mai important. Important e că o biserică zidită de uniți a căpătat atunci, hramul S. Cuv. Parascheva. În Transilvania. O sfință de la Iași. O sfință a ortodoxiei de peste munți. În calendarul unit nici nu exista. În calendarul sufletului românesc a existat dintotdeauna. „Uniții” din sat au vrut să arate că-s ortodocși! De aceea nici n-a venit nici un episcop unit să le-o sfințească! Cu prilejul restaurării n-au găsit nici moaște, nici hrisov în piciorul Prestolului. Eu am sfințit-o. Ca zidită acum.

M-am lăsat furat de gând și de mîhnire. Dar nu de teamă. Cînd știi cîte știu eu despre aceste lucruri – și știu mult mai multe – nu-ți poate fi teamă. Și de libertate să nu mi se vorbească. Sofronie de la Cioara, Visarion Sarai, Oprea Nicolae din Săliște (îi ziceau pe ungurește Miclăuș, Miclozs) nu s-au mai întors din temnițele în care au fost trimiși pentru că cereau libertate pentru ortodocși. Atît! Horia era ortodox. Avram Iancu era ortodox. Nu numai blajenii au monopolizat sentimentul Patriei! Dar ei pe acestea le uită.

Și de-o fi să mi se întîmple ceva, n-am ce face. Nu pot fi decît așa.

Vă mulțumesc că mă încurajați prin aprecierea unora din cărțile mele. Eu le scriu cu inima. Îmi place să scot la lumină oameni uitați. Să fac dreptate. Și mai am. Numai să am sănătate și timp.

Într-adevăr, am gata, dată „Sus” (nici nu știu dacă e sus la etajul II în str. Snagov, sau mai sus) o carte mică intitulată „Romanitate, continuitate, unitate”. Dacă va coborî, fără vreun picior sclintit (așa se zice la noi), vom putea alege vreun pasagiu pentru ideea Dvs. După părerea mea – cineva zicea că e întotdeauna de acord cu el însuși – a ieșit ceva bun. V-am citat și pe Dvs. cu o recenzie care avea o idee bună. Dar să vedem cum va coborî!

Mai lucrez acum la niște predici pe care le-am vorbit în catedrală, dar mai trebuie stilizate. Aș vrea să iasă o carte bună. Altfel decît predicile obișnuite. Mai simplă și mai complicată. „Tîlcuiri noi la texte vechi”. Și nu mai pun laolaltă și unele articole care ar putea deveni o carte. Lucrez la Păltiniș. Poate ne vedem odată aici. Sau la Sîmbăta, visul meu cel mare care se împlinește.

Ce mult v-am scris. Dacă ajungeți totuși pînă aici cu cititul, vă sînt recunoscător și

Vă îmbrățișez cu toată dragostea

Antonie
Al Transilvaniei, Crișanei și Maramureșului

P.S. Aștept doar două rînduri de confirmare a primirii ca să nu mă apese mereu piatra îngrijorării și a culpei întîrzierii!

10 decembrie 1987

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Confirm, tulburat de citirea ei, primirea epistolei pe care ați avut bunăvoința să mi-o trimiteți și îmi rezerv plăcerea de a răspunde atât de profundelor gânduri pe care mi le-ați adresat de îndată ce impresiile inițiale se vor fi așezat. Nădăjduiesc să vă revăd în iarna aceasta poate cu ocazia uneia din călătoriile Înalt Prea Sfinției Voastre la București.

Cu adîncă stimă și prețuire,
Artur Silvestri

23 decembrie 1987

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Abia astăzi am primit „Telegraful Român” cu emoționanta notă pe care o dedicați studiului meu privitor la Zaharia Stancu: astfel de cuvinte ajung pentru o întreagă operă, nu pentru o contribuție, modestă, cum este aceea pe care am propus-o. Dacă v-aș mulțumi, zicînd că rămîn îndatorat, aș zice prea puțin și este uimitor a vedea astăzi că există oameni, precum sînteți și o dovediti pînă dincolo de marginile închipuite, a căror preocupare față de valori este exclusivă. Și știu că știți ce vreau să spun.

Odată cu „Telegraful Român” am primit și o înștiințare de la poștă, în legătură cu un colet de la Sibiu: cred că e vorba de noua carte a Înalt Prea Sfinției Voastre, pe care colegul Neacșu a primit-o zilele acestea. Am, așadar, motiv să vă mulțumesc îndoit.

Acum, cu voia Înalt Prea Sfinției Voastre, voi trece la o chestiune care nu-i plăcută și pe care îmi imaginam că nu va mai fi cazul s-o invoc (dacă, bineînțeles, totul ar fi intrat în normal). E vorba de un eseu care privește metoda de cercetare pe care o folosiți în studiile recente, eseu amînat (la „Flacăra”) din octombrie și pînă azi. Textul a fost „în pagini”, cum se zice, și a trebuit să fie scos la indicația secției de presă: aveți, de altfel alături proba cea mai concludentă. Amîinare? Așa cred că va fi, dar nu se știe pînă cînd. De altfel nu e întîia oară cînd survin astfel de incidente, puse de unii pe seama faptului că autorul ar fi omul bisericii; desigur, un pretext și nimic mai mult.

Nutresc, totuși, convingerea că eseu va apărea în cele din urmă chiar în forma (redușă cu 11/2 pg.) care se înfățișează aci, alături. Însă am dorit să-l cunoașteți o clipă (ori cine știe cît?) mai devreme. Inutil să vă precizez (căci aceasta se înțelege) caracterul confidențial pe care îl au atât epistola cît și șpaltul.

Cu cele mai bune sentimente de stimă și prețuire,
Artur Silvestri

8 septembrie 1988

București

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Sînt încîntat a vă oferi un recent studiu, apărut în „Revue Roumaine”, dedicat pașoptismului românesc și tradiției interioare de cultură, unde, bineînțeles, „umanismul paisian” are o contribuție pe care o socotesc fundamentală. Aceasta e o cercetare (mai bine zis, fragment dintr-o cercetare) care, adăugată altora, va alcătui o sinteză de circa 5-600 pagini pe care o pregătesc pentru 1990; va avea titlul „Dodecagon. Douăsprezece ore astrale ale culturii românești” și va studia, desigur, 12 momente pe care le consider esențiale, de la „geți” pînă azi. Nădăjduiesc să închei, către noiembrie-decembrie, această obositoare carte, gîndită de mai mulți ani și abia recent clarificată sub raport propriu-zis doctrinar. Voi încheia, tot în această toamnă, o carte de eseuri, „Memoria ca un concert baroc”, unde este vorba de vetrele fundamentale de cultură românească; între ele, mai bine de trei sferturi dintre comentarii privesc mănăstirile românești. Dacă ar fi posibil și se va găsi timp pentru aceasta, voi ajunge și pe la Sîmbăta, care îmi va permite evocarea monumentului brîncovenesc și catastrofa uniată.

În altă ordine de idei, să vă felicit pentru volumul dedicat „romanității”, pe care l-am putut răsfoi, un sfert de ceas, prin bunăvoința colegului Aurel Dragoș Munteanu, care îl primise cu o lună în urmă. Impresia e, după cîte îmi pot da seama, la o repede ochire, cu totul deosebită, confirmînd, pe de o parte, stăruința pe care o depuneți în a restitui „arhive” întregi ori cercetări vechi ignorate și, pe de altă parte, năzuința de a epuiza, într-o formulă cu libertate eseistică, noțiunile culturologice fundamentale. O lectură liniștită ar clarifica și, cu probabilitate, întări cele dintîi impresii, repet, extrem de pozitive. Adaog la exemplarul din „Revue Roumaine” o cronică dedicată „Imnelor Maramureșului”, spre a se vedea că, în vreme ce N. Manolescu demască (termenul este exact!) această creație pentru așa-zisul ei „gîndirism”, există și perspective lucide. Și, să nu uit: probabil dactilografa de la „R.R.” „a colaborat” cu mine și a înțeles, bătînd greșit la mașină, în loc de „Dascăli” – „voința” (în titlul cunoscutei cărți a Domniei Voastre, citată într-una din notele studiului publicat). N-am făcut verificarea științifică la vreme și iată ce a ieșit. Eroarea este de dactilogramă, toate cele patru versiuni străine conținînd această născocire. Îmi cer iertare!

Cu prețuire,
Artur Silvestri

10 octombrie 1988

Stimate Artur Silvestri,

Ce carte extraordinară pregătiți! Abia aștept s-o am în mînă, în minte și în inimă. Sînteți dintre cei care fac într-adevăr cultură și nu prea sînteți mulți în

țara asta astăzi. Mă refer desigur la cei care o fac ei înșiși, la creatori, la cei în spiritul cărora clocotește incandescentă inteligența conjugată cu intuiția, cu informația, cu gândul de a face lumea mai bună și pe om mai pur.

Mi-ați scris în zi de 8 septembrie. Mă aflu la Sîmbăta. Crește frumos. Învie Brîncoveanu în Transilvania!

Vă mulțumesc pentru cele două studii. Se înscriu bine în cuvintele cu care mi-am introdus această scrisoare. Veți primi în curînd ceva de la mine. Am tot crezut că ne vom întîlni și vi le voi putea înmîna personal. Una din ele o veți primi, în afară de oficialii noștri, cel dintîi. Mi-am văzut cu bucurie și numele meu de două ori în studiul dumneavoastră. N-are nici o importanță greșeala dactilografei. Numai să nu-mi ceară cineva și cartea cu noul titlu! Voi spune că e unicat!

Cu toată prietenia,
Dr. Antonie Plămădeală, mitropolitul Ardealului

iarna 1988

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Poate că vă mulțumesc cu întîrziere pentru admirabilele volume primite cu un timp în urmă, dar am certitudinea că nu v-ați aflat în țară pînă de curînd, cînd am citit rezumatul cuvîntării pe care ați ținut-o într-o ocazie oficială. Altfel nu-mi explic cum epistola (e drept – foarte scurtă, ce confirma, după cuviință, sosirea cărților) ca și telegrama de felicitare, de ziua Domniei Voastre, au rămas fără răspuns; astfel încît nu mai știu nimic despre Înalt Prea Sfinția Voastră. Altădată, cînd se găsea în țară Th. Damian mai primeam de la el cîte un număr din „Telegraful român”, de unde puteam să deduc cu ușurință calendarul pe care îl avuseseti (întotdeauna – foarte încărcat). Acum, cînd pără. Damian e, de cîteva luni, departe, desigur că „Telegraful” continuă să se expedieze, la „Lucafăru”, altora (între care lui Aurel Dragoș Munteanu, ceea ce este comic!). M-am interesat și voi face, de altfel, un abonament.

În altă ordine de idei, am scris – la solicitarea lui G.G. Potra – un comentariu, de 6 pg., despre ambele volume, și unul – de mai mică întindere – despre Romanitate. Vor apărea, foarte curînd, în „Revista Română” și respectiv în „România de azi”. Regret că nu voi putea publica nici unul din ele în revistele de cultură din țară, căci, la drept vorbind, ceea ce izbutesc să tipăresc în presa pentru exterior nu are, de regulă, nici o șansă în cea internă. De altminteri, cu încuviîțarea Înalt Prea Sfinției Voastre, voi trimite – spre lămurire – comentariul despre care făceam mențiune mai înainte, acum rătăcit între niște texte pe care le prepar pentru o carte; poate că în volum va putea apărea. Cine știe...

Și fiindcă sunteți unul dintre cei mai avizați (eu aș zice cel mai avizat) comentatori ai epoci brîncovenești, îmi face o deosebită plăcere să vă ofer încă un studiu apărut în *Revue Roumaine*, un fragment dintr-o cercetare mai

amplă, ce constituie, la rîndul ei, unul din cele 12 capitole ale volumului *Dodecagon. Douăsprezece ore astrale ale literaturii române*, pe care îl definesc acum; va avea vreo 700 de pagini și va fi o istorie ideologică a literaturii române.

În sfîrșit, apropiindu-se sărbătorile de iarnă și Anul Nou, permiteți-mi, de asemenea, să vă urez, în numele meu și al soției, multe izbîndi în tot ceea ce întreprindeți, sănătate și putere de muncă, precum și îndeplinirea tuturor dorințelor.

„La mulți ani!”
Artur Silvestri

19 ianuarie 1989

Iubite Artur Silvestri,

Sînt mereu pe fugă. Ca pe un teren de sport, deși nu mă iau la întrecere cu nimeni. Sînt totuși în întrecere cu timpul. Și de multe ori mă simt depășit. Așa să vă explicați faptul că rămîn în urmă cu corespondența. Și-apoi, pentru noi perioada aceasta e dintre cele mai pline. Sărbători, sfințiri de biserici, consilii, adunări eparhiale, bilanț etc. Și încep din nou călătoriile. Mîine plec în R.F.G.

De altfel așa se și explică faptul că veți primi acum o scrisoare pe care am preferat-o scurtă și grăbită, decît să mă las judecării Dvs. drepte. La telegramele de felicitări, ca și la orice scrisoare de altfel, răspund. Cînd nu sosesc, înseamnă că s-au împotmolit pe undeva. Poate chiar prin birourile revistei Dvs. De aceea prefer adresa de acasă. Sper că acasă vin mai sigur. De Crăciun și Anul Nou V-am trimis și un calendar și o pastorală. Te pomenești că nu le veți fi primit! Vreau să știu dacă vă vine „Telegraful”. „Comicul” cu Aurel Dragoș Munteanu a ajuns mai tîrziu pe la noi. Orice s-ar zice, sîntem provinciali!

Mulțumesc pentru „Revue Roumaine”. Am semnalat studiul Dvs. care mi s-a părut doct și de largi orizonturi culturale. Își așteaptă rîndul. Dacă veți scrie ceva despre unele din cărțile mele, voi fi bucuros să aflu. Mi-am găsit, de altfel, adesea, numele citat de Dvs. prin diferite studii, chiar și în presa internă. Că numele celor ca mine e admis după nu știu ce toane, ce vînt rece, ce vînt cald!...

Dacă totuși n-ați primit nimic de la mine, vă fac acum, Dv. Și doamnei, toate urările de bine de Anul Nou și vă mulțumesc pentru tot gîndul cel bun. Îmi pare rău că nu voi fi în țară la 28 ianuarie cînd se va aduna din nou Comisia de istorie ecleziastică. Parcă anume se planifică în lipsa mea. Acolo v-aș fi întîlnit sigur și mi-ar fi făcut o mare bucurie revederea și „față către față”.

„La mulți ani!”
Antonie, Mitropolitul Ardealului

27 februarie 1989

București

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Ignorînd durata călătoriei ce efectuați în străinătate, nu m-am grăbit să răspund frumoasei și tainicei epistole de pe la sfîrșitul lui ianuarie; acum aflu de la cineva că v-ați întors și sînt gata să vă spun „bun venit!”. De altminteri, chiar dacă – în 28 ian. nu ați fi fost plecat și ați fi participat la întîlnirea Comisiei (ceea ce, am dedus din scrisoarea primită, ați fi dorit) nu ne-am fi întîlnit; deci, nu aveți ce regreta! Acum abia îmi dau seama că în 1988, (cînd vor fi fost vreo două ședințe ale acestui organism) nu am participat la nici una: Înalt Prea Sfinția Voastră „se nimerește” să fie în străinătate cînd se programează astfel de meetinguri iar la mine „nu face apel telefonul”. Prin urmare, dacă vom pune temei în ideea de a ne întîlni, – clipe plăcute, nepereche, pentru mine – pe ocaziile ce le oferă Comisia, ei, bine, nu va exista nici o șansă.

Ele, aceste preocupări, nu încetează însă, ci devin din ce în ce mai aplicate. Definitivez acum un masiv tom (ce va avea în jur de 800 de pagini), intitulat „Dodecagon. Douăsprezece ore astrale ale literaturii române”; începe cu „geții” și continuă cu „protoromânii”, apoi – trecînd prin încă vreo cîteva răscruci (unele comunicate fragmentar în „Revue Roumaine”) – în plină modernitate. Va fi, din acest punct de vedere, un an greu: va trebui să închei această carte și apoi încă una, „Memoria ca un concert baroc”, unde – să nu vă vină să credeți – voi pune, unul peste altul, comentariile din ultimii trei-patru ani asupra mănăstirilor din România. Această carte e, de fapt, scrisă în proporție de trei sferturi și pentru cele încă 50 de pagini ce îmi propun, va trebui să stăruie, în această vară, spre a putea să încheie ceea ce, de fapt, nu mai este doar un proiect. Nădăjduiesc să ajung și la Sîmbăta (unde este mult de scris) și, poate, să izbutesc a înfățișa noua școală de iconari de acolo, pe acel miraculos Timotei Tohăneanu despre care ați scris atît de impresionant într-unul din eseurile Domniei Voastre.

Și apoi? Apoi, dacă mă va ajuta Dumnezeu, am o înțelegere la *Nagard* pentru un volum, de vreo 200 de pagini, privitor la scriitorii români aflați astăzi în lume. S-ar putea denumi „Efectul Istrati” și ar cuprinde portrete ale lui Cioran, Eliade, Ciorănescu, Uscătescu, Coșeriu, Dinu Adameșteanu, Turdeanu, Vintilă Horia etc. Între români (unii – „români de profesie”) risipiți în cele patru vînturi, aceștia sînt deopotrivă scriitori și români! Dar cine știe *dacă* și *cît* din ceea ce nădăjduiesc să fac se va împlini.

Cu gînduri solidare,

Artur Silvestri

9 mai 1989
București

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Astăzi chiar am izbutit să procur mai multe numere din „Revue Roumaine” conținând recenziile la „Romanitate...”, apărută cu oarecare întârziere; mă grăbesc, deci, să vi le trimit, însoțindu-le de această epistolă pe care o aștern repede pe hîrtie, spre a nu mai spori și eu întârzierea provocată de procesul tehnico-tipografic, destul de anevoios, ce editarea pretinde acestei publicații. Cît de curînd, voi reveni cu o scrisoare dezvoltată.

Îmi permit să vă sugerez să-i trimiteți un exemplar din „Calendarul de inimă...” domnului George G. Potra, care și-a manifestat interesul și curiozitatea pentru noua carte a Domniei Voastre; am înțeles că îi va face o mare plăcere. În același timp, v-aș ruga să-mi scrieți dacă aveți nevoie de mai multe exemplare din RR; cîte și în ce limbi?

Cu dragoste,
Artur Silvestri

30 iunie 1989
București

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Probabil ați bănuțit că plecarea noastră intempestivă de la Sîmbăta a fost în legătură cu evenimentele ultimelor zile, context ce reclama prezența amîndurora în București; am și întîrziat o zi, plecînd marți în loc de luni, dar cine se poate despărți de minunatele locuri de acolo? Cu greu s-ar putea spune ce impresionează, mai întîi de toate, ochiul: natura grandioasă și arătînd în toate pecetea perfecțiunii geneziace, ori natura tradusă în cultură și extrasă din clipă spre a deveni durată, concuřînd cu frumusețea de limpezimi neîntinate ce i se atribuie Ziditorului?

Sîmbăta s-a înălțat acum definitiv; aveam o emoție țînută în ascuns înainte să ajung aici dar teama de altădată s-a spulberat. Aflasem că piedici au fost multe și că nu se lucrează de prea mult (cinci ani? da, dar ce înseamnă această cifră la scara proiectelor grandioase ce se aștern în concret?), acestea toate, dar și altele, puteau să fi țînut încă în loc gîndul cutezător și imaginația febrilă și să oprească la jumătate acele linii de clasicitate modernă să treacă de pe hîrtie în volumele impunătoare ale pietrei. Dar nu! *Sîmbăta* există și încă de pe acum se poate zice că este o lume nepereche. I-a fost dat țării lui Negru Vodă să adăpostească poate o nouă vatră europeană de simțire creștină, una dintre acelea, ori *aceea* chiar, ce vor deschide pentru sentimentul ecumenic un nou ciclu de istorie, lăsîndu-l în urmă pe cel ce se definea prin așezăminte vernaculare. „I-a fost dat” – se zice, dar niciodată nu va fi destul să spunem (și vom spune!) că totul vi se datorează. De bună seamă că despre *Sîmbăta* va scrie și Mariana, dar poate că odată, după ce totul va

fi gata, va trebui să se alcătuiască povestea acestui loc ce intră de acum în legendă, depășind istoria de unde, de fapt, venise. Poate o veți face chiar Înalt Prea Sfinția voastră, poate veți păstori o carte, colectivă, „de poveste” (nu de povești!). Dar sînt încredințat că ea trebuie să se facă. Zidurile noi așteaptă să se alătore și să le nemurească puterea cuvintelor, după ce Cuvîntul se va așeza acolo, cu tainic ritual.

M-am întrebat adesea, preumblîndu-mă pe cărările de sub munte, ce secret gînd v-a împins să alegeți tocmai acest loc și odată mi-am zis că este faptă de minune, ce se mai petrecuse și la Buzău și la Sibiu și cu siguranță că se va mai petrece; dar de solomonar, aș zice, știind că veți lua vorba în sensul ei ornamental. Faptă de „fintînar” ce reține, într-un uriaș receptacol, ecouri ce vin de cine știe de cînd și nu se mai aud decît foarte arar și numai de cei puțini, capabili să le primească. Aș zice că așa v-a venit gîndul bun dacă nu aș ști că, înainte de a fi omul cu sensibilitate rarismă și adîncă (trăind – de fapt – adîncimile) sînteți cărturarul cu gînd pătrunzător.

Astfel că voi spune așa: *Sîmbăta* nu este un dar al divinației ci o hotărîre a sufletului român. O românită ce ne vine de departe dintr-o altă românie încercată dogmatic și care se recunoaște în chiar punctul nodal, unde românii fuseseră obișnuiți multiseclar cu drama ori poate mai bine este să spunem – cu tragedia. Aici, sub munte (dar nu sub orice munte ci sub pietrele vertebrale de unde, pornind din obîrșia apelor, rîurile noastre se despart către toate zările și către pămînturi) se întîlnesc lumi de sud cu lumi de nord, într-un cuiabar ce adăpostește un ou dogmatic al românismului. Apoi, mitul fondator și umbra lui Negru Vodă peste acestea toate și, înaintînd peste veacuri, identificarea în „brîncovenism”. Sîntem, oricît ne-am încerca definirea în clipă, consecința unor simboluri ce nu au existență pieritoare. Astfel, în straturi de simbolistică română se va fi decis acest loc, avînd – desigur – geniul lui, un geniu al locului.

Imaginez cîteodată un tablou de proiect încheiat, sfortîndu-mă să aud pași rari, în liniștea nesperată ce va fi împlinită peste o vreme de toacă, pași pe marmure albe într-un loc al reculegerii, situat laoparte de vremuri. Îmi imaginez și totuși imaginația încă nu poate doborî timpul ce încă ne stă înainte. Însă ce senzație se evidențiază treptat, descătușîndu-se din stările amorfe ce însoțesc emanațiile mari: un sentiment al clarității calme, de spațiu european, trăsături ce vă definesc și au definit, de fapt, pe acei – nu mulți – mari bărbați ai neamului.

Odată și odată aceste impresii ce se nasc în pînza prea repede primitoare a sufletului se vor putea organiza mai bine decît acum cînd încă sîntem prizonierii clipei ce nu trece însă atît de repede dar ni se ia; și ca să nu ni se ia cu totul aceste clipe le vom face să se desprindă din materia unde ne-au întemnițat, înălțîndu-se în permanent. Vă sînt, deci, recunoscător pentru că ne-ați arătat această taină ce se va revela, curînd.

Cu dragoste,
Artur Silvestri

2 iulie 1989
București

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Precedenta epistolă, de alaltăieri, stătea sub impresia poemului în piatră al Sîmbetei ce nu poate isca decît poeme. Însă îmi dau seama că nu v-am spus încă unele dintre cele, și mai multe, pe care voisem să vi le spun. De fapt, încă de la Sibiu începusem să pășim într-o altă ordine a lucrurilor, așezată sub pecetea tainei: călătoria printre cărți vechi, în alte vremuri și în alte dimensiuni ale spațiului – semne de îngăduință pentru care ne simțim, încă o dată, recunoscători – nu putea să stimuleze alte gânduri decît cele ale tainei în comuniune. V-am regăsit astfel; dar, o să-mi îngăduiți să vă spun, v-am descoperit mai bine și mai profund. Cei ce sînt în stare să vadă doar suprafețele, fie sănătoși; esențialul, ca o piatră prețioasă, se ascunde și trebuie să ai – cum se zice – organ ca să-l percepi!

Pentru un observator atent – cum socotesc că sînt – întîlnirile de la Sibiu vor rămîine, în chip definitiv, ca niște documente de ordin cultural și moral ce nu se pot șterge, orice s-ar întîmpla. Ele evidențiază o personalitate în multe privințe, unică, în preajma căreia este cu totul stimulator a te afla. De altminteri, un proiect anterior – și anume scrierea unei monografii despre „Antonie Plămădeală – scriitor, istoric al literaturii, filosof al culturii” – mi se impune acum cu necesitate și capătă un caracter de anumită urgență. O înțelegere de principiu exista – încă din octombrie '88 – cu prietenul Traian Filip, opinia lui – pe care o îmbrățișez – fiind că ar fi exclus să se poată publica aici o astfel de cercetare; de-aceea a și oferit serviciile „Nagardului”, precizînd și dimensiunile (circa 150 pg.). În ceea ce mă privește, socotesc acum – și i-am împărtășit-o printr-o scrisoare trimisă astăzi chiar, prin Mihai Pelin care pleacă la Milano; o va primi, deci, cît de curînd – că această propunere s-ar putea așterne în concret pînă cel mai tîrziu la sfîrșitul lui septembrie, cînd Traian va fi din nou aici, pentru cîteva săptămîni. Am o singură îndoială și vă consult: acest fapt ar putea avea consecințe neplăcute în ceea ce vă privește? Dacă nu, voi trece, cît de repede, la lucru. Aștept, deci un răspuns în acest sens, rămînînd, poate, a completa – dacă este posibil – materia de studiu (unele cărți nu le am, din păcate).

Cu dragoste,
Artur Silvestri

10 iulie 1989
București

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Aluzia ce ați făcut, la Sibiu, asupra unui studiu privitor la „Străromâni” pe care îl pregătiți, m-a preocupat, de bună seamă, mai ales că sînt deocamdată singurul cercetător laic preocupat de extinderea nu de restrîngerea materiei

de studiu (cum propun din nefericire, alții). Chestiunea mă interesează acut și, în ce mă privește, am izbutit să obțin unele rezultate ce se vor expune de îndată. Astfel, concluzia mea este că Martin de Bracara poate fi integrat, fără dificultăți, în această categorie; de altminteri, în studiul meu din „Revue Roumaine” nr. 7/1987 l-am inclus în „școala nicetană”; mai sînt și alte argumente de ordin istorico-etnologic etc. opusculule lui (dintre care „De correctione rusticorum” s-a obținut din RFG, într-o foarte bună copie xerox pe care v-o țin la dispoziție) s-au tradus deja în românește la inițiativa mea, de către eminentul latinist Gheorghe I. Șerban și se vor tipări în „Mitropolia Banatului”, însoțite de o cercetare a mea și de către considerații ale traducătorului. Fiind „pannonian” (dar ce înseamnă „pannonian” către 540?) el a stîrnit interesul I.P.S. Nicolae așa că aceasta mi s-a părut soluția preferabilă. Argumentele îmi apar drept foarte convingătoare și problema trebuie aprofundată; voi încerca, de altminteri, să documentez și situația unui Paulus de Pannonia (sec. V), asupra căruia încă lipsesc dovezile cît de cît elocvente. Apoi, „arieni”, unii dintre ei – importanți pentru confruntările doctrinare de la Dunărea de Jos.

În ceea ce privește natura preocupărilor ce aveți (fapt remarcabil și salutar, căci astfel se întregește o sferă de cercetare ce conducea spre aceasta) cred că am descifrat enigma (dar descifrarea o păstrez pentru mine!): nu poate fi vorba decît despre o reeditare cu comentariu (în genul „Romanității...”) a opusculului, din 1750, a lui Stephanus Pongracz, privitor la „... Sancti Niceta Ulteris Daciae Episcopi”. Tipologia cărților alcătuite în ultimii ani conduce la o astfel de concluzie ca și, de altminteri, necesitatea de a restitui, în chip științific, acest text important. Nu-i necesar să-mi confirmați această deducție.

Cu dragoste,
Artur Silvestri

29 iulie 1989
București

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Mă grăbesc să vă trimit numărul de ieri, din „Contemporanul”, conținînd o recenzie a „Romanității”, de fapt versiunea românească – inițială – a comentariului din „Revista Română”; aceasta nu împiedică, de bună seamă, apariția – posibilă? – în „Mitropolia Ardealului” a întregului text ce v-am încredințat (de cîteva ori mai amplu) unde se reiau, fragmentar, cîteva idei de aici.

Nu știu – în altă ordine de idei – dacă s-ar putea publica, în „Telegraful”, un eseu privitor la „Sf. Ioan cel Nou”, mînăstirea suceveană – fragment dintr-un volum pe care îl alcătuiesc acum (se va intitula „Memoria ca un concert baroc”) și unde Sâmbăta are, desigur partea ei. Chiar dacă nu se va putea tipări, vi-l trimit spre lectură. Adeseori, o părere calificată face mai mult decît o difuziune în public.

Cu dragoste,
Artur Silvestri

septembrie 1989

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Înainte, cu doar câteva ore, de a pleca pentru o vreme din București (concediu mai degrabă obligat de o stare de sănătate nu prea bună) vă scriu cu nădejdea de a mai putea face ceva cu o idee pe care o am mai demult și v-am împărtășit-o. Volumul „Daco-Romanica”, în planul editurii Enciclopedice, se află într-o fază foarte avansată, „atîta” doar că – din fericire – s-a cerut re-eleborarea a două studii, ceea ce va mai întîrzia cu circa o lună și jumătate trimiterea cărții la tipar. Astfel încît introducerea cercetării Înalt Prea Sfinției Voastre privitoare la „Străromânul” ce ați descoperit devine perfect posibilă, mai ales că – am impresia – între timp studiul apare în „Telegraful Român”. „Perfect posibilă” e doar un fel de a zice, ba chiar „necesară” din motive ce le veți subînțelege, de vreme ce argumentul cărții este prezența unui grup de cărturari cu notorietate, ceea ce modifică radical perspectiva.

De fapt, ar trebui să primesc pînă în jur de 20 octombrie studiul Înalt Prea Sfinției Voastre spre a-l pune la locul ce i se cuvine. Aștept cu drag!

Artur Silvestri

5 octombrie 1989

Iubite Artur Silvestri,

Am primit și scrisoarea din septembrie și o vedere de pe drumuri balcanice. Străromânul meu a constituit una din cele două comunicări pe care le-am ținut la Congresul de studii sud-est europene de la Sofia (30 august 1989). Comunicarea pe scurt va apare în Telegraful sept-oct, iar pe larg, cu note și extrase din textele lui, va apare în „Mitropolia Ardealului”. Vi le voi trimite pe amîndouă și dacă le veți putea folosi la ceva, mă voi bucura.

Cum a fost călătoria?

Plec și eu astăzi la Constantinopol și apoi, după o zi în București, voi pleca în Danemarca. Spre iarnă mă adun acasă, ca să încep anul nou odihnit măcar o lună.

Mulțumiri pentru „Triumful memoriei” din Luceafărul.

Întregii familii sănătate și bucurii,

Dr. Antonie Plămădeală
Mitropolitul Ardealului

21.XI.1987, Păltiniș

ADDENDA: O REMEMORARE

Stimată doamnă Mariana Brăescu,

Vă mulțumesc pentru rîndurile din „Contemporanul”, privitoare la palatul brâncovenesc de la Buzău. Aproape că trece neobservat, iar „Brîncoveanul”

care l-a restaurat, de n-ați fi scris Dvs., abia dacă e pomenit. Când am ajuns eu la Buzău, era o ruină, după cutremur. Deși trecuseră vreo cinci ani, nu se începuse, nici nu se gândise nimeni la restaurare. Era sprijinit din toate părțile de popi (de lemn) solizi, că altfel ar fi căzut. Am fost avertizat să nu îndrăznesc să locuiesc în el. Tremura din toate încheieturile și la călcatul cu pași. Deși mai aveam vreo 200 de biserici de restaurat – și le-am restaurat – m-am apucat și de palat. Mai întâi l-am înconjurat cu legături de beton încastrate după metoda Cișmigiu (lucrând chiar cu el), nu numai de jur împrejur, ci și prin pod. Ar fi interesant de urcat odată și acolo. L-am schimbat acoperișul, și am început săpăturile ca să găsesc urmele foișorului din față. Le-am găsit. Piatra cu numele lui Brîncoveanu era încastrată în zidărie, sus la cornișă, probabil după vreun cutremur. Când am văzut de jos că un țigan uriaș (om cumsecade și bun lucrător) se căznea cu tîrnăcopul să disloce o piatră și nu putea, m-am urcat să văd ce e acolo. Am văzut o piatră albă și pe ea niște litere. Am extras-o cu grijă de arheolog și așa am descoperit numele voievodului. Apoi am găsit și mormîntul episcopului contemporan, de Buzău, pe cînd săpam în biserică pentru introducerea încălzirii centrale. În biserică am schimbat dalele, am mărit soala, care era primejdios de îngustă pentru preoții care ies cu Sfintele Daruri. Dacă le varsă, trebuie caterisiți.

Cînd m-am convins că a fost un palat brîncovenesc am chemat specialiștii: Vasile Drăguț – Dumnezeu să-l ierte – Ana-Maria Orășanu, Nicolae Diaconu și un arhitect local. Am hotărît pe loc ce e de făcut. N-ar trebui să mă laud, dar poate scriu pentru alții, de peste un veac. Eu am făcut tot proiectul. Arhitectii l-au pus în pagină științific. Cînd am intrat în beci cu o echipă de la Consiliul Culturii – era condusă de Ana-Maria Orășanu – le-am spus: „Aici va fi o frumoasă sală de recepție!” Era beci de cartofi, țelină etc. cu cîteva bolți stricate, cu cîteva împărțiri cu pereți de cărămidă și cu o ieșire în grădină, spre bucătărie.

Personalul palatului a murmurat. Cei de la București au spus că n-a fost sală de recepție. – „De unde știți? Eu știu că a fost sală de recepție, și va fi.” Au acceptat, deși n-au fost și probabil nu sînt convinși nici azi că a fost. Dar este! Am scos de acolo vagoane de pămînt ca să coborîm nivelul.

Văd că cei de azi de la Buzău spun că eu aș fi mers de la idee pînă la proiect. Nu! Am început chiar lucrările de bază. Cînd am plecat am vrut să mă asigur că vor fi continuate. Mă temeam să nu fie întrerupte, schimbate ideile. De aceea le-am început pe toate. Am dărimat ce era de dărimat, și am început ce trebuia continuat. Patriarhul Iustin, despre care am scris așa de frumos, nu mă iubea. Și nu vedea cu ochi buni ceea ce făceam la Buzău.

După ce am plecat și foișorul era la nivelul de sus al intrării, i-a spus actualului episcop să-l dinamitez și să-l dărîme. I s-a părut urît, prea mare și, mai ales, i s-a părut o invenție a mea. Că, adică, n-ar fi fost niciodată așa. Mi-a trebuit mult tact ca să-l încurajez pe P.S. Epifanie să reziste. A oprit lucrările, dar cînd am intervenit eu direct la Patriarh, acesta a cedat. I-am spus: „Prea

Fericite, puteți să-l dărîmați. Dar se va ști. Veți rămîne în istorie ca cel ce a dărîmat, iar eu victima dărîmată. Și istoria începe de azi!" Mi-a spus că istoria, nici cea de azi, nici cea de mîine, nu-l interesează. Dar a adăugat: treaba voastră! Continuați. Dar e urît! Așa urît, l-am continuat. E drept, nu eu, ci urmașul meu căruia i se datorează în întregime executarea lucrării pînă la capăt. E drept să fie amintit și el. Că a trecut prin momente grele!

La Buzău am restaurat și vechiul seminar.

Cînd am plecat eu nu mai avea despărțitură între parter și etaj, și toată fațada era în schele. Tot ca să nu mai poată fi întrerupte lucrările. Tot P.S. Epifanie le-a terminat. Ei, și multe altele. Mi-am amintit de ele, provocat de articolul Dvs. care, am simțit că îmi dă acea satisfacție pe care fostul Patriarh mi-a refuzat-o mereu. Oricum, Buzăul are acum un palat brîncovenesc. Fără episcopul din 1980-1982 l-ar fi avut? Eu mi-l consider prima mea mare ctitorie.

Și tot cu Brîncoveanu m-am întîlnit și în Transilvania. Sîmbăta era o bisericuță fără nici un gard împrejur. Era brîncovenească. Și-atunci m-am hotărît să-i fac ceea ce-i lipsea: incinta, cu un mic palat, cu o clopotniță, cu două foisoare interioare, cu o logie spre munți, și cu pergole pe două laturi. Sînt acum sub acoperiș. Și lucrez și sub ninsoare. Cu o încăpățînare în care abia mă recunosc. O vreau gata repede. Am exasperat oamenii mei. Se cheamă că va fi acolo o mare concentrare de obiecte de Patrimoniu, icoane, cărți, icoane pe sticlă, o școală de iconari pe sticlă și ... biblioteca mea de peste 20.000 de volume. Și cărțile mele vechi. Și mormîntul meu. Undeva sub pergola din faț.

Vă ispitesc în vederea unei treceri pe acolo. Cu dl. Silvestri și cu mine. Nu spre a scrie. Doamne ferește. Poate după ce va fi gata. Să nu trezim urșii de pe valea Sîmbetei! Pe Ioan Alexandru abia l-am putut opri să nu scrie. Bine că n-a scris! Cu Buzăul e altceva. E gata. Sîmbăta va fi și mai frumoasă. Poate mai frumoasă și decît Horezu. Și mai mare. Și cînd te gîndești că acum doi ani era acolo doar iarbă! Cîte nu se pot face pe iarbă! Acum construiesc o casă mare la Păltiniș. Tot sub ninsoare, dar ieri am terminat-o de acoperit. Și jos, la Sibiu, am construit în primii doi ani de la venire, o aripă nouă a palatului, poreclită „Domnița”. Cu trei nivele. Și asta ar merita să fie văzută.

Gata. Nici nu vă cunosc și iată că mi-am însemnat pe adresa Dvs. cîteva pagini de „Memorii”, în fugă, între două „didahii” pe care le stilizez acum la Păltiniș, pentru publicare, după miezul nopții. Sper că nu mi-o veți lua în nume de rău. Am simțit nevoia să las scris ceva în legătură cu aceste lucruri. Dacă v-aș cunoaște, probabil n-aș fi făcut-o. Așa, parcă le-am trimis viitorului. Noroc de articolul Dvs. care m-a provocat. Dacă mă veți judeca rău, veți avea dreptate. Trec și de asta!

Cu doriri de bine și calde salutări dlui Artur Silvestri. Mulțumiri și pentru „Inscripții la ctitorii vechi și noi”. Le-am primit la vreme.

Antonie, Mitropolitul Ardealului

„SFÎRȘIT, ȘI LUI DUMNEZEU LAUDĂ!”

Cînd eram tînăr și neștiutor și citeam adeseori cărți vechi ce compuseseră odinioară cîte un călugăr cu știință de carte, descopeream cu mirare cum cel ce le însemnase dădea glas bucuriei de a fi putut încheia ce trebuise făcut cu mîna lui de țărîină: „Sfîrșit, și lui Dumnezeu laudă”. Pe atunci, aceste vorbe mi se păreau un fel de frază de retorică, făcută ca să înfrumusețeze gîndul și spre a însufleți copierea ori scrierea cu literă trudnică și spre a face chinul de a desena vorba mai ușor și mai inteligibil. Dar, la drept vorbind, aceasta era și altceva, era un fel de enigmă ce am deslușit-o, poate, mai încoace, cînd, înaintînd către asfințit, mi-am dat seama că a se desăvîrși totul la soroc și după cum se cade este nu doar o potrivire fericită ci și un mister. Mi-am întărit acest gînd tainic în mai multe rînduri, dar, nu prea demult, cu totul și definitiv.

Era în această vară, la puține zile după Duminica Sfinților Români, cînd mă aflam la Palatul Patriarhal unde mă chemase Antonie Pămădeală ca să-mi dea manuscrisul „Convorbirilor de amurg”. În chilia îngustă și răcoroasă a Mitropolitului Ardealului stăteam „față către față”, tăcînd o vreme și privindu-ne căci nu ne mai văzusem de mai bine de cincisprezece ani. Prin fereastra înaltă ce dădea către catedrală, zgomotele indistincte de sfîrșit de zile de Sinod pătrundeau pînă acolo și tulburau cu un „ceva” nesigur seninătatea acestei întîlniri. Mitropolitul stătea așezat pe un scaun încăpător și părea bătrîn, bolnav și captiv, ceea ce îmi și spuse cu voce joasă, la o vreme, ceva mai tîrziu. Un fel de resemnare stranie, de înțelesuri ce se disting mai mult decît de către alții, ce o mai întîlnisem în iarna care a trecut cînd o văzusem, cu deznădejde, la o ființă mică și neajutorată ce s-a prăpădit sub ochii mei, o întrezăream și la el, în marea lui solitudine împăcată cu Legile nepătrunse.

Atunci cartea ce se încheie acum era doar o ipoteză ce ar fi putut să se formuleze vreodată, cîndva, dar mi-am dat seama că, de fapt, ar fi trebuit făcută repede și fără a o mai amîna fără dată căci s-ar fi putut să devină fără de folosul moral ce i se atribuise cînd mă gîndisem la ea.

Am „făcut-o”, deci – căci nu am scris-o ci doar am rînduit-o potrivit toate ca să se nască mai repede, înainte de a fi prea tîrziu – pentru toți cei care, prea bătrîni fiind atunci sau îmbătrînind mai repede decît mine, nu mai sînt acum pe Pămînt și căroră ar fi trebuit, cînd încă mai erau, să le arăt că viața lor nu fusese în zadar. Și că, dacă avuseseră un merit și urma trecerii lor a rămas, acela nu se va risipi odată cu amintirea ce se păstrează doar în cei care, odată și-odată, nu vor mai fi nici ei, la rîndul lor și cînd va fi să fie.

Fiind ceea ce este, aceasta mai e și un fel de **ofrandă tristă** ce aduc celor care, cuvîntători și necuvîntătoare, au putut să mă povățuiască fără să vrea și să mă învețe fără să știe, într-o viață pe care astăzi încep să n-o mai înțeleg deși aș fi vrut să-i păstrez sururile ce am crezut altădată că le deslușesc.

Și este, poate chiar, o cîință mută și înlăcrimată, gîndindu-mă că atunci cînd erau pe Pămînt nu le-am spus la vreme ce ar fi trebuit să le spun iar astăzi, cînd vreme nu mai e, este zadarnic și parcă fără rost.

12 August 2004

SUMAR

DISCURS ÎMPOTRIVA UITĂRII.....	3
DOUĂ POVESTIRI ENIGMATICE.....	5
„INTUIȚIE” ȘI „INSUFLARE” „Scenă de descălecat” la Palatul Episcopal de la Buzău.....	5
MAREA HIEROGLIFĂ „Utopie” și „Restaurație” la Mănăstirea Sâmbăta de Sus..	8
ZECE „CONVORBIRI DE AMURG”	13
„O Mănăstire frumoasă, acum cincizeci de ani, unde s-a uitat totul ...”	13
„Am venit hotărât să accept orice chemare din partea Bisericii”	17
„La Buzău, când am venit acolo, totul trebuia refăcut, și refăcut cu grija de a nu strica ceva”	20
„La Sibiu, multă lume nici nu mai știe ce am făcut acum douăzeci de ani”	23
„Nu știu cum, la Sâmbăta Dumnezeu m-a luminat să pomesc restaurarea ei” ..	26
„Oamenii erau gata să-mi dea voie să fac orice, pentru că ei nu mai puteau face nimic”	28
„Pe multe ar fi trebuit să le public eu, încă din vremea când mai eram în viață”	31
„N-am lăsat nici un timp să treacă fără a-l umple cu ceva, folositor atât mie cât și celor din jur”	33
„Dacă mă vor pomeni sau nu urmașii? Fie voia lor”	36
„Nu știu cum mi-a fost dat, parcă lucrurile anume ar fi așteptat un om pe care să-l pună la treabă”	37
„DOUĂZECI ȘI OPT DE SCRISORI DE ALTĂDATĂ”	39
„SFÎRȘIT, ȘI LUI DUMNEZEU LAUDĂ!”	71